

Türkiye'de İnsani Güven(siz)lik

2014 - 2015

Hale Akay

Helsinki Yurttaşlar Derneği

Türkiye’de İnsani Güven(siz)lik 2014 - 2015

Hale Akay

Saha Araştırması: Ayşe Çavdar, Hale Akay

Kapak fotoğrafı detayı: Vagelis Poulis

ISBN: 978-605-84715-1-1

1. Basım: Ekim 2015, İstanbul (1000 adet)

Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd)
Refik Saydam Cad. 39/12 Şişhane
Beyoğlu, İstanbul
Tel: (0 212) 292 68 42 – 43
Faks: (0 212) 292 68 44
info@hyd.org.tr
www.hyd.org.tr

Grafik Tasarım: Yaşar Kanbur

Baskı: Mart Matbaa

Mart Plaza Merkez Mah. Tatlıpınar Sok. No: 13 Kağıthane, İstanbul

Tel: (0 212) 321 23 00

Bu rapor, 2013-2014 yılı boyunca Avrupa Birliği, Açık Toplum Vakfı Türkiye, İngiltere Büyükelçiliği-Ankara, Friedrich Ebert Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği destekleriyle yürütülen Barış, Uzlaşma ve İnsani Güvenlik İçin Yurttaş Ağı çalışması kapsamında yayınlanmıştır. Bu yayında yer alan görüşler destekleyici kurumların görüşlerini yansıtmayabilir.

İçindekiler

Sunuş – Ahmet İnel

1. Giriş	1
2. İnsani Güvenlik Kavramı ve Türkiye	3
2.1. İnsani Güvenlik Kavramı.....	5
2.2. Türkiye’de İnsani Güvenlik.....	7
3. Barışın İnşası, İnsani Güvenlik ve Türkiye	13
3.1. Çatışma, Şiddet ve Barış.....	15
3.2. Barışın İnşasında Sivil Toplum.....	20
3.3. Barışın İnşası ve İnsani Güvenlik.....	27
3.4. Türkiye’deki Çözüm Süreci.....	33
4. Türkiye’de Barışın İnşası: Değerlendirmeler ve Saha Analizleri	37
4.1. Akil İnsan Komisyonlarının Raporlarına İlişkin Bir Değerlendirme.....	41
4.2. Kentte Toplumsal Barış: Karşılıklı Algılar.....	47
4.2.1. Kent ve Güvensizlik.....	52
4.2.2. Kentte Güvenlik Stratejileri.....	61
4.2.3. Neye İhtiyaç var?.....	65
4.3. Çatışma Sonrası Döneme İlişkin Algılar ve Beklentiler.....	68
4.3.1. Çatışma Sonrası Dönem ve Barış: Korkular ve Beklentiler.....	69
4.3.2. Çatışma Sonrası Döneme İlişkin Güvensizlikler.....	82
Sonuç	99
Kaynakça	104

Sunuş

Güvenlik devleti uygulamalarının insani güvenliğe yönelik tehditler arasında en ön sırada yer aldığını, 7 Haziran seçimleri sonrasında yaşadığımız gelişmeler bir kez daha ortaya koydu. Kürt sorununda barış umudunun iyice serpilip güçlendiği bir ortamda, seçim sonuçlarını beğenmeyen iktidar gücü, devletin güvenliği adı altında can ve mal güvenliğini ortadan kaldıran, özgürlükleri askıya alan, gücün gölgesinde fiili durum yönetimini egemen kılan bir politika başlattı. Türkiye toplumunun geleceğini tehdit eden, kanlı bir iç savaşın koşullarını olgunlaştıran bu son derece vahim durum, neden güvenlik kavramının muktedirlerin, devletin, güvenlik uzmanlarının ve güvenlik kurumlarının tekelinden kurtarılması gerektiğini; neden güvenliğin yaşamın farklı boyutlarından, insan seviyesinden ele alınıp, tanımlanmasının elzem olduğunu çok açık biçimde gösteriyor.

Helsinki Yurttaşlar Derneği bünyesinde yürütülen bu araştırma, insani güvenlik kavramından hareketle Kürt sorununda çatışma ve şiddet sarmalının dönüştürülmesinin koşullarını tespit etmeyi ve çözüm süreci adı verilen gelişmelerin bu sarmalı kırmakta neden yetersiz kaldığını göstermeyi amaçlıyordu. Çatışmasızlık ortamında, 2014'ün ilk yarısında yapılan alan araştırmasının altını çizdiği olgular, öne çıkardığı tespitler, günümüzde yeniden başlayan çatışmaların ışığında, daha da anlamlı hale geliyor. Çözüm sürecinin insan merkezli olmamasının, bireyler ve topluluklara barışın pasif alıcıları muamelesi yaptığını ortaya koyuyor. Akil İnsanlar Heyeti'yle sınırlı kalan ve arkası gelmeyen bir girişim dışında, toplumun dâhil olmadığı "süreç olmayan süreç" bir buçuk yıl gündemde kaldı. Ve muktedir gücün işine gelmediği noktada gündemden kaldırıldı. Toplumsal güçlerin dâhil edilmediği bir süreç olduğu için, toplum muktedirlere barış sürecini dayatmakta aciz kaldı.

Bu araştırma, egemen gücün, çatışmanın Türkler ve Kürtler arasında bir sorundan kaynaklanmadığı iddiasına dayanan bir çözüm politikasının, aslında sorunun en can alıcı cephelerine kör kalmaya mahkûm olduğunu gösteriyor. Farklı grupların birbirlerine uyguladıkları, çoğu kez söylem düzeyinde ifade edilen ama zaman zaman fiziki eyleme de geçen şiddeti dikkate almadan, bu şiddet potansiyelinin yarattığı korkuları kalıcı biçimde ortadan kaldırmadan, toplumsal barışın tesisinin zor olduğu gerçeği, farklı tanıklıklar aracılığıyla karşımıza sürekli çıkıyor. Kürt sorunu gibi kökü hem tarihsel, hem sosyal olarak derinlere giden bir büyük toplumsal ihtilafın çözümü, sorunun genel bir müzakere ile sınırlı kalmamasına, bu müzakere çabalarının hızla yerelleşmesine bağlı. Sürecin sivil izleme mekanizmalarının oluşturulmasıyla birlikte yürütülmesi gereken bu yerelleşme, çözüm müzakerelerinin merkezi seviyede tıkandığı durumları aşmayı, makro siyasetin dil ve bakışının yerine gündelik hayatın somut sorunlarının konuşulabildiği alanlar yaratmayı sağlayacaktır.

İnsani güvenlik kavramını temel alan bir çatışma dönüştürme yaklaşımı, güvenlik anlayışının ve güvenlik politikalarının da değişimini gerektirir. Çatışmaların sona erdirilmesi kadar, topluma hâkim olan militarizasyonun çözülmesi, silahsızlanma, silahlı militanların normal yaşama dönmesi ve toplumla bütünleşmesi, güvenlik sektöründe reform, çatışmaların yarattığı psiko-sosyal travmaların rehabilitasyonu gibi konular, toplumsal barış için elzem olan çözüm adımları içinde yer alıyorlar. Araştırma, tanıklıklar aracılığıyla bütün bu adımların neden önemli olduklarına ışık tutarken, toplumsal aktörlerin, mağdurların, mağduriyete neden olanların ve daha genel olarak sivil toplumun süreç içinde aktif yer alması ihtiyacına işaret ediyor.

Kürt sorunu sadece siyasal ve kültürel haklar alanında kalmayan, çatışmanın ekonomik etkilerinin yarattığı yapısal şiddetin de bütün boyutlarıyla ele alınmasını gerektiren bir bütünsel toplumsal sorundur. Eşitsizliğin siyasal ve toplumsal boyutlarını da aşan bir bölgesel eşitsizlik, sorunun aynı zamanda bütün toplumu ilgilendiren bir iktisadi ve sosyal politika sorunu olduğunu da gösteriyor.

Bugüne kadar çözüm süreci denilen gelişmelerin, barışın kısa vadeli siyasal gündem içinde araçlaştırılmasını engelleyecek, geri dönüşü zor bir bütünsel toplumsal dinamik yaratmamış olmasının sonuçlarını 2015 sonbaharının ilk günlerinde, çatışmaların kentlerin ortasında gündelik hâle dönüştüğü, bir iç savaş provasının yapıldığı bu kara günlerde çok daha iyi görebiliyoruz. Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin yürüttüğü insani güvenlik araştırmasının bir alt ürünü olan ve Hale Akay'ın kaleme aldığı bu araştırmanın tespitleri bu boğucu ortamda yakıcı bir güncellik içeriyor.

1 Eylül 2015, **Ahmet İnel**

1. Giriş

Barış, Uzlaşma ve İnsani Güvenlik için Yurttaş Ağı konulu çalışma, 2012 yılı sonu-2013 yılı başlarında Türkiye (Helsinki Yurttaşlar Derneği-hYd) ile Bulgaristan (IRIS), Bosna-Hersek (ORC), Karadağ (ZID), Kosova (CRDP) ve Sırbistan'dan (SeCons) sivil toplum kuruluşlarının (STK) ortak ve uzun vadeli bir girişimi olarak başlamıştır. Proje, uzun vadede, insani güvenlik kavramı etrafında birlikte çalışan, sınır aşırı, bölgesel bir sivil zemin, bir yurttaşlar ağı oluşturmayı ve diğer Balkan ülkelerinden sivil girişim ve örgütlenmeleri, akademik camiyayı ve mümkün olduğunca farklı kulvarlardan kurumları da içine katacak şekilde genişletmeyi ve sürdürülebilir kılmayı amaçlamaktadır.

Kısa ve orta vadede Ağın amacı, STK'ların gerçek anlamda yerel, ulusal, bölgesel ve Avrupa Birliği (AB) düzeyinde değişimin aktörleri haline gelmesine katkıda bulunmaktır. Ağ, 2013-2015 dönemindeki faaliyetlerini bu genel amaç doğrultusunda ve üç stratejik hedef etrafında kurgulamış ve uygulamaya geçirmiştir:

1. Ağ çalışmaları aracılığıyla sivil toplum ile akademisyenler/araştırmacılar arasında işbirliği imkânları yaratarak, STK'ların kanıt-temelli savunuculuk ve bilgiye dayalı sosyal mobilizasyon becerilerini geliştirmek.
2. Yapılacak her aktiviteyi farklı düzeylerde ve sektörlerdeki paydaşları bir araya getirecek şekilde tasarlayarak, paydaşlar arasında sürdürülebilir diyalog mekanizmaları kurmak ve tabandan gelen bilgi ve taleplerin siyasi karar alıcılara ulaşabileceği bir kanal işlevi görmek.
3. Yerel, bölgesel ve AB düzeyindeki faaliyetler arasında kurulacak bağlar yoluyla Ağın çalışmalarının AB entegrasyon sürecine katkıda bulunmasını sağlamak ve projenin kapsadığı bölgedeki sorunların sınır aşan niteliklerine kamuoyunun dikkatini çekmek.

İnsani güvenlik kavramı Ağ çalışmalarının omurgasını oluşturmaktadır. İlerideki bölümlerde daha detaylı bir şekilde ele alınacak bu kavram, geleneksel güvenlik yaklaşımına bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Kavram, devletin güvenliği anlayışı ile birey ve toplulukların gündelik hayatlarında deneyimledikleri güvensizlikler arasındaki büyük farka dikkat çeker. Mevcut güvenlik anlayışı ve politikalarına insani kalkınma ve insan hakları perspektifinin eklenmesi gereğine işaret eder. İnsani güvenlik, bireyi güvenlik sorununun merkezine koyar ve güvensizliklerden kaynaklanan sorunların tanımlanmasının ve bunlara yönelik çözümler üretilmesinin tabandan yukarı doğru bir yaklaşımla gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgular. Proje açısından insani güvenlik, sadece bölgesel açıdan anlamlı bir kavramsal çerçeve sağlamak ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda Ağ

faaliyetlerinin stratejik amaçları ile uyumlu bir yönetsel çerçeve geliştirilmesine de imkân vermiştir.

Ağ, üyelerinin çalışma alanları ve bölgesel/ulusal düzeyde öne çıkan insani güvenlik sorunlarını temel alarak, çalışmalarını üç ana tema üzerinde yoğunlaştırır: barış ve toplumsal uzlaşma, sosyal içerme ve iyi yönetim. Proje süresince yukarıda sayılan stratejik amaçlar ve insani güvenlik kavramı ile uyumlu araçların ve mekanizmaların geliştirilmesi temel alınmıştır. Ağ faaliyetleri ihtiyaç-temelli kapasite geliştirme çalışmaları, STK'lar ve akademik camia arasında eşit statü temelinde ve faaliyet-merkezli işbirliği, kamu sektörüne yönelik kanıt-temelli diyalog ve savunuculuk aktiviteleri, sivil toplum içinde çok-aktörlü ve çok-sektörlü ağların oluşturulması gibi farklı, ancak birbirlerini besleyecek şekilde kurgulanmış faaliyetleri içermektedir.

Proje kapsamında STK'lar ile akademik camia arasındaki işbirliği iki senelik emek-yoğun bir süreçte adım adım gerçekleştirilmiştir. Bu süreç hem insani güvenlik kavramına ilişkin bir ortak anlayışın geliştirilmesini hem de insani güvenlik kavramı etrafında ulusal ve bölgesel düzeyde yürütülen araştırmaların karşılıklı etkileşim içinde formüle edilmesini ve hayata geçirilmesini sağlamıştır. Süreç içerisinde bir proje araştırma metodolojisi oluşturulmuş, bu metodoloji kapsamında her ortak yaşadıkları bağlam açısından öncelikli görünen ancak bölgesel düzeyde de anlamlı olan sorunlar etrafında mikro ölçekli araştırma/sorgulama çalışmaları yürütmüştür.

Bu kapsamda, hYd Türkiye'deki çeşitli kaynaklara ve paydaşlara ulaşarak farklı insani güvenlik sorunlarının bir dökümünü çıkarmış ve proje içindeki diğer ülkelerin öncelikli sorunlarını da dikkate alarak 2014-2015 yılları içerisinde savunuculuk amaçlı araştırma faaliyetlerinden birini Türkiye'de Kürt sorunu ile ilgili çatışma etrafında süren çözüm süreci üzerine yürütmüştür. Elinizdeki bu rapor, çözüm süreci ile ilgili olarak geliştirilmiş kavramsal incelemeyi, değerlendirmeleri ve saha çalışmalarını içeriyor.

Rapor, hYd'nin bu iki mikro araştırma çalışmasının bulguları ve işaret ettiği faaliyet alanları kadar, bu araştırmalara temel oluşturan insani güvenlik yaklaşımı ve araştırma sürecinin gelişimini de açıklamayı amaçlıyor. İkinci bölümde, insani güvenlik kavramı daha geniş bir biçimde ele alınırken, Türkiye'de göze çarpan insani güvenlik sorunlarının genel bir analizi de yapılıyor. Üçüncü bölümde çatışmaların çözülmesi/dönüştürülmesi yaklaşımları, çatışmaların ortadan kaldırılması ve insani güvenlik kavramı arasındaki ilişkiler incelenip, Türkiye'deki çözüm sürecinin bu yaklaşımlar ve kavramsal çerçeve temelinde bir değerlendirmesi yapılıyor. Dördüncü bölüm, proje kapsamında çözüm süreci ile ilgili olarak yürütülen Akil İnsan Komisyonları raporlarına ilişkin bir değerlendirme ve mikro ölçekli iki saha araştırmasının sonuçlarını içeriyor. Bu iki mikro ölçekli saha araştırmasından biri İstanbul'da Esenyurt ve Bahçeşehir'de gerçekleştirildi ve gündelik hayatın içinde farklı kimliklerin birbirleriyle kurdukları ilişkiler üzerine odaklandı. Güneydoğu Anadolu'da yürütülen ikinci çalışmada ise çatışma sonrası döneme ilişkin algılar ele alınıyor. Beşinci ve son bölümde, tüm bu değerlendirmeler ve araştırma bulguları temel alınarak, özellikle sivil toplumun Türkiye'de barışın inşasına yönelik yürütebileceği faaliyetlere ilişkin öneriler sunuluyor.

2. İnsani Güvenlik Kavramı ve Türkiye

2. İnsani Güvenlik Kavramı ve Türkiye

2.1. İnsani Güvenlik Kavramı

İnsani güvenlik kavramı son yirmi yıldır akademisyenler ve siyasi karar alıcılar tarafından güvenliği devlet, egemenlik ve ülke sınırları ile açıklayan yaklaşımdan önemli bir kopuşu simgeleyecek şekilde kullanılmaktadır. İnsani güvenlik, merkezine bireyi alan ve geleneksel güvenlik politikaları ve hizmetlerinin amaçlarını, kapsamını ve kurumsal yapısını sorgulayan yeni bir anlayıştır. Geleneksel yaklaşımda tanımlanan “tehditlerin” kapsamını genişleterek, güvenliğin siyasi, ekonomik ve sosyal boyutlarını vurgulamaktadır. Aynı zamanda tüm yurttaşların çıkarlarını dikkate alan bir yönetsel anlayışın parçası olarak demokratikleşme, şeffaflık ve hesap verebilirliğin önemini altını çizmektedir.

İnsani güvenlik hem geliştirmekte olan hem de oldukça tartışmalı bir kavramdır. İnsani güvenliğin farklı kurumlarca ve kişilerce benimsenen, farklı noktalara ağırlık veren tanımları mevcuttur. Bazı tanımlar insani güvenliğe neredeyse içine her şeyi alan bir genişlikte yaklaşırken, bazıları da kavramı içindeki yeni bakış açısını gölgeleyecek şekilde daraltmaktadır. İnsani güvenlik kavramının bir hedefi, güvenlik yaklaşımlarının ve politikalarının insanileştirilmesidir. Ancak diğer taraftan, kavrama getirilen temel eleştirilerden biri güvenlik kavramını çok genişletmesi ve bu yönüyle pek çok farklı sorunun bir güvenlik meselesi haline getirilmesine yol açması riski taşımasıdır.

Kavram ilk olarak 1994 tarihli İnsani Gelişim Raporu içerisinde kullanılmıştır. Bu raporda kavram insani kalkınma ile bağlantılı olarak ele alınmış ve insani güvenliğe ilişkin yedi ana alan sıralanmıştır: **1) İktisadi Güvenlik, 2) Gıda Güvenliği, 3) Sağlık Güvenliği, 4) Çevre Güvenliği, 5) Birey Güvenliği, 6) Toplum Güvenliği, 7) Siyasal Güvenlik.** Kavramın ilk olarak bu tarihte ortaya çıkması tesadüf değildir; zira 90’lar boyunca, Soğuk Savaş döneminde tanımlanmış ulusal güvenlik anlayışının ve bu güvenlik anlayışı etrafında şekillendirilmiş politikaların Soğuk Savaş sonrasındaki ihtiyaçlara cevap veremediği giderek görünür hale gelmiştir. Ovalı¹, insani güvenlik kavramının 90’ların ortasından itibaren ortaya çıkışına yol açan faktörleri üç grupta toplamaktadır:

1) Soğuk Savaşın bitimiyle ortaya çıkan sınır içi çatışmalar, çözümler ve gerilimler, **2)** Yeni tehditlerin uluslarüstü ve sınır aşan nitelikleri ve bunun sonucunda vatandaşların güvenliğini sağlama görevinin devlet tekeline çıkışı, **3)** Yaşanan iletişim devrimi sonrasında terörizm, salgın hastalıklar, doğal afetler, iç savaşlar, çevre sorunları, yoksulluk gibi meselelerin başta Batı olmak üzere dünya kamuoyunda daha görünür hale gelmesi.

[1] Ovalı, A. Ş., 2006, 17-18.

İnsani güvenlik kavramının işler hale getirilmesine yönelik iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Kanada Hükümeti tarafından 90'ların ikinci yarısından itibaren geliştirilen çatışma temelli yaklaşımdır. Bu çerçevede, insani güvenlik kavramına ilişkin beş temel öncelik belirlenmiştir: sivilin korunması, barışı sağlamaya yönelik operasyonlar, çatışmaların önlenmesi, iyi yönetim ile hesap verebilirlik ve kamu güvenliği. Japonya tarafından geliştirilen diğer yaklaşım ise kalkınma merkezlidir ve insani güvenliği yoksulluk, çevre sorunları, uyuşturucu, sınır aşırı organize suç ağları, salgın hastalıklar gibi bireye, yaşadığı çevreye ve bireyin onuruna yönelik tehditler çerçevesinde tanımlamaktadır.

İnsani güvenlik kavramının tanımına ve bu kavramın nasıl işler hale getirilebileceğine ilişkin tartışmalar bu raporda ele alınamayacak kadar kapsamlıdır² ve raporun odaklandığı mesele de bu tartışmalar değildir. Barış, Uzlaşma ve İnsani Güvenlik için Yurttaşlar Ağı projesi içinde insani güvenliğin farklı kavramsallaştırmaları dikkate alınmış ve kavramın güvenliğe ilişkin tehditleri ve güvenliği sağlayacak aktörleri çeşitlendirdiği kabulünden hareket edilmiştir. Yine insani güvenliğin bireyi merkeze koyan ve tabandan gelen bilgileri değerlendiren bir güvenlik anlayışı ideali çerçevesinde, birbiriyle önemli benzerlikler ve farklılıklar taşıyan ülkeler ve ciddi sınır aşan sorunlar ve çatışmaların yaşandığı bir bölge için anlamlı olacak bir insani güvenlik yaklaşımı geliştirmek amaçlanmıştır. Bununla birlikte, projenin temel aldığı insani güvenlik tanımı 2012 yılında Birleşmiş Milletler'in yaptığı tanımdır. Bu tanıma göre insani güvenlik:

“İnsanların özgür ve insan onuruna uygun bir şekilde, yoksulluktan ve umutsuzluktan arınmış şekilde yaşama hakkı demektir. Tüm bireylerin, özellikle daha korunmasız durumda olanların, korkulardan ve yoksulluktan arınmış bir şekilde haklarından yararlanmak ve kendi insani potansiyellerini tam olarak geliştirmek için eşit şansa sahip biçimde yaşama hakkı vardır. İnsani güvenlik, insanların ve toplumların daha korunaklı ve daha yetkin hale gelmeleri için insan-temelli, kapsayıcı, bağlama özgü ve önleme amaçlı çözümler geliştirilmesi gerektiğini öngörür. İnsani güvenlik barış, kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişkileri kabul eder ve sivil, siyasi, ekonomik ve kültürel haklara eşit derecede önem verir.”

Proje kapsamında insani güvenlik kavramı üzerinden yapılacak analizler ve geliştirilecek politika önerileri açısından, kavrama ilişkin eleştirileri de dikkate alan bir çerçeveye belirlenmiştir. Bu çerçeveye göre;

- İnsani güvenlik daha çok farklı tehdit kategorileri içinde tanımlanan ve bireylerin güvensizliklerini temel alan genel yaklaşımdan daha fazlasını ifade eder. Bireyle toplulukları ayırarak, spesifik, bireysel ve gerçek güvensizlikleri belirlemeyi ve bunlara cevap bulmayı amaçlar.
- İnsani güvenlik insan hakları ve insani kalkınma ile ilintili, ancak bunlardan farklı bir yaklaşımdır. Bu farklılığın temelini insani güvenlik kavramının zarar olasılığı yüksek risklere odaklanması ve kavramın bir dizi temel haklar ve kritik tehditler temelinde işler hale getirilmesi oluşturur.
- İnsani güvenlik toplumların içindeki, yurttaşlar ve otoriteye sahip aktörler/kurumlar arasındaki ve sınırlar arasındaki çok geniş bir sosyal ilişkiler ağını kapsar.
- Birey, güvenlik politikalarının pasif bir nesnesi değildir; birey kendi güvensizliklerini hafifletmek ve kendini daha korunaklı hale getirmek için gösterdiği çaba dikkate alınarak güvenliğin bir aktörü olarak görülmelidir.

[2] Bu konudaki Türkçe kaynaklar için; bkz. Ovalı, A.Ş., 2006; Tangör, B., 2012; Aksu, M. ve Turhan, F., 2012.

2.2. Türkiye’de İnsani Güvenlik

Türkiye gibi bir ülke için güvenliğin insanileşmesini temel alan bir yaklaşım, güvenliğe dair algılarda ve güvenlik politikalarında ciddi bir değişim ihtiyacına işaret etmektedir. Türkiye çokça dile getirildiği gibi bir güvenlik devletidir. Bu sorun sadece güvenlik sektörünün yapısı ve örgütlenmesiyle sınırlı değildir; aynı zamanda güvenlik algısının ve kurumlarının sistem içindeki özerk ve yönlendirici işleviyle de alakalıdır. Güvenlik temelli bir devlet anlayışı, ülkedeki sistemin farklı parçalarının ve farklı sektörlerinin güvenlik merkezli bir perspektife ve işleyişe sahip olması sonucunu vermektedir. Üstelik sistemin yapılanmasındaki değişim iddiaları da genellikle bir güvenlik anlayışından diğerine geçişle, sistem içindeki baskın kurum ve aktörlerin el değiştirmesiyle sonuçlanmaktadır.³ Güvenlik sadece bir dış politika konusu değildir; güvenlik özellikle devlet ile yurttaş arasındaki ilişkinin temel unsurudur. Zaman içinde, farklı siyasi görüşlerin hâkim olmasına bağlı olarak değişiklik gösterse de, Türkiye toplum içindeki farklı kesimlerin çoğu zaman rejime tehdit görüldüğü, güvenlik önlemleri ile bastırıldığı bir ülkedir. Böylesi bir bağlamda insani güvenlik, ülkedeki güvenlik anlayışının devlet-merkezli değil insan-merkezli bir yaklaşımla ele alınmasını sağlayacak bir fırsat penceresi sunmaktadır.

Diğer taraftan, bu türden güçlü bir güvenikleştirme geleneği olan ülkelerde yaygın bir eğilim toplumsal sorunların tüm boyutlarının, örneğin ekonomik, kültürel, çevresel sorunların tamamının güvenlikçi bir bakış açısından değerlendirilmesidir. İnsani güvenlik kavramına getirilen eleştirilerden biri daha önce güvenlik alanının dışında kabul edilen sorunları bu kapsama almasıdır. Bu nedenle Türkiye gibi zaten tüm sorunlara güvenlik perspektifinden yaklaşma geleneğinin hâkim olduğu bir ülkede insani güvenlikten bahsederken bu eğilimler ve riskler akılda tutulmalıdır.

İnsani güvenlik kavramının ortaya çıkışı ile birlikte, insani güvenliğin ölçülmesine yönelik çalışmalar da hız kazanmıştır. Ancak insani güvenlik endekslerinin ve göstergelerinin herhangi bir ülkeye ilişkin çok anlamlı bilgiler sunmadığı, ülkeler arasındaki kıyaslamalar yapmaya çok müsait olmadığı yaygın bir kanıdır. Bunun iki önemli nedeni vardır; birincisi insani güvenlik insan-merkezli bir güvenlik algılamasından yola çıkarken, ölçümlerde kullanılan yaygın, tutarlı ve sürekliliği olan makro göstergeler bu tür algı farklılıklarını yakalamaktan uzaktır. İkinci olarak insani güvenlik kavramının anlamlı hale gelmesi için kavramın insan hakları ve insani kalkınma kavramlarından farkını ortaya koyacak bir çerçevenin oluşturulması ve eşik değerleri aşan güvenlik risklerinin ölçülebilmesi gerekmektedir. Hâlbuki mevcut insani güvenlik-güvensizlik endeksleri belirli güvensizlik boyutlarını temel alan bir göstergeler paketinden oluşmaktadır ve bu türden eşik değerleri ölçmekten uzaktır. Bu nedenle, insani güvenlik endekslerinin sonuçlarından çok, Türkiye’de güvenliğin farklı boyutlarını ele alan araştırmalardaki verilere kısaca göz atmak daha faydalı olabilir.

Türkiye özellikle dünyadaki ekonomik kriz dikkate alındığında ekonomik büyüme açısından iyi performans gösteren ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte ülke içinde yurttaşlar ve bölgeler arasında ciddi gelir eşitsizlikleri bulunmaktadır. Örneğin Türkiye İstatistik Kurumunun 2013 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasında gelir dağılımı eşitsizliklerinin en temel göstergelerinden Gini katsayısı 0,4 olarak hesaplanmıştır. Yine aynı araştırmaya göre en yüksek gelire sahip yüzde 20’lik gruptakilerin milli gelirden aldığı pay yüzde 46,6 iken, en düşük gelire sahip yüzde 20’lik gruptakilerin payı

[3] Bayramoğlu A., Insel A. (Ed.), 2009, s. 2.

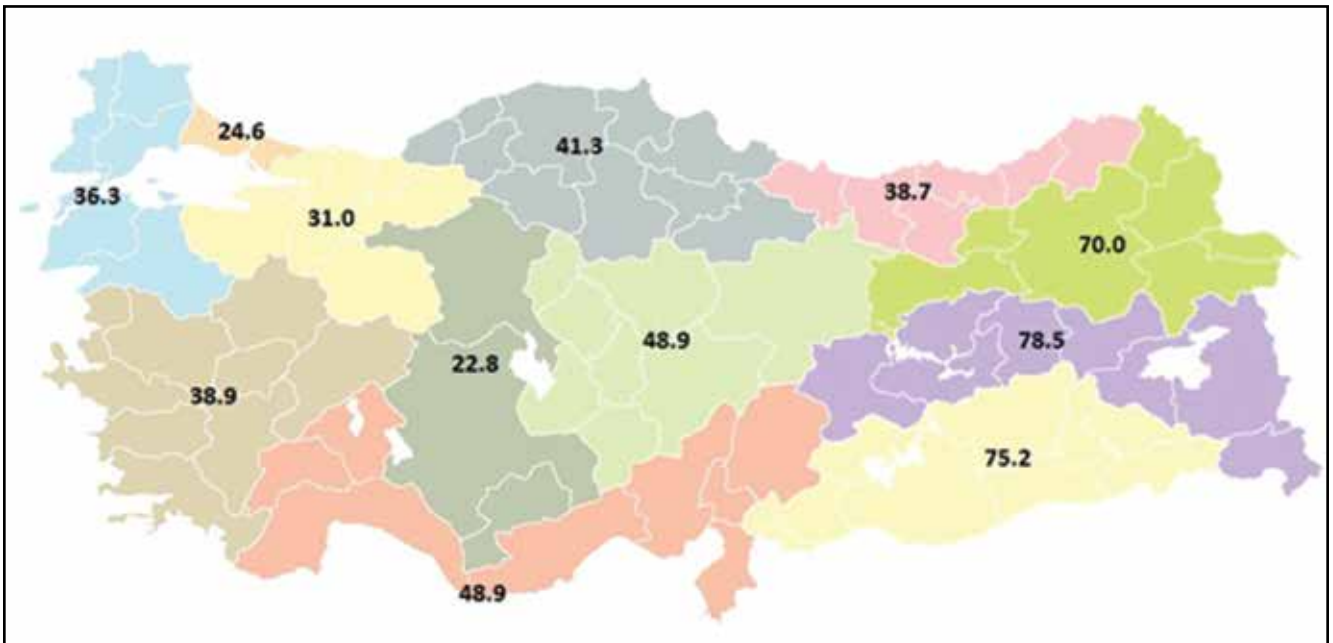
yüzde 6,1'dir; başka bir deyişle en yukarıdaki ve en aşağıdaki kesim arasındaki gelir farkı 7,7 kattır. Aynı araştırma ülkedeki nüfusun yüzde 15'inin yoksulluk riski altında olduğunu göstermektedir; kentlerde bu oran yüzde 13,6 iken, kırsal yerlerde yüzde 14,3'tür. Sürekli yoksulluk riski altında bulunanların oranı yüzde 13, ciddi finansal sıkıntıyla karşı karşıya olan nüfusun oranı ise yüzde 49,7'dir.⁴ 2013 yılı insani gelişme endeksinde Türkiye 0,759'luk bir oranla 149 ülke arasında 69. sıradadır; ancak endeks değeri eşitsizlik katsayısından arındırıldığında 0,639'a düşmektedir. Türkiye için hesaplanan insani eşitsizlik katsayısı yüzde 15,6'dır ve en önemli eşitsizlik alanı yüzde 21,8 ile gelir eşitsizliği kaynaklıdır. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri endeksinde yine 69. sırada olan Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 29,4 iken, erkeklerde bu oran yüzde 70,8'dir. Emek piyasasında 2013 TÜİK verilerine göre yüzde 36,7 oranında bir kayıt dışı istihdam vardır ve tarım sektöründe bu oran yüzde 83,3'e fırlarken, çalışan kadınların yaklaşık yüzde 50'si kayıt dışı olarak çalışmaktadır.

Türkiye'de kayıt dışı, sosyal güvencesiz ve esnek çalışma yaygındır ve kamu sektörüne de yayılmaktadır. Bu türden bir istihdam ortamının sonucu özellikle inşaat ve madencilik gibi sektörlerde görülen yüksek ölüm ve yaralanma oranlarıdır. Sadece 2013 yılında 1235 kişi iş kazalarında hayatını kaybetmiştir. Transparency International'ın hazırladığı Yolsuzluk Algı Endeksinde Türkiye 2014 yılında en büyük düşüşü kaydeden ülke olarak 175 ülke arasında 64. sıraya gerilemiştir. OECD'nin hazırladığı Daha İyi Yaşam Endeksinde Türkiye 36 OECD ülkesi arasında son sıradadır.⁵ Economist dergisinin hazırladığı, çocuk doğurulabilecek en iyi ülkeler arasındaki sıralamada Türkiye 80 ülke arasında 51. sıradadır. Bu rakamlar ve örnekler çoğaltılabilir ancak şu ana kadar sıralananlar bile ülkedeki güvensizliklerin boyutuna dair bir fikir vermektedir.

[4] TÜİK, 2013.

[5] http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/05/130528_oecd_avustralya_turkiye

Şekil 1: İnsani Güven(siz)lik Eğilimleri Endeksinin NUTS1 seviyesindeki bölgesel sonuçları *

(*) Endeks değeri yükseldikçe insani güvensizlik eğilimi artış göstermektedir.

Barış, Uzlaşma ve İnsani Güvenlik için Yurttaşlar Ağı projesinin orta vadedeki hedeflerinden birisi Balkanlar ve Türkiye'yi içerecek sayısal bir Bölgesel İnsani Güven(siz)lik Eğilimleri analizi geliştirmektir. Bu sayısal çalışmada iki önemli öncelik belirlenmiştir;

- 1) İnsani güvenlik kavramının temel boyutlarını ve insanı merkeze koyan anlayışını dikkate almak;
- 2) Ekonomik kalkınmanın insani güvenliği doğrudan iyileştirdiği argümanının aksine, bölgesel eşitsizlikleri ve ekonomik taşma etkilerini ortaya koymak.

Geliştirilen bu sayısal çalışma, diğer insani güvenlik endekslerinin aksine güvenlik açıklarını ölçmeyi değil, güvenliğe ilişkin parametrelerin yönünü saptamayı ve eğilimleri değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma NUTS1 ve NUTS2 seviyesindeki göstergeleri üzerinden ülkeler arasındaki farklı insani güvenlik sorunlarını dikkate alacak şekilde farklı göstergelerin kullanılmasına elverecek, ülkeler arasında kıyaslama yerine güvensizliğin genel ve belirli boyutlarına ilişkin eğilimlerin alt-bölgesel analizlerinin yapılmasına imkân sağlayacak bir şekilde tasarlanmıştır. Bölgesel İnsani Güven(siz)lik Eğilimleri endeksi farklı tehditleri listelemeyi değil, seçilmiş göstergelerin insani güvensizliği nasıl artırdığını gözler önüne sererek, ileride ciddi ve somut insani güvenlik tehditlerine dönüşebilecek sorun alanlarını saptamayı hedeflemektedir. Endeksin bölgesel düzeyde uygulanmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir; bununla birlikte 2013 yılı içerisinde Türkiye için bir pilot çalışma yapılarak bu yönde önemli bir adım atılmıştır. Yoksulluk, emek piyasası, eğitim, sağlık, suç, çevre ve ayrımcılığa ilişkin seçilmiş göstergelerden hazırlanan bu pilot çalışmanın sonuçları Tablo 1'de görülmektedir. Endeksin sonuç değerleri yükseldikçe, bir bölgedeki insani güvensizlik de artış göstermektedir. Şekil 1, endeks sonuçlarının harita üzerindeki bölgesel dağılımını ortaya koymaktadır.

Sonuçlar Türkiye içinde insani güvenlik açısından, çarpıcı bölgesel eşitsizliklerin varlığını, hatta neredeyse ülke içinde bu temelde ayrı iki ülkeden bahsedilebileceğini ortaya koymaktadır. Özellikle yoksulluk, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, emek piyasası ve eğitim alanındaki göstergeler Türkiye'nin güney ve doğusundaki üç bölge ile geri kalanı arasındaki yapısal eşitsizlikleri gözler önüne sermektedir. Diğer taraftan ilginç bir sonuç, sosyo-ekonomik koşulların, insani güvensizliğe ilişkin göstergelerin bir kategorisi olan toplumdaki güven üzerinde belirleyici olmamasıdır. İnsani Güvensizliğin en düşük olduğu Marmara Bölgesinde (24,6), Toplumsal Güven eksikliğinden kaynaklanan güvensizlik değeri 57,5'tir. İnsani Güvensizlik değerinin en düşük olduğu üç güney ve doğu bölgesinde ise toplumsal güvensizlik değerleri, bu oranın üzerinde olsa da değerler birbirine oldukça yakındır. Yine sağlık ve çevreye ilişkin güvensizlik değerleri bölgesel bir eşitsizlikten çok, ülke çapına yayılmış genel bir soruna işaret etmektedir.

Tablo 1:**Farklı Güvensizlik Alanlarına Göre İnsani Güven(siz)lik Eğilimleri Endeksi NUTS1 seviyesi sonuçları**

Bölge	Yoksulluk	Toplumsal Cinsiyet Açığı	Emek Piyasası	Sağlık	Eğitim	Çevre	Güven	HII
TR1: İstanbul	0,000	0,034	0,651	0,200	0,260	0,000	0,575	0,246
TR2: Batı Marmara	0,336	0,350	0,190	0,000	0,736	0,640	0,285	0,363
TR3: Ege	0,223	0,217	0,514	0,068	0,621	0,660	0,417	0,389
TR4: Doğu Marmara	0,122	0,312	0,463	0,099	0,610	0,180	0,385	0,310
TR5: Batı Anadolu	0,137	0,312	0,402	0,157	0,000	0,270	0,317	0,228
TR6: Akdeniz	0,283	0,352	0,624	0,377	0,706	0,660	0,420	0,489
TR7: Orta Anadolu	0,375	0,493	0,486	0,195	0,795	0,780	0,299	0,489
TR8: Batı Karadeniz	0,270	0,539	0,196	0,055	0,881	0,560	0,387	0,413
TR9: Doğu Karadeniz	0,298	0,386	0,351	0,028	0,800	0,600	0,243	0,387
TRA: Kuzeydoğu Anadolu	0,774	0,804	0,263	0,931	0,870	0,670	0,588	0,700
TRB: Ortadoğu Anadolu	0,739	0,561	0,704	1,000	0,829	1,000	0,660	0,785
TRC: Güneydoğu Anadolu	0,959	0,735	0,960	0,304	1,00	0,610	0,693	0,752

Daha önce de değinildiği gibi, sayısal analizlerle ilgili bir sorun, bireylerin ve grupların güvensizlik algılarına, önceliklerine ve deneyimlerine dair yeterince fikir vermemesidir. Bunun bir yolu, güvensizliğin ön plana çıktığı sorun alanlarının saptanması olabilir. Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Programının (UNDP) insani güvenlik temelli insani kalkınma ülke raporlarının hazırlanması ile ilgili hazırladığı kılavuz, bir ülkedeki insani güvenlik sorunlarının gerçekçi bir analizinin ancak derinlemesine araştırmalar, farklı gruplarla yapılabilecek haritalama çalışmaları ve yurttaşların gündelik hayatlarında tecrübe ettikleri güvensizliklere ilişkin raporların bir arada değerlendirilmesi ile gerçekleştirilebileceğini göstermektedir.⁶ Ne yazık ki Barış, Uzlaşma ve İnsani Güvenlik için Yurttaş Ağı projesi kapsamında şimdiye kadar bu kadar kapsamlı bir araştırmayı yürütme imkânı olmamıştır. Ancak ağıdaki her ülke, projenin ilk yılında kendi ülkelerindeki öncelikli insani güvenlik sorunlarını saptamaya yönelik danışma toplantıları düzenlemişlerdir. Bu toplantılar sonucunda elde edilen sorunlar listesi elbette öznel ve ulaşılabilen farklı

[6] Gomez, O.A., Gasper, D., 2014.

paydaşların odaklandığı alanları yansıtmaktadır. hYd de proje çerçevesinde bu türden danışma toplantıları düzenlemiş ve Türkiye'deki öncelikli sorun alanlarını saptamaya çalışmıştır. Bu öncelikli sorun alanlarından bazıları daha sonra hazırlanan İnsani Güvenlik Kronikleri ile daha detaylı bir şekilde incelenmiştir. hYd'nin bu çabaları sonucunda önemli sorun alanları olarak karşımıza çıkan konular şu şekilde sıralanabilir:

- **Toplumsal Cinsiyet Temelli Sorunlar:** Kadına yönelik şiddet, kadınların gündelik hayatta dikkate alınmayan güvensizlik alanları, kadın istihdamı, kadın bedenine yönelik sağlık politikaları, yabancı ve göçmen işçi olarak çalışan kadınlar.⁷
- **İstihdam ve emek piyasası:** İş kazaları, güvencesiz çalışma, mevsimlik işçiler, yabancı ve göçmen işçiler.
- **Kurumsal düzeyde şiddet ve yargı sistemi:** Yargıya ilişkin güvensizlikler, polis şiddeti, güvenlik alanındaki hak ihlalleri.
- **Ceza ve İnfaz Sistemi:** Özellikle siyasi tutukluların ve çocuk tutukluların sorunları.
- **Kentsel dönüşüm ve kent hayatı:** Yoksulluk, kentsel dönüşümün yarattığı güvensizlik, yeni yaşam alanlarının toplumsal ilişkilerde yarattığı sorunlar.⁸
- **Alevi-Sünni çatışması:** Alevilere yönelik ayrımcılık, Alevi-Sünni geriliminin Suriye'deki gelişmeler ile derinleşmesi.
- **Suriyeli Sığınmacılar:** Suriyeli sığınmacıların insani güvenlik sorunları, mülteci akışının olduğu kentlerdeki insani güvenlik sorunları ve toplumsal ilişkilerdeki gerilimler.
- **Çevre sorunları:** Nükleer güvensizlik, çevre sorunlarına bağlı göç tehditleri, çevresel etkilerin dikkate alınmadığı büyüme politikası.
- **Çözüm süreci ve Kürt meselesi:** Türkiye'de toplumsal barışın sağlanması, çözüm sürecinin güvenlik boyutu.
- **Silahsızlanma ve küçük silahlar:** Çözüm süreci kapsamında silahların bırakılması, Türkiye'de küçük silah sahipliği ve küçük silahlardan kaynaklanan ölüm ve yaralanmalar.⁹
- **Yurttaşlık:** Farklı yurttaşlık kategorileri, farklı kesimler arasındaki eşitsizlikler, süper vatandaşlar ve na-vatandaşlar.

[7] Şarlak, Z., 2013.

[8] Çavdar, A., 2014.

[9] Akay, H., 2014.

3. Barışın İnşası, İnsani Güvenlik ve Türkiye

3. Barışın İnşası, İnsani Güvenlik ve Türkiye

Siyaset biliminde bir alan olarak barış çalışmalarının geçmişi çok eskilere dayansa da, günümüzde kapsamlı bir hale gelmiş olan, çatışmaları ortadan kaldırmaya yönelik yaklaşımlara ilişkin literatürün görece yeni olduğu söylenebilir. 1990'ların başından itibaren dünyada yaşanan şiddet içeren çatışmalar yaygın ve yoğun biçimde ülkelerin kendi içlerinde, çoğunlukla etnik/dini kimlik hatlarında gelişen ve ilerleyen çatışmalar halini almıştır. İç savaşlar karşımıza 1990'larla çıkmış yeni bir olgu değildir; örneğin Sarkees ve Singer'in¹⁰ yaptıkları araştırma 1816 ile 1997 arasında ülkelerin arasında 79 savaş yaşanırken, bu dönemde yaşanan iç savaşların sayısını 214 olarak hesaplar. Yeni olan, 90'larla birlikte iç çatışmaların sıklığında görülen artıştır. Örneğin sadece 1990-1997 döneminde dünyada 24 yeni iç çatışma ortaya çıkmıştır.

Ülkeler arasında yaşanan bir savaş ve kurulacak bir barışa dair hem geleneksel hem de hukuki mekanizmalar ve yöntemler mevcuttur. İç çatışmalar ise bu mekanizmaların dışında kalmaktadır, ancak bir çatışmanın, bir ülkenin içinde yaşanması ne ortaya çıkan şiddetin boyutunun, ne kayıpların, ne de bu çatışmaların çarpan etkisinin daha az olduğu anlamına gelmez. Örneğin dünya tarihinin en kanlı savaşı olan II. Dünya Savaşındaki asker ve sivil kayıp sayısı 60 milyon civarındayken, sadece Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde 1998-2003 arasında gerçekleşen savaşla bağlantılı ölümlerin sayısı 5 milyon civarındadır. Bu savaşların bir sonucu da kitleler halinde kendi ülkelerinin içinde veya başka ülkelere göç etmek zorunda kalan yerinden edilmiş kişilerdir. Güncel bir örnek verirsek, Suriye'de dört yıldır yaşanan iç çatışmada şu ana kadar yaşanan kayıpların sayısı 200 bin olarak hesaplanmaktadır; buna karşılık Ekim 2014 itibarıyla yaklaşık 9 milyondan fazla Suriyelinin yerinden edildiği, bu kişilerin yaklaşık 3 milyonunun sığınmacı konumunda komşu ülkelerde bulunduğu tahmin edilmektedir.

3.1. Çatışma, Şiddet ve Barış

Çatışmaların ortadan kaldırılmasına yönelik müzakere ve uzlaşma örnekleri dendiğinde akla sıklıkla Kuzey İrlanda, İspanya, Güney Afrika barış süreçleri gelmektedir. Buna karşılık çatışmalar ve bunların çözümüne ilişkin literatür bundan çok daha geniş bir örnekleme kapsamaktadır ve çok daha farklı bağlam ve ölçeklerdeki çatışmaları ele almaktadır. Yine zaman içinde farklı örnekler, seyirler ve sonuçlar dikkate alınarak hem kullanılan kavramların içeriği, hem de önerilen yöntemler değişmiş ve güncellenmiştir.

Bu nedenle, çatışmaların ortadan kaldırılması konusundaki temel yaklaşımları ele almadan önce, bu raporun geri kalanı boyunca çatışma ve bununla iç içe geçmiş olan şiddet kavramlarını hangi anlamlarda kullandığımızı açıklığa

[10] Sarkees, M. R., Singer, J. D., 2001. Bu çalışmada sadece bir örnek verilmiştir. Farklı veri setleri ve farklı savaş tanımları kullanılan değişik çalışmalarda, elde edilen savaş sayıları da farklılıklar göstermektedir.

kavuşturmak faydalı olur. Öncelikle çatışma mutlaka olumsuz bir duruma işaret etmez ve insanlar arasındaki ilişkilerin doğal bir sonucudur. Toplumların kendi içlerinde dinamik bir istikrar kurmayı başarabildikleri ölçüde, çatışma olumlu sonuçlar doğurabilir ve geliştirici bir nitelik taşıyabilir. Ayrıca çatışma statik, sınırları kalın hatlarla çizilmiş, donup kalmış bir kavram değildir. Çatışmaların ortaya çıkışını sağlayan temel nedenler, koşullar, aktörler ve tavırlar vardır ve bunların hepsi çatışma sürecinde değişim ve dönüşüm gösterir. Çatışmaların çözümlenmesi, çatışmadan azade toplumlar yaratmak değil; çatışmaların içindeki şiddet unsurunun ortadan kalkması ve istikrarsızlık yaratan nedenlerin, koşulların, aktörlerin ve tavırların değiştirilmesi demektir.

Dolayısıyla barışın inşası, mevcut bir şiddet ortamının ortadan kaldırılması ve dönüştürülmesi anlamına gelir. Ancak bu şekilde açıklandığı zaman genelde akla gelen, görünür kayıplara yol açan fiziksel/doğrudan şiddet olmaktadır. Hâlbuki günümüzde şiddet dediğimizde çok farklı biçimlerde ve seviyelerde gerçekleşen şiddet türlerinin tamamını ifade etmekteyiz. Şiddete ilişkin bu kavramsallaştırmanın gelişiminde önemli bir rol oynamış olan Galtung'a göre, şiddet "potansiyel" ile "gerçekleşen" arasındaki farktır; başka bir deyişle olabilecek olanla olan arasındaki mesafedir. Bu fark ise zamana ve mekâna bağlı olarak değişkendir. Ancak bu farkı yaratan koşullar ortadan kaldırılabılır nitelikteyse, yani olanı değiştirerek olabilecek olana ulaşma imkânı varsa, o zaman şiddetin varlığını kabul edebiliriz.¹¹

Bu kapsamıyla şiddet kişilerin veya grupların onurlarını zedeleyen, onlar üzerinde hâkimiyet kuran veya onları yok eden her tür fiziksel, duygusal, sözel, kurumsal veya yapısal koşul, davranış, tavır ve politikayı içerir. Şiddet görünür, izlenebilir, ölçülebilir şekillerde karşımıza çıkabildiği gibi, çok daha yaygın olarak örtük, gözlemlenmesi zor biçimlerde de uygulanabilir. Şiddet doğrudan/fiziki, kültürel/sembolik veya yapısal şekillerde ortaya çıkabilir. Doğrudan şiddet öldürme, işkence, tecavüz gibi fiziksel şiddeti içerdiği gibi, insanları küçük düşürmeyi, aşağılamayı hedefleyen sözel şiddet de içerir. Galtung'a göre fiziki şiddet insanların kendi ihtiyaçlarını karşılama ve kendi potansiyellerini gerçekleştirme imkânsız veya güç hale getiren, engellenmesi mümkün tüm zarar verici davranışları kapsar.¹² Yapısal şiddet insanlara/gruplara zarar vermek veya onları dezavantajlı duruma düşürmek amacıyla kullanılan sistematik yolları tanımlar. Yapısal şiddet siyasi/baskıcı veya ekonomik/sömürücü nitelikte olabilir. Kişiler/gruplar arasında eşitsizlik yaratan yapısal şiddetin temel sonucu bölünmüş, ayrılmış sosyal yapılar ve marjinalleştirilmiş sosyal gruplardır. Diğer taraftan, kültürel şiddet doğrudan şiddet içermese de yapısal şiddetin temelini oluşturur. Şiddeti normalleştiren, meşrulaştıran her tür kültürel tavır, söylem ve inancı içerir. Galtung, üç ana şiddet biçimi arasındaki farkı ise şöyle açıklamaktadır: Doğrudan şiddet bir olaydır; yapısal şiddet inişleri ve çıkışları olan bir süreci ifade eder; kültürel şiddet ise bir 'sabittir', bir 'devamlılıktır.' Bir benzetme yapılırsa, doğrudan şiddet deprem, yapısal şiddet tektonik plakaların hareketleri, kültürel şiddet ise fay hattıdır.¹³

Galtung¹⁴ inşa ettiğimiz barışın niteliğini kullandığımız şiddetin tanımının belirlediğini iddia eder. Barışa yönelik çabalarda kullandığımız şiddet tanımı hem bu şiddetin görünür çeşitlerini içerecek kadar geniş olmalıdır, hem de somut bir eylem planı yapılmasına elverecek kadar dar. Bu tanım şiddetin sadece görünür ve davranışsal şekillerini temel almamalıdır; zira bu bizi büyük ölçüde fiziksel şiddet ile kısıtlar. Böyle bir durumda fiziksel şiddetin olmadığı

[11] Galtung, J., 1969, 168.

[12] Galtung, J., 1990.

[13] Galtung, J., 1990, 294

[14] Galtung, J., 1969.

her durum bir barış hali olarak kabul edilebilir; hâlbuki bu sadece negatif bir barış anlamına gelecektir. Negatif barış ise doğrudan şiddetin sona ermesine yol açsa bile, taraflar arasındaki gerilim ve kuşku varlığını sürdüreceğinden istikrarsız olacaktır. Gerçek ve istikrarlı bir barış ancak dolaylı, yani yapısal şiddetin ortadan kaldırılması ile (pozitif barış) mümkündür. Bu ise ancak yapısal şiddetin ortaya çıkmasının koşullarını yaratan kültürel şiddetin dönüştürülebilmesi ile mümkün olur.

Şiddet içeren bir çatışmanın sona erdirilmesinde kullanılan yaklaşım da şiddet ve barışın ne şekilde tanımlandığına göre farklılık gösterecektir. Günümüzde çatışmalara yönelik üç temel yaklaşımın mevcut olduğu söylenebilir: Çatışmaların yönetimi, çatışmaların çözümlenmesi ve çatışmaların dönüştürülmesi. Çatışmaların yönetimi yaklaşımı, çatışmaların çözümlenmesinin zor olduğunu, hatta çok derinlere işlemiş, uzun vadeli nedenlere dayandıklarından çözülemez oldukları görüşünden hareket eder. Şiddeti doğrudan/fiziksel şiddet ile sınırlayan bu yaklaşımın amacı şiddeti bastırmak veya yükselmesini engellemektir. Yöntemi, insanlara çatışmanın nesnelere olarak yaklaşarak, onları kontrol etmek ve yönlendirmektir. Böyle bir yaklaşım söz konusu şiddetin kökeninde yatan nedenler veya bunun topluma verdiği dolaylı zararlarla ilgilenmez. Bunun aksine, çatışmaların çözümlenmesi yaklaşımı çatışmanın kökenindeki sorunları çözmek ve çatışan gruplar arasında güçlü ve dayanıklı ilişkiler kurmak hedefindedir. Çatışmaların çözümlenmesi yaklaşımında çatışma kötü bir şeydir ve hemen sona erdirilmelidir. Bu kısa vadede arabuluculuk, müzakereler ve diğer müdahale süreçleri ile başarılabılır. Bu yaklaşım uygun bir müzakere süreci içerisinde çatışmaların kökeninde yatan nedenlerin dönüştürülebileceğini varsaymaktadır. Bu müzakereler çatışan grupların farklı talep ve çıkarları arasında bir denge kurmaya çalışır ve şiddetin yeniden ortaya çıkışına neden olabilecek önemli risklerin azaltılmasını amaçlar. Çatışmaların çözümlenmesi yöntemi sonuç odaklıdır ve kısa ve orta vadeli sonuçlar yaratmayı hedefler. Bu iki yaklaşımdan farklı olarak çatışmaların dönüştürülmesi sonuç odaklı değil, ilişki merkezlidir; hemen ve çabucak elde edilebilecek sonuçlardan ziyade uzun vadeli değişimler üzerinde durur. Barışın inşasını sadece bir müzakere süreci değil, aynı zamanda acı ve öfke dâhil, çok çeşitli kültürel, yapısal ve bağlamsal unsuru ve bunlarla bağlantılı olarak mevcut toplumsal yapıyı, kurumları, kanunları ve sosyal etkileşim mekanizmaları ve ağlarını dikkate alır.¹⁵ Çatışmanın dönüştürülmesi çatışmanın “diyalektik niteliğine” odaklanır. Çatışma, yaşandığı süre boyunca, çatışmanın başlamasına neden olan durumu, eylemleri, insanları ve sosyal ilişkileri değiştirir ve dönüştürür.¹⁶ Çatışmalar dönüştürülürken, sadece çatışmanın kökenindeki nedenler değil, çatışma süreci boyunca yaşanan değişimler de dikkate alınmalıdır. Herhangi bir çatışma ve müzakere ortamında değişim tek yönlü veya tek tip değildir. Bazı değişimler yeni çatışmalar yaratır, bazı değişimler var olan çatışmayı güçlendirir. Diğer taraftan, bazı değişimler çatışmanın yoğunluğunu azaltır, diğer değişimler ise müzakere ve çözüm için daha uygun bir ortamın oluşmasını sağlar.¹⁷

[15] Jacoby, T., Ozerdem, A., 2012, 31-32.

[16] Lederach, J.P., 1995, 16-17.

[17] Mitchell, C. R., 2005, 16

Çatışmaların dönüşümü çok-boyutlu, doğrusal olmayan ve öngörülmesi zor bir süreçtir. Çok farklı aktörleri sürece katarak, aleni ve gizli şiddet ortamından yapısal ve kültürel bir barışa geçişi hedefler. Özellikle toplumsal adaletsizliği yaratan asimetrik konumların ve güç ilişkilerinin orta ve uzun vadede dönüştürülmesi için çaba gösterir. Çatışmanın dönüşümü çatışmadan sadece birinci dereceden etkilenen kişilerin ve kurumların değil, tüm toplumun, hatta yeniden bir şiddet ortamının ortaya çıkması açısından etkisi olmayanların bile sürece eklenmesi gerektiğini savunur. Gerçek bir dönüşüm için

çatışma ortamının tepedeki, ortadaki ve tabandaki tüm aktörlerinin katılımı, görüşleri ve eylemleri gereklidir. Çatışmanın dönüşümü barışa ilişkin en önemli ve kalıcı önerilerin çatışmadan doğrudan ve dolaylı olarak etkilenen toplum tarafından geliştirilebileceği varsayımına dayanır; başka bir deyişle, tıpkı insani güvenlik kavramı gibi, çatışmanın dönüştürülmesi de sorunların tanımlanması ve çözümlerin üretilmesinde aşağıdan yukarıya doğru bilgi akışını sağlayacak yöntemlerin izlenmesini savunur.¹⁸

[18] Berghof Foundation, 2012, 22-27.

Tablo 2: Çatışmaların Dönüştürülmesi

Tür	Örnek
1. Bağlamda Dönüşüm	<ul style="list-style-type: none"> • Uluslararası, bölgesel veya yerel ortamın değişimi
2. Yapısal Dönüşüm	<ul style="list-style-type: none"> • Asimetrik ilişkilerden simetrik ilişkilere geçiş • Güç ilişkileri ve bu ilişkilere dayalı yapılarda değişim • Şiddet ekonomisinin değişimi
3. Aktörlerde Dönüşüm	<ul style="list-style-type: none"> • Liderlerin ve liderlik tarzlarının değişimi • Hedeflerin değişimi • Tarafların/grupların içyapılarında ve ilişkilerinde değişim • Siyasal partilerin seçmenlerinde değişim • Yeni aktörler
4. Meselelerde dönüşüm	<ul style="list-style-type: none"> • Tartışmalı meselelerin aşılması • Yapıcı fedakârlıklar • Değişen sorun alanları • Meseleler arasındaki bağların çözülmesi ve yeniden tanımlanması
5. Kişilerde/Elitlerde Dönüşüm	<ul style="list-style-type: none"> • Perspektifin değişmesi • Duyguların değişmesi • Niyetlerin değişmesi • Uzlaşmayı simgeleyen jestler

Kaynak: Miall, H., 2004

Çatışmaların çözümü ve dönüştürülmesi yaklaşımları ile birlikte sıklıkla kullanılan bir diğer kavram toplumsal uzlaşmadır. Toplumsal uzlaşma çatışma sürecinden geçmiş bir toplumun ortak bir geleceğe yönelmesi sürecidir. Etnik/dini nedenlerle iç çatışmalar yaşamış toplumlarda yaygın olarak görülen özellikler karşılıklı güvenin yok olması, travma ve acının kuşaklar arasında aktarımı, negatif karşılıklı bağımlılık (her grubun kimliğinin diğer grupların kimliğinin inkarını gerektirdiği inancı) ve kutuplaşmadır. Toplumsal uzlaşma, toplumda intikam isteğinin baskın gelip, yeni şiddet döngüleri yaratmasının engellenmesi olarak da tarif edilebilir.¹⁹ Kriesberg'e²⁰ göre iç çatışma yaşamış toplumlarda çatışmanın dönüştürülmesi ve barışın inşası için sağlanacak toplumsal uzlaşmanın dört boyutu vardır.

[19] Fischer, M., 2011, 415.

[20] Kriesberg, L., 2007.

1. Gerçek; diğer tarafın yaşadıklarının açık bir şekilde tanınması ve gerçekliğe ilişkin farklı bakış açılarının olabileceğinin kabulü.
2. Adalet; baskı ve şiddete maruz kalmışlar için gerekli hukuki süreçlerin işletilmesi.
3. İfade; toplum içinde diğerlerinin insan olduğunun kabulü ve insan haklarının tanınması.
4. Güvenlik; kişisel ve kolektif olarak güvende olunduğu hissi, toplum içinde asgari bir karşılıklı güvenin tesisi.

Bir çatışmanın çözümünde/dönüştürülmesinde belirleyici olan, taraflar arasında varılan uzlaşmanın niteliğinden ibaret değildir. Barışın inşasında çatışmanın niteliği, tarafların özellikleri, ilişkilerinin doğası ve en önemlisi uzlaşmaya hangi yolla varıldığı da önemlidir.

Barışın İnşası için bir Kılavuz²¹

Çatışmanın dönüştürülmesi belli becerilerin geliştirilmesini gerektirir. Barışın inşası için bir çözüm sürecine dâhil olan her aktörün ilk öğrenmesi gereken beceri, önce çatışmanın koşullarını, sonuçlarını, mekanizmalarını birebir deneyimleyen tabandakilerin sesini dinlemektir.

Bilgi ve becerilerin geliştirilmesi kadar tavırlar da önemlidir. Bazen bir çatışmaya ilişkin her türlü bilgi ve çatışma ortamından çıkılması için yapılması gerekenler bellidir ve bilinmektedir; ancak bu yönde bir değişim ortaya çıkmamaktadır. Bu toplumun beceriksizliğinden değil, barışın elit aktörlerinin tavırlarından ve yaklaşımlarından da kaynaklanabilir.

Hiçbir şey barışın toplum tarafından sahiplenilmesini ikame edemez. Çatışmalar farklı yerlerde uygulanan modellerin birebir adaptasyonu ile çözülmez.

Değişim öncelikle bireysel bir meseledir. Ancak değişen bireyler toplumsal ilişkileri, sistemleri, alt-sistemleri, politikaları, kurumları ve dönüşüm süreçlerini değiştirebilirler.

Geçmişin yaraları açık kaldığı sürece insanlar değişimi benimsemez. Çok fazla yara almış toplumlar değişim kapasitesinden yoksun değillerdir; ne var ki bu kapasitelerini ancak yaşadıkları acılar kabul edilip, bu acıların iyileştirilmesi yolunda adımlar atıldığında ortaya koyabilirler.

Süreç en az sonuç kadar önemlidir. Toplumsal barış birbirinden bağımsız eylemlerle sağlanamaz, ortak bir vizyon etrafında geliştirilir.

[21] Spies, C. F. J., 2006, 50-51

3.2. Barışın İnşasında Sivil Toplum

Kısa vadede sonuç elde etmenin zor olduğu sürekli ve çok-düzeyle bir dönüşümü savunması nedeniyle çatışmaların dönüştürülmesi yaklaşımı bazılarınca gerçeklerden uzak olmakla eleştirilir. Diğer taraftan, yaklaşım, mevcut koşullarda, ilişkilerde, tavırlarda yeterli bir dönüşüm sağlamayan her barış çabasının, çatışmanın herhangi bir zamanda yeniden hortlayabilmesi riskini taşıdığını göstermektedir. Gerçekten de farklı barış inşası tecrübeleri bize sadece olumlu deneyimleri değil, tekrarlayan şiddet döngülerini ve dondurulmuş çatışmaları da göstermektedir. Yine farklı tecrübelerden elde edilen deneyimlerle bugün artık herhangi bir çatışma çözümü sürecinde müzakerelere ek olarak kesinlikle yapılması gerekenlere dair listeler mevcuttur: geçiş dönemi adaleti, barış eğitimi, süreçte toplumsal cinsiyete ilişkin hassasiyetin gözetilmesi gibi. Bu olmazsa olmaz unsurlardan bir tanesi de toplumun sürecin içerisine dâhil edilmesidir; bu da karşımıza sıklıkla barışın inşasında sivil toplumun teorik ve pratik rolü hakkındaki tartışmaları getirir. Öncelikle herhangi bir çatışma veya barış sürecinde sivil topluma doğrudan olumlu bir değer atfetmenin yanlış olduğunun altı çizilmelidir. Sivil toplum şiddetin artmasını engelleyip, şiddet ortamında toplumdaki farklı gruplar arasında asgari de olsa iletişimin sağlanmasını kolaylaştırdığı gibi, şiddetin yükselmesine, toplumun daha da fazla bölünmesine de neden olabilir. En nihayetinde sivil toplum içinden çıktığı toplumun bir yansımasıdır; o toplumdaki tüm çeşitliliği ve farklı görüşleri, tavırları yansıtır.

Galtung'dan Bir Alıntı ²²

(...) [bir çatışma, şiddet ortamında] öncelikle şiddete dair bir anksiyete mevcuttur. Bunun beş belirgin özelliği vardır:

'Siyasidir, amaç saldıran tarafının isteklerini kabul ettirmektir.'

'Aynı zamanda şiddet uygulamayanlara, masumlara, sivillere zarar verir.'

'Beraberinde panik, aşığılanma, terörü taşır'

'Zaman, mekân ve/veya kurban seçimleri öngörülemez.'

'Failer kendilerini misillemeden korumaya çalışır.'

İki tür fail vardır; devlete karşı olanlar ve devletin yanında olanlar; teröristler ile devletin teröristleri. Bu beş nokta her ikisi için de geçerlidir. Kurban olma korkusu tüm bedeni, aklı ve ruhu ele geçirir ve insanları olabilecekleri yerden çok daha aşağılara çeker. Aynıısı bu acılara ve yıkıma neden olan fail için de geçerlidir. Başkalarını travmatize etmenin yarattığı önemli düzeyde bir travma mevcuttur.

Fail ile kurban arasındaki şiddet, toplamdaki şiddetin sadece çok küçük bir parçasıdır. Bizim önümüze konulan geleneksel askeri karargâh bildirileridir: öldürülenlerin sayısı, yaralıların sayısı, maddi hasar, medyanın ekonomik gerçekliğe dair (borsa olarak okuyun) verdiği yanıltıcı ve yanlış imaj. [Haklarından] yoksun bırakılanlardan nadiren bahsedilir: aileler, dostlar, komşular, iş arkadaşları. Ortalamada belki on kişiden biri ölüyordur; (en az) on kişi onun acısını çeker ve bu acıyı geleceğe taşır; on kişi intikam çağrısı yapar veya kendini umutsuzluğa, hissizliğe teslim eder. Şiddet eylemi her gün yeniden doğar, reenkarne olur.

Bir de ne öldürülmüş ne de görünür şekilde yaralanmış olanlar vardır: tecavüze uğrayanlar, başka bir ülkede veya kendi ülkesinin içinde yerinden edilmiş kişiler, mülteciler.

Hepsi kendilerine kendi nefretlerini merkez alan bir dünya kurabilir. Ama bu asla zengin ve yaratıcı bir hayat olmayacaktır. Her gün, sonsuza kadar çatışma ve şiddet ile damgalanmış kişi-

[22] Galtung, J. 2004, 77-78

lerden mikro ve yerel (orta) ölçekteki şiddet hikâyeleri duyarız. Rencide edilmişlerdir ve maruz kaldıklarını hissettikleri adaletsizliğin etrafında bir hayat kurmuşlardır. Hiç ışık saçmayan, karanlık, kasvetli kişiler haline gelmişlerdir, kendileri ve başkaları için onlarla parıldayan bir ışık kaynağı değil, sanki toplumsal evrende birer kara deliktirler.

Ancak şiddetin tarihi aynı zamanda bombalanmış, mayınlanmış, tecavüz edilmiş, aşağılanmış ve bazıları zehirli olan askeri atıklar için devasa bir çöplük haline gelmiş doğanın da hikâyesidir.

Şiddet üzerine inşa olmuş bir toplum kendisinin karikatürü haline gelir, ister bu şiddet dik bir güç piramidinin en tepesinden, ister küçük gerilla hücrelerinden gelsin; ister yukarıdan gelen devlet terörü, ister tabandan gelen terör olsun.

Kısacası: şiddet uzlaşma ve yeniden bütünleşme becerisinden yoksun, daha çok misillemeye yatkın insanlar yaratır.

Bir de çatışmanın kendisi vardır, anlaşmazlıklar, karşılıklı olarak birbirini bloke eden engeller. Bu her şeyden önce siyasi hayatın felç olması anlamına gelir. Çatışma sanki toplumsal organizmanın her yerindeki enerjiyi emen ve onu örneğin ekonomik kaynakların dağılımı meselesinden uzaklaştıran bir tümör gibidir. Toplumsal hayatta çatışma taraflar arasında bir yarılma yaratır; kişisel düzeyde ise çatışma insanların kalplerini kemiren bir nefrete dönüşür. Kültürel olarak kurbanlar intikam ve rövanş hayal eder, failer ise her zaman kazananın kendilerinin olacağı yeni zaferler.

Toplumsal ve kişisel ruh zenginliği, empati ve şefkatten yoksun, kendi üstünlüğü ve diğer tarafın kötücül imgelerinden oluşan dar bir alana sıkışır. [İnsanlar] Aynı zamanda umut ve dehşet içinde şiddetin yeniden ortaya çıkışını beklerler.

Zaman durur. Toplumlar gelişmez. Şiddet, nefret ve kahramanlığın başkasını öldürme veya ölme ve yıkım riski anlamına geldiğini kavramadığımız sürece, biz insanlar da... Toplumlarımız kendilerinin karikatürü haline gelmiştir, iki tarafın toplumsal bütünleşme için söyleyebilecekleri olumlu şeyler olduğunda bile. İnsanlar da birer karikatüre dönüşmüştür, sanki tarihin bekleme odasındaki gölgeler gibidirler. Çatışma insanları, grupları ve tüm bir toplumu o bekleme odasına kilitler ve onları sado-mazoşizmin içinde bırakır. Kısa mesafeye giden hattaki tren burada kalakalmıştır, buradaki sorunlara maruz kalmıştır. Daha uzun hatlardaki daha mükemmel ekspres trenler hızla geçip giderler. Bu durakta durmazlar, yolcuları parmakla bekleme odasını işaret eder; işte oradalar, bu zavallı insanlar, onlara gerçekten acımalıyız. Ve bekleme odasındakiler de umutsuzca dışarıdan gelip bu sado-mazoşistleri durduracak, kapıları açacak, treni yeniden çalıştıracak birilerini beklerler. Kendi yaratıcılıklarını uzun zaman önce kaybetmişlerdir.

(...) Empati, çözüm üretmek için gerekli yaratıcılık ve bunları hayata geçirmek için gereken şiddetsizlik öldürülmüş veya [bir tür] doğum kontrolüyle engellenmiş olduğundan, yerini şiddetin zalimliği almıştır. Kaybedilen sadece şiddetle gelen acı hissi değildir, aynı şekilde hem kişisel hem toplumsal olarak kendini geliştirmenin verdiği hazdır da. Bu yüzden, tarafların daha yaratıcı ve şiddetsiz bir hayat sürebilmeleri için çatışmalar dönüştürülmeli ve şiddet engellenmelidir. Taraflar kendi içlerindeki ve birbirleri arasındaki kutuplaşmayı kırmalıdır, çünkü bu empati, diyalog ve yaratıcılığı, Ebola, HIV veya hıyarcıklı veba veyahut akreplerle karşılıklı derin bir anlayış geliştirmek ve diyalog kurmak kadar imkansız hale getirir. Barışın inşasının, kutuplaşmanın çözülmesi ve insanileşme olduğunun kabulü elzemdir.

Eğer şiddet yaşanmışsa, yeniden en baştan başlayabilmek için toplumsal uzlaşmaya ihtiyaç vardır. Bu güçtür, ancak bu güçlük gerçek çözümler üretecek beceri veya niyetten yoksun olmanın sonucunda yaşanacak acının bir bahanesi olamaz.

Özellikle etnik/dini nedenlere dayanan iç çatışmaların yaşandığı toplumlarda “sivil olamayan toplum”un da var olması, hatta bazı örneklerde daha güçlü olması mümkündür. Sivil olmayan toplum, halkların arasındaki kutuplaşmaları körükler, eşitsizlikleri derinleştirir, şiddeti meşrulaştırır.²³ Bu nedenle barışın inşasında sivil toplum hem destekleyici rol oynayabilecek bir barış aktörüdür, hem kendisi de dönüşmesi gereken bir çatışma aktörü. Yine iç çatışmaların yaşandığı bölünmüş toplumlarda sivil toplumun barış yönündeki çabalarını engelleyen birtakım ortak özellikler de vardır:

- Çatışmalar kimliklerin yatay ve dikey olarak böldüğü toplumlar yaratır. Bir iç çatışma durumunda toplumsal birlik ve kimlik, ulus-devlet vatandaşlığının kapsadığından çok daha dar sınırlar içinde algılanmaya başlar. İnsanlar güvenlik arayışıyla benzer deneyimler yaşadıkları kişilerle özdeşleşir. Bu kimlikler etnik, dini veya bölgesel olarak ayrışabilecekleri gibi, Lübnan örneğindeki gibi tam bir parçalanma sonucu da doğurabilirler. Daha önemlisi, kimlik tanımının daralması, yaşanan şiddet, bölünmüşlük ve zulüm sonucunda, güvensizlik, korku ve paranoyanın uzun dönemli karşılıklı algılar üzerinde belirleyici olmasıdır.²⁴ Böyle toplumlarda sivil toplumun barış yönündeki çabaları bu dar kimlikler üzerinden algılanır ve yorumlanır; bazı durumlarda sivil toplumun örgütlü hareketleri bu kimliklerden biri ile özdeşleştirilebilir.
- Çatışmalar doğaları gereği uzun dönemli düşmanlık ve derinlere kök sarmış korkular sonucu ortaya çıkar. Bu korkuların manipüle edilmesini kolaylaştırır; özellikle karşıt grupların karar alıcıları bu korkuları, kutuplaşmayı ve ayrışmayı artırarak kendi güçlerini konsolide etmek için kullanırlar. Böyle bir durumda insanların savaşın herkes için baskı anlamına geldiğini anlamaları da zorlaşır.²⁵ Bunun sonucunda sivil toplumun barış yönündeki çabaları tarafların karar alıcılarının çıkarlarına ters düşer, bu türden çabalara dahil olan kişi ve kurumlar benzer manipülasyon yöntemleri ile düşmanlaştırılır.
- Pek çok çatışma, başlamasına neden olan koşullar değişse bile, bu değişimden bağımsız olarak varlığını sürdürür. Bunun nedeni çatışmanın taraflarının sürekli bir etki-tepki döngüsü içinde sıkışıp kalmalarıdır. Çatışma bugün sürmektedir çünkü dün de vardır; artık hayatın olağan halidir ve farklı bir hayatı tahayyül etmek güçtür. Uzun dönemli çatışmalarda çatışmayı kalıcılaştıran bu türden engellerin de dikkate alınması gerekir.²⁶
- Bu tür toplumlarda, toplumu barışa ikna etmek çok uzun vadeli çaba gerektirir; sivil toplumun bu yöndeki faaliyetleri kimi zaman sonuçsuz kalıyor izlenimi verebilir, hayal kırıklığı yaratabilir.

[23] Tocci, 2008, 4-5.

[24] Lederach, J. P., 1997, 12-15

[25] a.g.e., 12-15

[26] Mitchell, C., 2005, 15

Tablo 3: Çatışmalara Yönelik Farklı Yaklaşımlar İçinde STK'ların Rollerini²⁷

Barış inşası yöntemi	STK'ların rolü
Çatışma Yönetimi	<ul style="list-style-type: none"> • STK'ların rolü ikincil ve marjinaldir. Kimi zamansa hiç yoktur. • STK'lar doğrudan müzakere yoluyla yürütülen görüşmelerin destekçisi olabilirler. • Düşünce kuruluşları, araştırma merkezleri veya lobi örgütleri gibi uzmanlaşmış kurumlar ise bazı örneklerde dolaylı diplomasi için kolaylaştırıcı rol oynayabilirler.
Çatışma Çözümü	<ul style="list-style-type: none"> • STK'lar sürecin önemli ve vazgeçilmez aktörleri olarak görülür. • STK'lar yukarıdan aşağıya yönetim biçimlerinden tabanda sağlanacak toplumsal uzlaşma yöntemlerine geçişi sağlarlar. • Sadece uzman kuruluşlar değil, özellikle taban ile karar alıcılar arasındaki bağı kuracak geniş üyeli kurumlar da süreç için önemli hale gelir.

Barışın inşasında sivil toplumun rolü dendiğinde genelde ima edilen örgütlü sivil toplumdur; yani sivil toplum kuruluşları (STK). Fakat aslında barışın inşasına dâhil olacak sivil toplumun tanımı, aynı zamanda bir çatışma çözümü yaklaşımı ve pratiğinin, toplumun sürece katılımını ne kadar önemseydiği ile de alakalıdır. Örneğin, amaç çatışmanın idaresi ise, sivil topluma, dolayısıyla da STK'lara verilen rol o kadar dar olacaktır. Yine, çatışmaların yönetilmesi gibi yukarıdan aşağıya doğru bir yaklaşımda, barışın inşasında muhatap alınan STK'lar da tepedeki aktörlere erişme şansı olan yapılarla sınırlı kalır: düşünce kuruluşları, lobi faaliyeti yürüten kurumlar, işveren örgütleri gibi. Çatışma yönetiminden çatışmaların çözülmesine ve dönüştürülmesine doğru ilerledikçe, hem STK'ların rolleri genişler, hem de sürece dâhil edilen STK'ların çeşitliliği artar. STK'lar giderek toplum düzeyinde yürüyecek diplomasi faaliyetlerinin ve toplumdaki dikey iletişimin aktörleri haline gelir. Böylece tabanla iletişim kurma becerisi daha yüksek olan hak temelli örgütlenmeler, barışa destek amaçlı kurulan ağlar, bölgesel ve yerel düzeyde aktörler önem kazanır.

STK'lar sınırlı kaynakları ve kapasiteleri olan, kimi zaman etkinlik açısından sorunlar yaşayan örgütlerdir. Bu nedenle bir barış sürecinin ateşleyicisi olabilirler, ancak karar alıcılar düzeyinde samimi bir barış niyeti yoksa etki alanları sınırlı olacaktır. Diğer taraftan sivil toplumu ve STK'ları diğerlerine kıyasla daha etkili birer toplumsal dönüşüm aktörü haline getiren bazı özellikler²⁸ sıralanabilir:

- Herhangi bir siyasi ajandanın veya misyonun dar sınırları içinde işlev görmek zorunda olmamaları.
- Resmi aktörlerin hiç erişemeyecekleri alanlara ve kişilere ulaşabilmeleri.
- Herhangi bir kredibilitate kaybına uğramadan farklı aktörlerle diyalog kurabilmeleri.
- Doğrudan tabandakilerle ilişki kurabilme becerileri.

[27] Raffaele, M., Tocci, N., 2009, 214-215.

[28] Fischer, M., (2006).

- Kamuoyuna yönelik savunuculuk faaliyetleri ve toplumsal adaleti merkeze koymaları nedeniyle aynı zamanda büyük riskleri alabilme olasılıkları.
- Çatışma bölgelerindeki sivil toplum ile güvene dayalı ilişkiler kurabilmele-ri durumunda etkin iletişim ağları inşa etme becerileri.
- Siyasi iktidarlara ve partilere kıyasla kamuoyunu daha uzun vadeli bir perspektife odaklanmaya ikna etme kapasiteleri.

Barnes, sivil toplumun barışın inşasındaki rolünün özellikle iki neden dolayı önemli olduğunu ifade eder. İlk olarak, sivil toplum insan merkezli bir güvenlik anlayışının gerçekleşmesindeki itici güçtür. Güvenlik, insan hakları ve insani kalkınmanın bir arada düşünüldüğü bir anlayışın gelişmesi için sivil toplum, güvenliğin pasif alıcısı konumundan çıkıp, aktörü haline gelmelidir. Bu da ancak devletlerin güvenlik alanındaki tekeline ortadan kaldırmak ve güvenliğin sadece güç kullanma yoluyla sağlanabileceği anlayışını sarsmakla mümkündür.

İkinci olarak, sivil toplum barış inşasının derinleşmesine ve kalıcılaşması-na katkı sağlayabilir. Kalıcı barış asla sadece güç kullanımı ile sağlanamaz; gerçek anlamda çatışmaların çözümlenmesi etkin diyalog mekanizmalarının geliştirilmesiyle mümkündür. Kalıcı bir barış için, halkın bir arada yaşama-nın temel şartları üzerinde bir anlaşma sağlanması gereklidir. Burada STK'lara düşen görev, sıradan insanların gerçek ihtiyaçlarını dile getirmelerine aracı olmak ve bu farklı ihtiyaçlar arasında bir ortak zemin bulunması için çalış-maktır. Sivil toplum aktörleri, insanlara nelerin mümkün olduğu ve nelerin başarılabilirliği hakkında yeni bir vizyon sunabilir; barış için başkalarıyla bir-likte eyleme geçme becerisi geliştirebilir. Barnes, barış süreçlerinde STK'ların üstelenebileceği rolleri ise şu şekilde kategorize etmektedir (bu rollerle ilişkili eylem biçimleri Tablo 4'de yer almaktadır):

- **Çatışmaları yapıcı bir şekilde gündeme taşımak:** Bazen, tam an-lamıyla bir savaştan söz edilmese bile, bir toplumda oldukça baskıcı güç ilişkileri, yüksek oranda yapısal şiddet ve buna eşlik eden doğrudan şiddet tehdidi mevcuttur. Sivil toplum aktörleri derindeki çatışmaları su yüzüne çıkarabilirler, hatta şiddet içermeyen yollarla bu çatışmaları daha fazla gündeme getirerek çözümleri için baskı oluşturabilirler. Toplumu mev-cut güç yapılarını sorgulamaya ve bunlara karşı harekete geçmeye teşvik edebilirler, kurumsal ve hukuki yollarla adaletsizliklerle mücadele edebilir, kamuoyunun farkındalığını artırarak çatışmaya yol açan tavırların ve ilişki-lerin dönüştürülmesine önyak olabilirler. Sivil toplum, çatışmaların yapıcı bir değişim için barışçıl yollarla ortaya çıkarılması rolünü üstlenebilir.
- **Çatışmacı tavırların değişimi - alguların değiştirilmesi:** Özellikle uzun süreli çatışmalar sonucu kilitlenen toplumlarda yerel seviyedeki sivil toplum aktörleri, insanlar arasında birebir diyalog kurulmasını kolaylaştırır. Bu genellikle belirli meslek alanları (öğretmenler, gazeteciler...), belirli kimlikler (kadınlar, gençler...), çatışmaya yönelik ortak tecrübeler (eski gerillalar, siyasetçiler...) veya bazen de çatışma haricindeki ortak sorunlar (kırsal kalkınma, kent hayatı...) üzerinde odaklanılarak başılır. Bu tür faaliyetlerde amaç ötekine ilişkin alguları kırmak, düşman olarak görü-lenlerin insan olarak algılanmasının yolunu açmak ve nefret söylemlerini sorgulamak yoluyla kişiler ve bu sayede de toplum içindeki dönüşümü tetiklemektir.

- **Daha iyi bir geleceği tahayyül etmek:** Kalıcı bir barışı sağlamanın yolu sadece savaşı önlemek değildir; önemli bir unsuru toplumu daha eşitlikçi ve barışçıl bir geleceğe doğru yönlendirmektir. Sivil toplum, insanları ve grupları nasıl bir gelecek istediklerini sorgulamaya teşvik edebilir, bu yolla sadece geleceği ilişkin bir yapılması gerekenler listesi çıkarmaz, daha derindeki sorunların da ortaya çıkışına aracılık eder. Bazı örneklerde bunların müzakere gündemi içine dâhil edilmesini sağlar.
- **Barış için toplumsal desteği harekete geçirmek:** Çatışmalarda silah kullanan taraflar genellikle bunu toplumsal desteği neden göstererek meşrulaştırır. Böyle durumlarda toplum içinde çatışma isteyenlerin hâkim olduğu inancı yaygınlaşır. Sivil toplum, barışın destekçilerinin varlığını ve yaygınlığını ortaya koyacak faaliyetler yoluyla, bazen de dışarıdan farklı aktörlerle işbirliğine giderek barışı meşru kılabilir. Barış süreçlerinde ise her zaman için bir istikrarsızlık ihtimali mevcuttur, toplum içinde barışı gerçekten isteyenlerin varlığı bir kez daha sorgulanabilir, karşılıklı olarak barışa dair niyetlere ilişkin şüpheler dile getirilebilir. Bu da barışın tehlikede olduğu ve tarafların asıl niyetinin çatışma olduğu kanısını güçlendirebilir. Sivil toplum, kalıcı bir barış isteyenlerin varlığını ve gücünü gündeme getirmeye yönelik faaliyetler gerçekleştirebilir.
- **Güvenliği desteklemek - şiddetin azaltılması ve istikrarın teşvik edilmesi:** Eğer kendilerini şiddet tehdidi altında hissediyorlarsa, insanların bir barış sürecine dâhil olmaları zorlaşır. Şiddet dönemlerinde bu şiddetten etkilenen topluluklar sadece mağdur değildir; aynı zamanda şiddeti önlemek amacıyla harekete geçebilir, yerel düzeydeki anlaşmazlıkları çözmeye çalışabilir, güvenliğin başka aktörlerce sağlanmadığı durumlarda kendi güvenliklerini beraber sağlama yoluna başvurabilirler. Barış süreçlerinde bu farklı güvenlik politikalarının desteklenmesi ve insani güvenliğin gündeme getirilmesi yolu izlenebilir.
- **Barışın inşasına aracılık etmek:** Daha önce belirtildiği gibi barış müzakereleri çoğunlukla resmi süreçler olarak görülür ve bu müzakere süreçlerinde sivil toplumun oynayabileceği yol önemsenmez [veya önemseniyor görülür, ama yeterince desteklenmez ve dikkate alınmaz]. Sivil toplum bu süreçler içerisinde resmi olmayan diyaloglar yoluyla müzakerelerin başarısını destekleyebilir, barış müzakerelerine sıradan insanların katılımını sağlayacak bir mekanizma işlevi görebilir. En önemlisi, sivil toplum aktörleri yerel düzeyde pragmatik bir barışın inşasına yardımcı olabilir. Uzun süreli iç çatışmalar genellikle toplumun her kesimini etkiler, ancak bu etkinin yerel düzeylerdeki şiddeti farklılık gösterir. Bazen toplumun kendi içinde, mikro düzeydeki çatışma, makro barış süreçlerini tehlikeye sokar, bazı zamanlarda ise yerel düzeydeki barış çabaları makro düzeydeki girişimlerin önünü açar. Barış süreçlerinin kesintiye uğradığı dönemlerde, yerel düzeydeki çabalarla doğrudan şiddetin yeniden ortaya çıkışı engellenebilir; daha ileri bazı örneklerde yerel topluluklar kendi gündelik hayatlarında barışçıl yaşama yolları geliştirerek barış adaları yaratabilirler.

Barış inşası zor ve uzun süreli bir çabadır; STK'ların sorunsuz bir ortamda ve diğer aktörlerden -özellikle siyasilerden- destek alarak çalışabilmeleri nadiyen gerçekleşir. Bu bazı zamanlarda bir umutsuzluğa, bazen belirli bazı eylem formlarında sıkışıp kalmaya neden olabilir. Yine de farklı örnekler incelendiğinde barışın sağlanmasına yönelik inatçı ve sürekli çabaların sonuç ver-

diği görülmektedir. Çok farklı ülkelerde, farklı amaçlarla ve farklı hedeflerle gerçekleştirilen barışın inşasına yönelik çalışmaların bir analizini yapan van Tongeren²⁹ tüm bu çabaların ortak bazı özelliklerini sıralar. Bu ortak çabalar bize barışın tabandan inşasının işe yaradığını, barışın herkesin sorumluluğu olduğunu, barışın inşasına dâhil olanların güçlendirilmesi ve desteklenmesi gerektiğini ifade eder. Tek başına bireyler bile önemli değişimler yaratabilir, birden fazla hatta yürütülen diyalog etkin sonuçlar verir, çok basit eylemler barışın inşasında etkili sonuçlar verebilir, çatışmaların dönüştürülmesinde en önemli şeyin yaratıcılık olduğunu söylenebilir.

[29] van Tongeren, P., 2005, 83-97.

[30] Barnes, C., 28

Tablo 4: Çatışma Döngüsü içinde STK'ların üstlenebilecekleri farklı roller³⁰

Çatışmanın kökenindeki sorunlara cevap olacak yapısal dönüşüm	Şiddetin olduğu dönemlerde krize karşı tepki	Barışın İnşası	Şiddetin yeniden ortaya çıkışının engellenmesi ve çatışma sonrası uzlaşma
<ul style="list-style-type: none"> Kalkınma, insan hakları ve çevresel bozulma gibi konulara odaklanarak yapısal şiddete cevaplar üretmek ve insani güvenliği desteklemek. Siyasi süreçlere, siyasi diyaloga dâhil olmak, izleme ve savunuculuk faaliyetleri sayesinde katılımı artırarak hükümetleri ve devlet kurumlarını sorunlara daha duyarlı hale getirmek Düşmanlık ve ayrımcılıkla mücadele, diyalogu kolaylaştırma, hoşgörü ve barış kültürünü savunma yoluyla toplumsal gerilimleri ve çatışmayı azaltmak Çatışma çözümü eğitimleri, arabuluculuk hizmetleri, eğitim ve hukukun üstünlüğünü savunma yoluyla çatışmalarda arabuluculuk yapma ve farklılıkları uzlaştırma kapasitelerini güçlendirmek 	<ul style="list-style-type: none"> Çıkabilecek krizlere karşı erken uyarı - farkındalığı artırma ve dikkati çekme amaçlı izleme, inceleme ve iletişim stratejileri Krize cevap olabilecek seçenekler ve stratejiler geliştirmek - tavsiyeler oluşturmak, siyasi diyaloga girmek, sorun-çözme atölyeleri düzenlemek Krize cevap olabilecek siyasi iradeyi harekete geçirmek - lobi faaliyetleri ve kampanyalar, yerel grupları duyarlı hale getirmek Bir barış destekçileri tabanı oluşturmak ve bunu güçlendirmek, toplumsal farkındalığı artırma çalışmaları, toplumsal diyalogu kolaylaştırmak ve protesto Şiddetin azaltılması ve izlenmesi; barış alanları yaratma. İnsani yardım ve çatışmadan etkilenenlere destek 	<ul style="list-style-type: none"> İletişimi kolaylaştırmak ve alternatifler üretmek - 2. hat diyalog süreçleri Yerel düzeyde "pragmatik barışın" inşası, yerel STK'ların çatışmaları dönüştürme ve barışın inşası kapasitelerini artırmak Çatışmanın nedenlerini ve sonuçlarını dikkate alan bir müzakere ajandası ve gelecek vizyonu geliştirmek Siyasi müzakerelere katılım Siyasi müzakere süreçlerini kolaylaştırmak, arabuluculuk yapmak 	<ul style="list-style-type: none"> Barış anlaşması hakkında kamuoyunu eğitmek ve farkındalığı artırmak, desteği genişletmek Çatışmadan etkilenmiş ilişkilerin ve grupların rehabilitasyonunu kolaylaştırmak, toplumsal uzlaşma için tabanda gerekli çalışmayı yapmak Geçiş dönemi adalet süreçlerine katkı vermek Çatışmalara yönelik yapısal önleme girişimlerini devam ettirmek - iyi yönetimi yeniden inşa ve kalkınmayı desteklemek, toplumsal çatışmalara arabuluculuk etmek, insan haklarını savunmak

3.3. Barışın İnşası ve İnsani Güvenlik

Bir önceki bölümde ele alınan insani güvenlik kavramı ile bu bölümde şimdiye kadar incelenen çatışmaların çözümlenmesi/dönüştürülmesi yaklaşımları arasında bariz benzerlikler vardır. Bu benzerlikler doğaldır, zira hem insani güvenlik kavramı hem de çatışmaların haline yönelik yaklaşımlar Soğuk Savaş sonrası 90'larda ortaya çıkan koşullara paralel olarak geliştirilmiştir. Her ikisi de post-modern liberal ajandanın bir unsuru olarak kabul edilebilir; o yüzden sorunların karmaşık niteliklerine dikkat çekmektedirler. Yine her ikisi de temsili sistemlerin işlemediği, ulus-devletlerin toplumların içindeki sorunlara çözüm olamadığı, hatta bazı durumlarda devletin güvensizliği ve çatışmayı körükleyen bir aktör haline geldiği veya hiç olmadığı bağlamlar temel alınarak geliştirilmişlerdir. 90'ların bir özelliği de toplumun içindeki farklı grupların siyasi süreçlere dâhil olmalarını sağlayacak katılımcı mekanizmaların, bu mekanizmaların temel aktörü olarak sivil toplumun ve bu mekanizmalara uygun olarak sorunların ve çözümlerin, aşağıdan yukarıya doğru tanımlandığı yaklaşımların yoğun biçimde savunulduğu bir dönemin başlangıcı olmasıdır.

Şiddet, çatışma, barış ve güvenlik iç içe geçmiş kavramlardır. Ne var ki çatışma dönemlerinde hemen her gün konuşulan güvenlik meselesi, barış dönemlerinde o kadar da vurgulanmaz. Barış, güvenlik sorunlarının hallolduğu bir ortam olarak algılanır. İnsani güvenlik kavramı ise güvenliği hem savaşın hem barışın meselesi yapar, güvenliğin farklı boyutlarına dikkat çekerek yapısal şiddetin mevcut olduğu diğer sorunların altını çizer ve potansiyel doğru dan şiddet olasılıklarına işaret eder. Devletlerin insani güvenliği sağlamaktan sorumlu olduğu bir bağlamda siyasi ve toplumsal ilişkilerin daha barışçıl şekillerde kurulması ve sürdürülmesi ihtimali de yükselir. İnsani güvenlik kavramı, güvensizliklerin ve bu güvensizliklere bağlı olarak yaşanan çatışmaların kökenlerindeki nedenlere dikkat çeker. Bu aynı zamanda çatışmaların dönüştürülmesi yaklaşımının da vurguladığı bir noktadır. Diğer taraftan çatışmaların dönüştürülmesi yaklaşımının bir amacı kişisel ve toplumsal çatışmaları yapıcı ilişkilere dönüştürmek, bunu yaparken de güvenlik sektöründe yapılacak reformları ve mevcut güvenlik anlayışı kalıplarında değişimi gündeme getirmektir. Dolayısıyla çatışmaların dönüştürülmesi aynı zamanda insani güvenliği destekleyen bir yaklaşımdır.³¹

Bir çatışma birey ve grup düzeyindeki güvensizliklerin bir sonucu olabilir; çatışma sürecinin kendisi ise her şeyin güvenlik sorunu haline gelebildiği bir toplumsal güvensizlik dönemidir. Çatışmanın kendisi olağandışı önlemlerin sorgulanmadığı bir dönemdir; bir mesele -mesela etnik veya dini ayrımcılık-doğrudan şiddet içeren bir çatışma sürecine girdiğinde meselenin kendisi ve ilgili tüm diğer sorunlar ve aktörler bir tehdit olarak algılanmaya başlar; başka bir deyişle güvenikleştirilir. Burada güvenlik politikalarından sorumlu aktörler bu tehditlerin varlığı ve toplumun bu tehditlere karşı zayıflığı konusunda ne kadar ikna gücüne sahip olursa, güvenikleştirme de o kadar yaygınlaşır ve derinleşir.

Güvenikleştirme iç çatışmaların olduğu ülkelerde farklı gruplar arasındaki toplumsal güveni kırar, karşılıklı tehdit algılarını güçlendirir ve düşmanlığı körükler. Öyle ki doğrudan şiddetin kesilmesi durumunda bile bu karşılıklı güvensizlik algıları kolayca değişmez. Bu nedenle barış süreçleri aynı zamanda "güvenlik dışılaştırma" süreçleridir; barış, toplumsal meselelerin

[31] Berghof Foundation, 2012, 103-104

bir olağanüstü ruh hali içinde algılanmasından çıkıp, siyasi alandaki olağan pazarlık ve uzlaşma süreçlerine dönüş demektir. Güvenlik-dışlaştırma iki şekilde gerçekleşebilir: Bazen bir güvenlik meselesi zamanla önemini kaybeder ve böylece bir tehdit olarak algılanmaz. Bazen de birbirlerini daha önce tehdit olarak gören aktörler, zaman içinde ilişkilerinin niteliğinde bir değişim gerçekleştirerek, kendi aralarında güven oluşturmayı başarırlar. Çatışmaların çözümünde pozitif bir barışın inşası ancak karşılıklı toplumsal güvenin, güvenikleştirmenin yerine geçeceği böyle bir süreçle mümkündür.³² Geleneksel güvenlik anlayışı, dünyayı iyi-kötü, güçlü-zayıf, güvenli-güvensiz gibi ayrımlar üzerinden yorumlar. Geleneksel güvenlik anlayışının, tehditleri güç kullanma yoluyla bertaraf etme çabası, genellikle daha ağır sorunlar yaratmakta ve bu da aslında korunması istenen toplumu içten içe tüketmektedir. Nasıl bir kişinin ortadan kaldırılması halinde bir çatışmanın çözüleceğini söyleyemiyorsak, toplumsal yıkım yoluyla güvenliğin sağlanacağını da iddia edemeyiz. Günümüzdeki sorunlar, bir grubun güvenliğinin başkalarının güvensizliği anlamına gelmeyeceği gerçeğine, yani kazan-kazan stratejilerinin varlığına işaret etmektedir. Dolayısıyla, bir çatışma sürecinden çıkış, aynı zamanda bu türden ortak güvenlik anlayışına dayalı kazan-kazan stratejilerine geçiş demektir. Bunu yaparken bir toplumun cevaplandırması gereken sorunlar vardır:

- 1) Kime/Neye karşı güvenlik?
- 2) Kim/Ne tarafından sağlanan güvenlik?
- 3) Kim/Ne için güvenlik? Gerekli olan güvenliği diğerlerinden -diğer ülkeler, insanlar, kültürler, toplumlar vb.- gelen tehditlerden korunma ihtiyacından çıkarıp, bu tehditleri yaratan temeldeki yapılara ve nedenlere çözüm bularak, bu tehditleri aşmaktır.³³

İnsani güvenlik kavramını temel alan bir çatışma dönüştürme yaklaşımı, güvenlik-güvensizlikler meselesinde güvenlik anlayışı ve politikalarında üç tür değişime işaret eder. Öncelikle bir çatışmanın sona erdirilmesi, doğrudan şiddetin ve buna neden olan aktörlerin sınırlandırılmasını gerektirir. Bu ise çatışmaların sona erdirilmesi kadar, çatışan silahlı tarafların silahsızlanması, olağanüstü güvenlik önlemlerinin normalleştirilmesi ve çatışma dönemlerinde topluma hâkim olan militarizasyonun çözülmesi demektir. Çatışmalar sona erdirilirken silahların tedricen bırakılması ve silahların imhası, mayınların temizlenmesi, gerilla yapılarının çözülmesi, güvenlik sektöründe reform yapılması, resmi müzakereler seviyesinde gündeme gelen konulardır. Bununla bağlantılı olarak, toplumsal ilişkiler bağlamında çatışmada rol almış bireylerin (asker veya gerilla) gündelik hayata dönmesi ve toplumla bütünleşmesi, doğrudan çatışmaların yarattığı psiko-sosyal ve bireysel travmaların rehabilitasyonu gibi konular da bu kapsamda değerlendirilmelidir.

[32] Oelsner, A., 2005, 3-7

[33] Brand-Jacobsen ve Jacobsen, 2000, 268-278

Tablo 5: Çatışmadan Demokrasiye Geçerken İnsani Güvenlik³⁴

İnsani Güvenlik Boyutları	Çatışmaya İlişkin Endişeler	Demokratik Pratikler
Acil insani güvenlik endişeleri	<ul style="list-style-type: none"> • Siyasi karar alıcıların ateşkesi sürdürerek savaş ortamına gerçek anlamıyla son verip veremeyeceği endişesi • Savaş suçlarının ve insanlığa karşı işlenmiş suçların durması ve ifşa edilmesi • Çatışan tarafların sivil hayata geçişe saygı göstermesi • Gerekli olduğunda acil insani yardımın sağlanması 	<ul style="list-style-type: none"> • İnsan haklarına vurgu • Varsa insani yardımların toplum içinde eşit bir şekilde dağıtılması • Demokrasiye geçişin barışa giden yol olduğu hakkında bir toplumsal kabulün sağlanması
Savaştan barışa geçişte orta vadeli sorunlar	<ul style="list-style-type: none"> • Müzakere süreçlerinin geçiş döneminin izleyeceği yolu ve sonuçlarını tanımlayan anlaşmaları içerecek şekilde kolaylaştırılması • Siyasi şiddetin ve olası çatışma tehditlerinin yönetilmesi • Toplum içindeki ayrılmış grupların barış için harekete geçirilmesi ve topluluk düzeyinde güvenin oluşturulması • Ekonomik toparlanma gibi barışın kısa vadede getirebileceği faydaların yaratılması 	<ul style="list-style-type: none"> • Gücü paylaşan yetkililer, parlamento ve yerel konseyler kanalıyla yürütülecek bir kapsamlı barış süreci müzakere planının tasarlanması ve uygulanması • Demokrasiye geçişin sadece elitlerin faydalanacağı bir süreç olmadığını, tabandakilerce de deneyimlenmesi gerektiğinin kabulü
Uzun vadeli insani kalkınma	<ul style="list-style-type: none"> • Uygun ve sürdürülebilir bir sosyo-ekonomik kalkınma programı uygulayarak çatışmanın kökenindeki nedenlerin ortadan kaldırılması • Siyasi kurumların toplum düzeyindeki çatışmayı zaman içinde ortadan kaldıracak şekilde yapılandırılması 	<ul style="list-style-type: none"> • Tabandakilerin sürece katılımını sağlayacak kapasitenin geliştirilmesi • Siyasi süreç yoluyla hakların, kaynakların, gelirin ve fırsatların tüm kesimlerce eşit ve adil bir şekilde paylaşılmasının güvence altına alınması

İkinci mesele, güvenlik konusunda bir toplumsal uzlaşma sağlamaktır. Çatışmaların sona erdirilmesinde güvenlik, farklı tarafların birbirine tehdit oluşturmadan bir arada yaşayabileceklerine dair inanç, hatta bir birlik ve uyum hissinin ortaya çıkışı demektir. Bu güvenlik hissi tam bir bütünleşme ile de yaratılabilir, bölünme veya olabildiğince az etkileşim kurulacak bir ilişki biçimiyle de. Burada güvenliğin zaman zaman karşımıza bir ikilem olarak çıkabileceğini de görmek gerekir. Örneğin, bir güvenlik tehdidini bertaraf etme aracı olarak, suça bulaşmış veya bunların emrini vermiş kişilere af getirilebilir. Ancak bu diğer tarafta, gerçeğin ve adaletin peşinde olanların taleplerine ters düşecek ve bir güvensizlik hissi yaratacaktır.³⁵ İnsani güvenlik perspektifinden, toplumdaki farklı güvensizlik algılarının üstesinden gelerek karşılıklı güvenin geliştirilmesi, bireylerin/grupların güvensizlik ve korkularını ifade edebilecekleri kanallar yaratılması, bu güvensizlik ve korkuların sorgulanması ve bunlara yönelik çözümlerin üretilmesi

[34] Large, J., Sisk, T.D., 2006, 43

[35] Kreisberg, L., 2007, 253

ve farklı güvenlik-güvensizlik algıları, talepleri ve çıkarları arasında istikrarlı bir denge sağlanması ile mümkündür. Burada önemli bir nokta, sadece rasyonel korku ve güvenlere odaklanmaktadır; çatışmaların sonucunda karşılıklı irrasyonel korku ve güvensizlikler topluma daha fazla hâkim olabilir. Bu irrasyonel korku ve güvensizliklerin temelinde geçmişten gelen önyargılar ve ayrımcılıklar olduğu kadar, çatışma döneminin dinamikleri ve yarattığı düşmanlaştırma da rol oynayabilir. İrrasyonel korku ve güvensizlikler göz ardı edilmemeli ve küçümsenmemelidir. Aksine, bir çatışmanın yeniden ateşlenmesine engel olacak en önemli unsurlardan biri, karşılıklı irrasyonel algıların kırılması olacaktır. Bu türden korku ve güvensizliklerin ifade edilebileceği, tartışılabileceği ve aşılabileceği diyalog kanallarının ve mekanizmalarının kullanılması, çatışmaların dönüştürülmesi için elzemdir. İkinci bir nokta, farklı grupların maruz kaldıkları adaletsizliklerin gündeme getirilmesi, çatışma döneminde işlenmiş suçların hukuki kanallarla cezalandırılması, bu türden suçların ifşa edilmesi ve tartışılmasıdır.

Üçüncü olarak doğrudan çatışmanın sona erdiği dönemden başlayarak, toplum içinde insani güvenliğin farklı boyutlarının -toplumsal, siyasi, ekonomik, kültürel, çevresel- ele alınması ve bu boyutlardaki güvensizliklere cevaplar üretilmesi gereklidir. Uluslararası deneyimler, kalıcı bir barış için çatışmaların ekonomik boyutlarının dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Bu ekonomik boyut özellikle çatışma sonrası dönemlerde çatışmaların dönüştürülebilmesi için bir “barış payı” yaratılması gerekliliğine de işaret eder.

Barış, insanların gündelik hayatlarında görebilecekleri somut faydalar yaratmalıdır, bu somut faydalar da ancak insani güvenlik koşullarında bir değişimle hissedilebilir. Daha önce vurgulandığı gibi, doğrudan şiddetin ortaya çıkışına yol açan faktörlerden biri, uzun süreli yapısal şiddettir; bu yapısal şiddet maddi olmayan ihtiyaçlar kadar maddi ihtiyaçları da hedef alabilir. Maddi olmayan ihtiyaçlara ilişkin bir yapısal şiddet, ekonomik koşullarda ciddi bir eşitsizlik ve ekonomik güç ilişkilerinde aşılması zor bir asimetri demektir.³⁶ Siyasi boyutta bu dönem, farklı gruplar arasındaki hak ve sorumluluklar temelindeki eşitsizliklerin, şiddetin kurumsal mekanizmalarının ortadan kaldırılması demektir. Toplumsal hayattaki eşitsizlikler ve ayrımcı pratikler bu dönemin bir diğer meselesidir; gündelik hayattaki yapısal şiddetin çözümlenmesi, toplum içinde karşılıklı güvenin yeniden kurulması için olmazsa olmaz bir koşuldur. Unutulmaması gereken bir konu, çatışmanın dinamik yapısıdır; başka bir deyişle çatışmanın yarattığı yeni güç ilişkileri, çatışmanın ve barışın kazanan ve kaybeden tarafları, çatışma nedeniyle yerel düzeyde derinleşen düşmanlıklardır. Yine yapısal şiddetin kök saldırdığı zemini sağlayan kültürel/sembolik şiddet, bunu derinleştiren tavır ve söylemler, ele alınması gereken bir diğer önemli meseledir. Son olarak çatışmalar ciddi çevre tahribatına yol açabilir; bu doğrudan çevreye verilen zarar kadar, tarım arazilerinin kullanılmaması gibi ekonomik ve toplumsal güvensizlikleri tetikleyen ikincil tahribatları da kapsar.

İnsani güvenlik perspektifinden çatışmaların dönüştürülmesi, toplumun tüm kesimlerinin korkularından kurtulması, yoksunluktan ve yoksulluktan arındırılması, birey ve grupların onurlarının ve insan haklarının teslim edilmesi ve tüm sürecin insan onuruna ve insan haklarına saygılı bir şekilde yürütülmesi anlamına gelir. Bu perspektifte barış, çatışan taraflar arasında teknik konulara odaklanan müzakerelerin değil, bireyler ve grupları merkeze alan uzun vadeli bir sürecin ve çabaların sonucudur. İnsani güvenlik, çatışmaların

[36] Jacoby ve Ozerdem, 2013, 93.

dönüştürülmesinde çatışma sonrası dönemin önemine özellikle işaret eder ve yeni çatışmaların ortaya çıkışının önlenmesini temel hedeflerden biri olarak ortaya koyar. Hukukun üstünlüğü ilkesini ve katılım, yetkilendirme, temsiliyet, hesap verebilirlik, şeffaflık, duyarlılık ve dayanışma gibi değerlere uygunluğu sürecin merkezine koyar.

Birleşmiş Milletler insani güvenlik kavramının çatışma sonrası toplumlarda nasıl uygulanabilir hale getirileceğini değerlendirirken, kavramın çatışmaların dönüştürülmesine ve özellikle de çatışma sonrası döneme yapabileceği katkıları şöyle özetlemektedir (Bkz. Tablo 6):

- İnsani güvenlik, insanları ve grupları sorun analizinin merkezine yerleştirdiğinden, çatışma sonrası döneme ilişkin müdahale anlayışlarını önemli biçimde değiştirir. Bu sayede genelde kurumsal/resmi müzakerelerin yanında ikincil mesele olarak görülen çatışmanın, çatışmadan çıkışın ve sürdürülebilirliğin yerel boyutları daha fazla ön plana çıkar.
- İkinci olarak, şiddet içeren çatışmaların oldukça karmaşık ve birbiriyle bağlantılı nedenleri ve sonuçları, bunların içerdiği dinamikler dikkate alınarak ele alınmalıdır. İnsani güvenlik bu türden bağlantıları değerlendirir, pozitif ve negatif dışsallıkları dikkate alır ve çok-sektörlü bütünleştirilmiş stratejilerin tasarlanmasının önünü açar.
- Ulusal güvenliğe yapılan vurgu ve bunun kalıcı barışı sağlamadaki başarısızlığı, toplum içindeki farklı sektörlerin ve çatışmalardan etkilenmiş farklı kişilerin ihtiyaçlarını gözeten kapsayıcı stratejilere duyulan ihtiyaca işaret etmektedir. Bu aynı zamanda toplum içindeki eşitsizlik ve gerilimlerin göz ardı edilmemesi gerektiğinin, bunun bazen gerilimlerin yeniden artması ve çatışmanın yeniden ortaya çıkması ile sonuçlanabildiğinin de altını çizmektedir.
- Yukarıdan aşağı ve aşağıdan yukarı stratejiler yoluyla yerel toplumların desteğini almayı hedeflediğinden, insani güvenlik devlet ile toplumun tepkileri arasında bir sinerji oluşturulabilmesini sağlar ve her ikisinin de barışın inşasındaki etkinliğini artırır.
- Çatışma sonrası dönemlerde çok sayıda aktörü işbirliği ve katılım çerçeveleri içine dâhil ederek barışın yerel düzeyde sahiplenilmesini ve buna yönelik yerel kapasitelerin güçlendirilmesini sağlar.³⁷

[37] United Nations Trust
Fund for Human Security,
2009, 30

Tablo 6:
Çatışma Sonrası Dönemde Çatışmaların İnsani Güvenlik Temelinde Dönüştürülmesi³⁸

İnsani Güvenlik İlkesi	İnsani Güvenlik Yaklaşımı
İnsan merkezli	<ul style="list-style-type: none"> Başta en zayıf durumda olanlar olmak üzere, çatışmadan etkilenen nüfusu, analiz ve planlamanın merkezine koymak. Sadece geniş ölçekli kurumsal reformlar değil, birey ve toplum düzeyinde sosyal barış, yeniden entegrasyon ve rehabilitasyon üzerinde durmak. Çatışmaya yönelik müdahalelerin ve yardım kuruluşlarının politikalarının hem insani güvenlik, hem devletin güvenlik anlayışı üzerinden değerlendirmek. Çatışmadan doğrudan etkilenmiş kişilerin bakış açılarının dikkate alınmasına imkân verecek katılımcı yöntemler uygulamak. Güvensizliklerden korunma ve yetkinlik kazanma stratejilerindeki boşlukları tanımlamak için yerel kapasite ve kaynakları değerlendirmek. Asker merkezli güvenlik politikalarından, kamunun güvenliği merkezli politikalara geçiş ve güvenlik sektörünün reformu.
Çok sektörlü	<ul style="list-style-type: none"> Güvenlik, sağlık, eğitim, insan hakları vb. arasındaki bağlantıları ve dışsallıkları incelemek. Dâhil edici ve çok aktörlü yaklaşımlar benimsemek. Çatışmanın tekrar ortaya çıkmasına neden olacak olumsuz dışsallıkları asgariye indirmek. Güvenlik, insani yardım ve kalkınma yaklaşımları arasında bütünlük sağlamak. İnsanları ve kurumları, dâhil edici ve temsili yönetim süreçlerine yönlendirmek.
Kapsamlı	<ul style="list-style-type: none"> Geniş çeşitlilikte konuları, sektörleri ve disiplinleri işin içine katan çok boyutlu bir yaklaşım izlenmesi. Barışın devamının sosyal, ekonomik ve güvenlik boyutlarını, kendi aralarındaki bağları da dikkate alacak şekilde ele almakla mümkün olacağı kabulü. Farklı düzeylerden yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası aktörlerin dâhil edilmesi. Dışlanan gruplara özel dikkat gösterilmesi ve toplumsal eşitsizlikler ile toplumsal uzlaşma üzerinde odaklanılması. Barışın inşası stratejilerinde “korunma ve yetkinleştirmeyi” içeren ikili bir yaklaşım kullanılması.
Bağlama özel	<ul style="list-style-type: none"> Her çatışma sonrası durum için kendi koşullarına özel stratejilerin kullanılması. Çatışmanın kökenindeki nedenlere dikkat gösterilmesi. Hem içeriden hem dışarıdan bir perspektifle, hedef konular ve gruplar hakkında derinlemesine inceleme yapılması. Savaşın parçaladığı toplumun tarihi ve kültüründen gelen ilkeler, normlar ve kurumların dikkate alınması. Uygun olan yerlerde çatışmanın daha geniş bölgesel dinamikleri de içerecek şekilde ele alınması. Güvensizliğin başka bağlamlarının da dikkate alınması (bölgesel, ulusal, küresel)
Önleme amaçlı	<ul style="list-style-type: none"> Çatışmaların önlenmesi mutlaka barış inşasının bir unsuru olarak görülmelidir. Çatışma ve bununla bağlantılı güvensizliklerin kökenine inilmelidir. Erken uyarı sistemleri oluşturulmalıdır. Sürdürülebilirliğin sağlanması için yerel kapasite güçlendirilmeli ve barışın sahiplenilmesi sağlanmalıdır. Eğilimlerin belirlenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi için dönemsel analizler yapılmalıdır. En kötü durumdaki veya en fazla dışlanmış gruplar ve bölgeler tanımlanmalıdır.

3.4. Türkiye'deki Çözüm Süreci

Türkiye'de 2013 yılı başından itibaren Kürt sorununun ve bu bağlamda yaklaşık 30 yıldır süren çatışmanın çözülmesi için yeni bir süreç başlamıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin 2000'lerin başında itibaren yavaş da olsa barışa doğru ilerlemeye başlamış olduğu söylenebilir. 2000'lerin hemen öncesi ve sonrasında Avrupa Birliği üyeliği perspektifiyle yapılan demokratik reformlar, silahlı çatışmasız veya çatışmanın az olduğu dönemlerin sağladığı toplumsal ortam ve özellikle barışın inşası için harekete geçen sivil aktörlerin varlığı sayesinde, Türkiye ağır ağır olsa da barışı konuşmaya başlamıştır. 2009'da açıklanan fakat kısa süre zarfında başarısız olan Kürt açılımı, Türkiye Devleti ile PKK yetkilileri tarafından kamuoyundan gizli yürütülen Oslo görüşmeleri gibi resmi adımların yanı sıra, bu süre zarfında çatışmaların dönüştürülmesi ve barışın inşası için gerekli adımlar hakkında önemli bir sivil bilgi birikimi sağlanmış ve konu kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır. Bugün baktığımızda, Türkiye'de çatışmanın dönüştürülmesi için atılması gereken acil adımlar, toplumsal uzlaşmanın sağlanmasını güvence altına alacak hakikatlerin dile getirilmesi ve adaletin sağlanması talepleri, ekonomik ve siyasi boyutları içeren bir talepler kümesi mevcuttur.

Bu raporda Türkiye'deki çözüm sürecinin 2013 başından bugüne kadar izlediği adımlar veya Kürtler ile Türkler, PKK ile Türkiye Cumhuriyeti devleti arasındaki çatışmanın geçmişi ele alınmamaktadır.³⁹ Burada odaklanılan, mevcut çözüm sürecinin çatışmaların dönüştürülmesi ve insani güvenlik yaklaşımları temelinde bir değerlendirmedir.

Bu tartışmaya başlamadan önce Türkiye'deki çözüm sürecinin bağlamının kendine özgü koşullarına değinmek faydalı olabilir. Öncelikle barışın inşa edilmeye çalışıldığı Türkiye toplumu bölünmüş bir toplumdur ve bu bölünme sadece etnik çatışma kaynaklı değildir. Türkiye'de toplumu bölen, her biri yapısal şiddet içeren ve bir çatışma tehlikesine işaret eden, dinsel ve siyasi başka fay hatları mevcuttur. Bu farklı çatışmalar üst üste binerek süreci daha da karmaşık hale getirmekte, barışın bir toplumsal öncelik haline gelmesini engellemekte ve sürece ilişkin güvensizlikleri körüklemektedir. İkinci olarak süreç, Suriye ve Irak'taki gelişmelerin önemli rol oynadığı uluslararası bir

[39] 2013 başından itibaren çözüm sürecinin gidişatına ilişkin ayrıntılı bir kronoloji için bkz. İrfan Aktan, <http://tr.boell.org/tr/2014/11/13/neler-olmustu>.
Sürecin farklı meseleleri hakkında yapılmış toplantıların sonuç raporları için, bkz. Democratic Progress Institute, <http://www.democraticprogress.org/category/publications/reports/?s=Turkey&searchsubmit.x=16&searchsubmit.y=14>.
Sürecin başlamasından hemen önce hazırlanmış raporlar için bkz. Dilek Kurban ve Serkan Yolaçan, 2008, <http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/Kurt%20Sorunu%20Cozum%20icin%20Yol%20Haritasi.pdf>, Bkz. Cengiz Çandar, 2011, <http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/11452%20SilahsizlandirmaWEB.pdf>;
Sürecin gidişatına ilişkin güncel bir değerlendirme için bkz. International Crises Group, 2014, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/turkey-cyprus/turkey/234-turkey-and-the-pkk-saving-the-peace-process>;
Çözüm süreci hakkındaki II. Barış Konferansı'nın sonuç bildirgesi için bkz. <http://www.imctv.com.tr/2014/10/20/demokrasi-ve-baris-konferansi-sonuc-bildirgesi-aciklandi/>;
Barış için Kadın Girişimi'nin Çözüm Süreci hakkındaki raporu için bkz. <http://www.imctv.com.tr/2014/10/20/demokrasi-ve-baris-konferansi-sonuc-bildirgesi-aciklandi/>;
Çözüm sürecine ilişkin diğer değerlendirmeler için Bkz, Halil İbrahim Bahar, 2013, http://www.ankarastrateji.org/_files/02042013162406-UGOBC.pdf;
İHH, 2014, <http://www.ihh.org.tr/tr/main/news/0/ihh-kurt-meselesi-cozum-sureci-bildirisi/2620>,
İHD, 2013 <http://www.ihd.org.tr/index.php/raporlar-mainmenu-86/el-raporlar-mainmenu-90/2653-kuert-so-rununun-demokratk-coezuem-suerecnde-halklarin-haklarinin-taninmasinda-nsan-haklari-hareketnn-rolue-calitayi-.html>

nitelik taşımaktadır; bu, yerel aktörlerin süreç üzerindeki kontrol kapasitesini kısıtlamakta, gündemin hızla değişmesine yol açmakta ve süreçle ilgili komplo teorilerini beslemektedir. Son olarak, çözüm sürecinin yürütülüş şekli, Türkiye'deki devlet geleneğini birebir yansıtmaktadır ve bu gelenek müzakereleri yürüten her iki tarafın da sürece ilişkin tavırlarına yansımaktadır. Vatandaş nesneleştiren, onları büyük ölçüde toplumsal sorunlara ilişkin tartışmaların dışında bırakan bu anlayış, şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin birer öncelik ve değer olmadığı bir sürecin yürütülmesine neden olmaktadır. Sürece ilişkin açık yol planları yoktur, süreç genelde ani sürprizlerle yaşanan iniş ve çıkışlarla yürütülmektedir, sürecin sonunda varılması planlanan nihai nokta açık değildir. Bu içine kapalı süreç toplum içinde bir güven yaratmanın aksine, karşılıklı güvensizlikleri ve korkuları pekiştirmektedir.

Çözüm süreci insan-merkezli değildir; bireyler ve toplumdaki gruplara genelde barışın pasif alıcıları muamelesi yapılmaktadır. Sürecin toplum ile ilişki kurma çabası, oluşturulan Akil İnsan Komisyonları ile sınırlı kalmıştır. Bu Komisyonların hazırladıkları raporların değerlendirmesi sonraki bölümde yapılacaktır. Komisyonlar şu ana kadar kısa süreli ve sistematik olmayan bölgesel istişare çalışmalarını yürütmüştür. 2014 sonbaharında Başbakan Ahmet Davutoğlu, Akil İnsan Heyetlerine süreç içerisinde yeni bir rol verileceğini açıklamış olsa da bu rolün neleri içereceği ve ne şekilde yere getirileceği net değildir. Sürecin içerisinde ülkedeki yapısal şiddeti çözmek konusunda atılmış adımlar oldukça kısıtlıdır; bu adımlar Kürtlere yönelik bazı hakların tanınmasına yönelik paketlerin kamuoyuna açıklanmasından ibarettir. Toplumsal barışın sağlanması için gerekli unsurların (örneğin anadilde eğitim, geçiş dönemi adaleti) sürece nasıl entegre edileceği açık bir şekilde belli değildir. Sürecin toplumsal rehabilitasyona dair bir planı yoktur; 30 yıllık savaşın toplumun farklı kesimlerinde yarattığı travmanın, doğrudan şiddetin sona ermesi ile kendiliğinden ortadan kalkacağı gibi bir yaklaşım göze çarpmaktadır. Toplumsal barışın önemli bir unsuru olan güvenlik anlayışı ve politikalarındaki dönüşüm sadece Türk Silahlı Kuvvetlerine ilişkin bazı reformlardan ibaret görülmekte, bunun yanı sıra Emniyet Teşkilatı, Milli İstihbarat Teşkilatı gibi kurumların yetkilerinin büyük ölçüde genişletildiği yeni bir baskıcı güvenlik anlayışı yerleşmektedir. Güvenlik anlayışının insanileştirilmesi, tehdit algıları ve bunlara bağlı korkuların yatıştırılması için adım atılmamıştır.

Farklı aktörlerin sürece dâhil edilmesi konusunda da bir çaba yoktur; hatta bunun tersi bir eğilimden bile bahsedilebilir. Ne şu anda süreci yürüten siyasi iktidarın farklı siyasi partileri sürece dâhil etmek için ciddi bir girişimi vardır, ne de diğer siyasi partilerin barışın inşasında kendilerini sürecin içine katacak barışçıl paralel mekanizmalar geliştirmek ve yürütmek için ciddi girişimleri... Halbuki demokratik ve kalıcı bir barış süreci, siyasi partiler arasında çatışma temelinde yaşanan rekabeti ortadan kaldıracak bir uzlaşmayı gerektirmektedir. Aksi durum, özellikle seçim dönemlerinde barışın yanında ve karşısında olan seçmen tabanına yönelik siyasi rekabet sonucunda barış sürecinin zedelenmesine ve partilerin kendilerini sıfır toplamlı bir oyunun içinde bulmasına neden olur.⁴⁰ Siyasi partilerin sürece katılımı dışında, farklı toplumsal kesimlerin sürece ilişkin görüşleri yeterince dikkate alınmamaktadır. Sürecin yoluyla toplumu bütünleştirmek yerine, süreci bir araç olarak kullanıp toplum içindeki kutuplaşmanın daha da artacağı bir söylem benimsenmektedir. Barıştan yana ve barışa karşı olanlar şeklinde bir ayrımla toplumda yeni bir kırılmaya doğru gidilmekte, bu yandaş ve karşıt kategorilerin kendi içlerindeki çeşitlilik göz ardı edilmektedir. Barışa ilişkin tavır, siyasi ideolojilerle ilişkilendiril-

[40] Large, J., Sisk, T.D., 2006, 16

mekte ve etiketlenmektedir. Barış müzakerelerinin merkezden yerel aktörlere doğru genişleyeceği çok-hatlı bir yöntem geliştirilmemiştir.

Süreç, toplumun farklı kesimlerinin, farklı deneyimlerini ve taleplerini dikkate almamaktadır. Süreç içerisinde kabaca üç grup varmış gibi hareket edilmektedir: Müslüman muhafazakârlar, Kürt hareketi ile bağlantılı Kürtler ve neredeyse geri kalan her şeyi kapsayan laikler. Bu grupların barışa yönelik tavırları statikmiş gibi davranılmaktadır. Barış süreci, etkileşimi sağlayacak dinamik bir yapıya kavuşturulmamaktadır. Sorun, aynı kategori içindeki grupların farklı ihtiyaçlarının dikkate alınmaması; bundan da önemlisi sürecin, Türkiye'nin Güneydoğusu ile geri kalanı arasındaki bir pazarlık olarak görülmesidir. Zorunlu nedenlerle ve köy boşaltmalar sonucunda Türkiye'nin diğer illerine göçmüş Kürtlere yönelik, pek de adil bir şekilde işlememiş bir tazminat düzenlemesi dışında başka bir adım atılmamıştır.⁴¹ Köye dönen nüfusa yönelik bir sosyo-ekonomik politika yoktur.⁴² Batı illerinde yaşayan Kürtlere ilişkin bir toplumsal barış politikası olmadığı gibi, batıdaki Kürtlerin farklı sorunları dikkate alınmamakta ve bu grupların barış sürecinden ne tür bir somut fayda elde edecekleri tartışılmamaktadır. Yine, örneğin, toplumsal barışın Türk tarafındaki mağdurlar, gazi ve şehit aileleri ile sınırlı görülmektedir; çatışma boyunca zorunlu askerliğini bölgede yapanların travmaları, bu deneyimlerin daha sonra bu kişilerin hayatlarına nasıl yansıdığı ve sonraki kuşaklara nasıl aktarıldığı toplumsal barışın önemli bir meselesidir, ancak şu anda gündemde değildir.

Süreç, çatışmanın Türkler ve Kürtler arasında bir sorundan kaynaklanmadığı, bu iki kesim arasında bir düşmanlık, ayrışma olmadığı varsayımı üzerinden yürütülmektedir. Hâlbuki izleyen bölümde de görüleceği gibi bu doğru değildir; aksine bir sorun olmadığı söyleminin altında yaygın olarak farklı grupların birbirine uyguladıkları özellikle söylem düzeyinde ve sembolik bir şiddet mevcuttur. Türkiye'nin siyasi yapısı bugün Gündüz Vassaf'ın deyişiyle "çok mağduriyet aitlikleri"⁴³ ortamı yaratmıştır; herkes deneyimlerinin bir kısmı nedeniyle mağdurdur ve barış süreci aslında bu farklı mağduriyetler arasında bir uzlaşma da gerektirmektedir. Farklı mağduriyetlerin yarattığı farklı korkular vardır; bu korkuların bazıları küçümsenmekte, bazıları örneğin Beyaz Türklük benzeri etiketlemelerle görmezden gelinmektedir. Hâlbuki bir önceki bölümde de ifade edildiği üzere, toplumsal barışın inşası ancak bu türden korkuların üzerine yapıcı bir şekilde gidilmesiyle mümkündür. Yine bu korkularla alakalı olarak sürecin konuşulabilenleri ve konuşulmayanları vardır. Örneğin süreç özellikle Türkler arasında ciddi boyutlarda ülkenin bölünmesi kaygısı yaratmaktadır. Bu kaygı kimi zaman irrasyonellik olarak görülmekte, kimi zaman ise kişisel taahhütlerle aşılabilecekmiş gibi davranılmaktadır. Kürtlerin, Türkiye Cumhuriyeti içinde kalıp kalmamaya ilişkin farklı fikirleri yok sayılmakta, bu da bir samimiyetsizlik ortamı yaratmaktadır. Bölünme korkusunu aşmanın bir yolu yeni bir toplumsal sözleşmenin tartışılabileceği, bölünme ihtimalinin ve arzusunun da ifade edilebileceği kanallar yaratmaktır. Bazen barış sürecinin kendisi bir lütufmuş gibi davranılmaktadır. Bu da özellikle söylem düzeyindeki ve yapısal şiddetin kendisinin hiç anlaşılmadığı kanısı yaratmaktadır. Örneğin "Kürt sorunu yok, PKK sorunu var" söyleminin Kürtler içindeki farklı kesimleri yok saymak olduğu, barışın getireceği bir ekonomik fırsat olarak bölgeye ucuz emek nedeniyle akacak yatırımlardan bahsetmenin aslında sosyo-ekonomik yapısal şiddetin bir devamı anlamına geldiği görülmemektedir.

[41] Köye dönüşler ve köy boşaltmalara ilişkin yasal tazminatları içeren 5233 sayılı kanunun uygulanmasına ilişkin bir değerlendirme için, bkz. http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/TESEV_2012_Adaletin_Kiyisinda.pdf

[42] Köye dönüşlerde yaşananlara ilişkin olarak, bkz. Nurcan Baysal, 2014.

[43] http://www.zaman.com.tr/pazar_modernlesmeyle_magduriyeti_kesfettik_2257866.html

Çatışmanın yarattığı siyasi, toplumsal, ekonomik, kültürel, çevresel güvensizliklere ilişkin bütünleştirilmiş bir yaklaşım olmadığı gibi, bu boyutların bazıları hiç dikkate alınmamaktadır. Barışın kalıcı ve sürdürülebilir olması için gerekli kapasitenin yaratılmasına yönelik bir çaba veya bu türden çabaları destekleyecek imkânlar yoktur. Kadınlar, gençler, engelliler, yoksullar gibi çatışma kaynaklı mağduriyetleri olan spesifik gruplara ilişkin özel politikalar henüz düşünülmemiştir. Tüm bu eksiklikler, sürecin uzun vadede kalıcı bir barışı sağlama potansiyeline zarar vermekte, toplumun dönüşmesi yönünde önemli bir engel oluşturmaktadır.

4. Türkiye'de Barışın İnşası: Değerlendirmeler ve Saha Analizleri

4. Türkiye’de Barışın İnşası: Değerlendirmeler ve Saha Analizleri

Bu bölümde Barış, Uzlaşma ve İnsani Güvenlik için Yurttaşlar Ağı projesi kapsamında hYd’nin Türkiye’deki Türk-Kürt sorunu ve çözüm süreci ile ilgili yaptığı çalışmalar ve saha araştırmalar ele alınacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi projenin başlaması, Türkiye’deki çözüm sürecinin başlangıcına denk gelmiştir. İnsani güvenliğin çatışmaların dönüştürülmesi ve yerinden edilme gibi çatışma kaynaklı sorunlarla ilişkisi de dikkate alındığında, proje kapsamında yürütülecek faaliyetlerinin bir kümesinin barışın inşasına yönelik olması kararı kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

hYd insani güvenlik kavramı ile ilgili olarak yaptığı danışma toplantılarının ilkinin 2013 yılının Eylül ayında “Türkiye’de İnsani Güvenlik Perspektifinden Barış ve Uzlaşma” başlığı ile düzenlemiştir. Bu toplantıya Kürt sorununun farklı boyutları ve toplumsal sonuçları üzerinde çalışan akademisyenler ve uzmanlar ile sivil toplum kuruluşu temsilcileri katılmışlardır. Kapalı düzenlenen toplantıya ilişkin kapsamlı bir rapor 2014 yılı başında yayınlanmıştır.⁴⁴ Toplantıda dile getirilen sorunlar ve saha bilgileri, çözüm süreci ile ilgili olarak insani güvenlik perspektifi gözetilerek odaklanılabilecek farklı çalışma alanlarını ortaya çıkarmıştır:

- Güvenlik devleti ve şiddet: Terörle mücadele yasası, Emniyet Teşkilatının yetkileri ve pratikleri, kolluk güçlerinin Kürt nüfusuna yönelik ayrımcı uygulamaları, yargıya güvensizlik.
- Koruculuk: Koruculuğun kaldırılması, koruculuğun yarattığı hak ve mülkiyet gaspları, korucu olan ve olmayan nüfus arasında toplumsal barışın sağlanması, korucuların barış sürecine dâhil edilmeleri.
- Toplumsal güvensizlik: Toplumda iki farklı kesimin ilişkilerinde belirleyici olan güvenlik ikilemi, sosyal yardımlar gibi farklı politika uygulamalarındaki ayrımcılık, çok gündeme gelmeyen farklı ayrımcılık mekânları ve pratikleri, toplumsal güvenin inşasında özellikle önem gösterilmesi gereken gruplar.

Toplantının önemli sonuçlarından biri, katılımcıların insani güvenlik kavramı temel alarak yapılacak daha ileri çalışmaların faydası konusundaki görüş birliği olmuştur. Bunun sonucunda hYd proje kapsamında çözüm sürecini destekleyici çalışmaları kurgulamaya başlamıştır. Bu çalışmalardan ilki Akil İnsan Komisyonlarının 2013 yılında hazırladıkları bölgesel raporların, insani güvenlik kavramı ve çatışmaların dönüştürülmesi yaklaşımı doğrultusunda bir değerlendirmesidir. Ayrıca, eş zamanlı olarak mikro ölçekli iki saha çalışması başlatılmıştır. İlk olarak, ülkenin Batı bölgelerine, gündelik hayatta Türklerle Kürtler arasındaki ilişkilere ve bunun sürece yansımalarına eğilen bir çalışma

[44] Akay, H., Şarлак, Z., 2014.

yapılması kararlaştırılmıştır. Ağdaki ortak kuruluşlarca uygulanan araştırma yöntemi ile uyumlu geliştirilen bu araştırmanın konusu, araştırma soruları ve lokasyonu, zaman içinde daraltılmıştır. Böylece ileride daha detaylı olarak anlatılacak, İstanbul'un belli bir bölgesini temel alan ve farklı kimlik algılarından çok, farklı kimliklerin gündelik ilişkilere yansımaları üzerinde duran bir mikro saha araştırması tasarlanmış ve gerçekleştirilmiştir. İkinci olarak, insani güvenliğin çatışma sonrası dönemlere yaptığı vurgu dikkate alınarak, çatışma sonrası sürece ilişkin toplumsal beklentiler, bastırılmış insani güvenlik sorunları, barışa tehdit oluşturabilecek riskler ve en önemlisi de farklı kesimlerdeki barış tahayyülleri üzerine odaklanan bir saha araştırması geliştirilmiştir. Kürt meselesi üzerine çalışan akademisyenler, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki STK'lar, aktivistler ve zorunlu göç mağdurları gibi farklı kesimlerle yapılan derinlemesine görüşmelerden oluşan bu saha araştırmasıyla, orta vadede dikkate alınması gereken meseleler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Projenin zaman ve kaynak sınırları çerçevesinde yürütülen bu her iki araştırma da ele aldıkları konular açısından bir ilk sondaj denemesi olarak düşünülmüş ve kurgulanmıştır. Be nedenle, ölçekleri açısından her ikisinin de resmin bütününe yansıtma, her kesimi kapsama gibi bir iddiası yoktur. Her iki çalışmanın da temel hedefi, belirli sorun alanları etrafında bir sorgulama yaparak hem ileride araştırılması gereken sorun alanlarına işaret etmek, hem de çözüm süreci içerisinde çok fazla dikkate alınmayan meseleleri gündeme getirmektir.

Van Kadın Derneği'nin 2013'te düzenlediği "Toplumsal Barışın Siyasal ve Toplumsal Patikaları" sempozyumundan iki alıntı:

*"(...) Bir örgütle karşılıklı yaptığımız ateşkesi bir halkın barış süreci olarak sunamazsınız. Halka barış süreci olarak sunabilmeniz için öncelikle halka karşı işlediğiniz kusurları, halka karşı işlediğiniz jenosidi ki jenosit deyince lütfen sadece insanların yok edilmesini algılamayın. Bizim bölgemizde, Kürdistan'da ormanlar da jenositlenmiştir. Ekolojik jenosit yaşandı. Gölgesinde gerilla barınmasın diye yakılan ormanların içerisinde bütün floramız değişti. Hayvanlarımız da öldü. Köylerimiz boşaltıldı. Aranızda boşaltılmış köy gören var mı bilmiyorum. Boşaltılmış köylerde yılan bile yok. Çünkü beslenebileceği bir şey yok. Biz korkunç ve görülmemiş bir zorbalıkla terbiye edildik. Geldiğimiz noktada talep neydi? Arıza nerede başladı? Tek kimlikle başladı. E biz Türkleşmek istemedik. Kendi varlığımızı kabul görsün istedik. Şu an geldiğimiz noktada pazarlıkta bizden ne isteniyor? Tek kimlik istiyorlar. Ana dilde eğitim hakkı yok. Böyle bir çalışmamız yok. Dili olmayan insanın kimliği olmaz, dili olmayan insanın varlığı olmaz. Kimliksiz insana her şey yapılır. Tabii köyleri yakılır. Çocukları da öldürülür. Anneler mezar bekçisi de yapılır. Babalar evlatlarını da gömer..."*⁴⁵

"(...) ama şöyle bir taraf da var, dönüp bakıp, bu Türklük meselesi nedir, nasıl bir travmadır. Yani 30 yıldır bizim yaşadığımız travma. Hani biz çok çektik anlamında söylemiyorum. Biz yarımızı göreceğiz, fark edecek, onun adını koyacak ve bununla ilgili sorumluluk alacak bir durumda olmadık. O anlamda bir savaş travması varsa bu daha çok Türklerin olduğu taraftadır diye düşünüyorum. Dolayısıyla Türk ve Kürt kadınlarıyla ilgili olarak bir barıştan söz ediyorsak eğer; bir savaşızlıktan, bir anlaşmadan, bir yüksek siyasi dilden değil, günlük hayatın patikalarında ne olup bittiğinden, bütün bu savaşın ve savaşın yarattığı çok güçlü milita-

[45] VAKAD, 2013, 14

rizmin hayatımızı ne hale getirdiğinden, nasıl zehirlediğinden bahsediyor olmamız lazım. Bizim çok iyi bildiğimiz bir şey bu. Sadece çocukların öldürülmesi, kocasının askere gitmesi filan meselesi değil; gündelik hayatta, yani eğitime ayrılması gereken, sağlığa ayrılması gereken bütçenin savaşa ayrılmasıyla başlayan, devletin otoriterleşmesiyle son derece kararlılık birtakım yapılanmaların içine girmesiyle devam eden ve anti-demokratik uygulamaları çoğaltan bir şeydir savaş ve bu her birimizin hayatını etkilemiştir. Farklı biçimlerde elbette ki. Tepende bomba yağarken yaşadığın şey elbette ki her şeyden farklıdır. Buna bir şey diyemem ama şunu bilmenizi isterim ki bu mesele Kürtlerin kendi aralarında halledecekleri veya Türkiye Cumhuriyeti Devlet ile halledebilecekleri bir şey değil. Aynı devlet kurulur, demokratik özerklik olur, başka bir şey olur. Bundan bahsetmiyorum, siyasi kararlardan bahsetmiyorum. Bunca sene birlikte yaşamış ve bütün bu 30 yılı başka biçimlerde de olsa birlikte yaşamış iki halktan bahsediyorum. Dolayısıyla bu gündelik hayatın patikalarına, bu zehre bakmamız, bu travmanın, bu yaranın farkına varmamız lazım...”⁴⁶

4.1. Akil İnsan Komisyonlarının Raporlarına İlişkin Bir Değerlendirme

“Biz desek ki bu akşam Ermenistan’a ya da Gürcistan’da Batum’a gideceğiz, sabah kalkar gideriz. Ancak Mardin’in bir köyüne gidelim desek zannederim çekiniriz. Demek ki ortada bir sorun söz konusu” (Karadeniz Bölgesi Raporundan)

Çözüm süreci içerisinde toplumla iletişimin bir kanalı olarak görülen Akil İnsan Heyetleri 2013 yılı baharında oluşturulmuş, heyetler yaklaşık üç aylık bir çalışma sonrasında hazırladıkları raporları dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve sürecin koordinasyonundan sorumlu diğer yetkililere sunmuşlardır. Akil İnsan Heyeti üyelerinin seçimi, yapısı, çalışma şekli kamuoyunda hararetli tartışmalara neden olmuştur. Ancak bu tartışmaların ötesinde, bu raporda Heyetlerin çalışmalarına barış süreci hakkında Türkiye’nin tamamını içeren önemli bir kaynak olarak yaklaşmakta ve hazırladıkları raporların karşılaştırmalı bir analizi yapılmaktadır. Heyetler ortak bir çalışma yöntemi uygulamamış, yaptıkları görüşmelerin sonuçlarını benzer şekillerde raporlamamıştır. Bu yüzden sonuçta ortaya çıkan raporlar arasındaki farklılıklar nedeniyle burada yapılan incelemenin de sistematik olmak gibi bir iddiası yoktur. Bazı raporlar oldukça kapsamlıdır, bazı raporlar ise (örneğin Marmara ve Ege bölgeleri) oldukça kısadır. Bazı raporlarda katılımcıların girdilerine daha fazla yer verirken, genel olarak daha çok Heyetlerin önerilerine odaklanılmaktadır. Komisyonların raporlarının bazılarında uzun süre boyunca ulaşılabildiği mümkün olmamıştır⁴⁷; bazı Komisyonlarda heyet üyelerinin şahsi raporları vardır ve bunlara da ancak kişisel ilişkilerle ulaşılabilmektedir. Komisyonların yaptıkları toplantıların ayrıntılı dökümleri yayınlanmamıştır; bu büyük bir eksikliktir ve mahremiyet ilkesinin gözetilmesinin gerektiği durumlar haricinde mevcut olan toplantı tutanaklarının yayınlanması, hem konu hakkında çalışan araştırmacılar hem de yerel düzeyde barışa yönelik faaliyet tasarlamak isteyen sivil toplum aktörleri için önemli bir kaynak teşkil edecektir. Sadece Ege Bölgesi Akil İnsanlar Komisyonu üyesi Baskın Oran’ın yayınladığı kitap sayesinde⁴⁸, Ege bölgesinde gerçekleşen toplantıların ayrıntılı içeriğine ulaşılabilmektedir.

[46] VAKAD, 2013, 47

[47] Raporların tümünü derleyen bir çalışma için, bkz. Kaya, İ. (Ed.), 2014.

[48] Oran, B., 2014.

Akil İnsan Heyetlerinin raporlarını incelerken, özellikle tablolarda Türkler ve Kürtler şeklinde bir ayırım kullandık. Belirtmek gerekir ki böyle bir ayırım

aslında gerçekçi değildir. Ne Kürtler ne de Türkler homojen bloklar oluşturur; benzer ifadeler farklı etnik kimliklerce kullanılmaktadır. O yüzden bu ayrımın, Türk tarafında ve Kürt tarafında hâkim olan ifadeler olarak okunması ve konuyu basitleştirmek için böyle bir sınıflandırmaya gidildiğinin dikkate alınması muhtemel yanlış anlamaları giderebilir.

Akil İnsan Heyetleri ile yapılan ilk toplantıda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, çözüm sürecine dair Anar şirketince yürütülen ankete ilişkin sonuçları katılımcılarla paylaşmıştır. Bu sonuçlara göre, çözüm sürecine ülke çapında verilen destek oranı yüzde 58'dir. Bölgesel sonuçlara göre sürece destek verenlerin oranı Marmara Bölgesinde yüzde 58,5, Ege Bölgesinde yüzde 48,5, Akdeniz Bölgesinde yüzde 48,7, İç Anadolu Bölgesinde yüzde 59,1, Karadeniz Bölgesinde yüzde 42,8, Doğu Anadolu Bölgesinde yüzde 76,9 ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yüzde 80,5'tir. Bu anketler daha sonra tekrarlanmış, sürece ilişkin destek oranlarının zaman içinde çok büyük değişiklikler göstermediği görülmüştür.⁴⁹ Baskın Oran'ın kitabı sayesinde ulaşılabilen Akil İnsanlar Heyetleri toplantı katılımcılarının ifadeleri bize bu türden, sürecin yanında/karşısında olmayı temel alan sorularla elde edilen anket sonuçlarına temkinli yaklaşmak gerektiğini göstermektedir. Örneğin Ege Bölgesinde yapılan toplantıların katılımcıları arasında sürece destek verenlerin bir bölümü, sürece ilişkin Kürt hareketinin bazı taleplerine tamamen karşıdır, bazıları için ise bu Müslümanlık temelli bir projedir.

Yine sürecin karşısında olanlar arasında süreçten çok hükümete karşı olanlar olduğu kadar, ikna edilmeye açık olanlar da vardır. Bu yüzden barışın inşasına ilişkin toplum temelli çabalarda sadece sürecin karşısında olanların değil, kimi durumlarda yanında olanların da ikna edilmesi gerektiği dikkate alınmalıdır. Yine Ege Bölgesi Akil İnsanlar Heyeti toplantılarının dökümü, bize geçmişten gelen dezenformasyonun ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir. Örneğin, 35 bin - 40 bin arasındaki çatışma nedeni can kayıplarının, ülkenin batısında "Kürtlerin öldürdüğü Türk sayısı" olarak kullanıldığı görülmektedir.⁵⁰ Bu tür bilgi eksiklikleri-yanlışlıkları Kürtlerin çatışma süreci boyunca yaşadıkları hak ihlallerini de kapsamaktadır. İkinci bir nokta, çarpıcı söylem benzerlikleridir; Kürt meselesi hakkında fikirleri sorulduğunda yaygın olarak benzer cümleler kurulmakta, benzer görüşler tekrarlanmaktadır. Bu durum ancak kişiler kendi bireysel deneyimlerini anlattığında bir nebze olsun kırılabilmektedir. Üçüncü olarak, ülkenin batısında, batıya göç eden Kürtlerle ilgili deneyimler genelleştirilmekte ve toptanlaştırılmakta, bu da yapısal şiddetin bir unsuru olarak göze çarpmaktadır. Batıya gelip iş-güç sahibi olan Kürtler üzerinden Kürt nüfusun geneline dair yapılan bu saptamalar da bir tür bilgi kirliliğidir. Daha ileride, İstanbul'da hYd tarafından yapılan çalışmada da karşımıza çıkan yanlış/eksik bilgilerin bir zihniyet direncinden mi, yoksa gerçekten bilmemekten mi kaynaklandığı tartışılabilir. 90'lardan farklı olarak 2000'lerden itibaren çatışma dönemindeki insan hakkı ihlalleri, yargısız infazlar, kayıplar, yerinden edilmeler, zorunlu göç gibi konular hakkında kayıt altına alma ve toplumu bilgilendirme amaçlı çok ciddi çalışmalar yapılmıştır. Ancak sonuç, bu bilgilerin ve bunlara bağlı mesajların hala adresine ulaşmadığını göstermektedir.

Tıpkı anket sonuçlarında olduğu gibi, raporlarda da doğudan batıya gelindiğinde, gelir ve eğitim düzeyi arttığında sürece yönelik destek düşmektedir. Yine barışa yönelik makro siyaset, tartışmalara büyük ölçüde hâkim olmakta, bu da yapıcı bir diyalogu engellemektedir. Bununla birlikte raporlara bir bütün olarak bakıldığında, tepki ve protestolara rağmen Heyetlerin çalışma-

[49] <http://www.gazetevatan.com/huseyin-yayman-704919-yazar-yazisi-6-8-ekim-olaylari-sureci-nasil-etkiledi/>

[50] Oran, B., 2014, 28.

larının birçok olumlu etkisi olduğu görülmektedir. Bazı bölgelerde bu zamana kadar hiç diyalog imkânı bulmamış gruplar bir arada sorunları konuşabilmiştir. İnsanlar, Heyetlerin ziyaretlerini kendi sorunlarını dile getirmek için bir fırsat olarak da kullanmışlardır. Heyetlerin çalışmaları, katılımcı pratiklere olan ciddi bir toplumsal ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır.

Raporların tamamına bakıldığında en çarpıcı olan noktalardan biri Kürtler ve Türkler arasında barışa yüklenen anlamlar arasındaki büyük farklılıktır. Özellikle Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Heyetlerinin raporları barışa bütüncül olarak bakabilen, kendi sorunları kadar başka grupların da sorunlarına empatiyle yaklaşabilen, barıştan taleplerini oldukça ayrıntılı bir liste ile ifade edebilen bir Kürt nüfusa işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, Kürtlerin bir barış tahayyülü vardır ve bu tahayyül sadece kendilerini değil, “diğerlerini” de kapsamaktadır. Diğer yandan Türk tarafındaki algılara, kuşkuğun hâkim olduğu görülmektedir; sürece destek veren gruplar arasında dahi çok katmanlı kaygılar mevcuttur. Barış tahayyülü aslında silahlı çatışmanın sona ermesiyle sınırlıdır ve sonrasında her adım bir tür taviz olarak görülebilmektedir. Başka bir deyişle Türkler, barışın kendilerine bir getirisi olacağından kuşkuludur ve topluma ilişkin bütüncül bir bakış açısı yoktur.

Tablo 7: Akil İnsan Heyetlerine Sorulan Bazı Sorular

Türk Tarafı	Kürt Tarafı
Bu barış nereden çıktı, devlet yenildi mi? Kiminle barış yapıyor? Ne oldu da şimdi barış yapıyor? Ne verdik? Ne verildi? Gizli pazarlık mı yapıldı? Ne kazanacağız, ne kaybedeceğiz? Öcalan affedilecek mi? Bölünecek miyiz, federasyon, özerlik mi gelecek? Federasyon karşılığı başkanlık sistemi mi gelecek? Çekilenlerin geri dönmeyeceklerinin teminatı ne? Bu kimin projesi, emperyalistlerin oyunu mu? Dağdakiler af edilecek mi? KCK'lılar serbest kalacak mı? Ana dilde eğitim hakkı verilecek mi? TC ibaresi kaldırılacak mı? Kürtlerle oluyor da Alevilerle niçin olmuyor? Süreci kim belirliyor? Örgüt her şeyiyle çekilecek mi? PKK ile mücadeleyi kaybettiğimiz için mi barış yapıyor? Suçlular affedilirse silahlı hak aramanın meşru hale gelmesine karşı ne yapılacak?	Ana dilde Eğitim olacak mı? Kürtlerin statüsü ne olacak? KCK davası sanıkları bırakılacak mı, ne zaman bırakılacaklar? Hasta tutuklular bırakılacaklar mı? Genel siyasi af olacak mı? Ne zaman olacak? Yeni Anayasa yapılacak mı, ne zaman yapılacak? Direnme hakkı ile ilgili ne düşünüyorsunuz? Bölgede neden karakol yapımına devam ediliyor? Medyanın neden dilini değiştirmiyor ve barış dilini kullanmıyor? Sürece zarar veren TV dizileri kaldırılacak mı? “Teröristbaşı”, “bebek katili” gibi sürece zarar veren dile neden son verilmiyor? Seçim barajının kaldırılması veya en alta çekilmesi düşünülüyor mu? Siyasi partiler kanununun değiştirilmesi düşünülüyor mu? Kürtlerin bir statüsü olacak mı, ne zaman olacak? Terörle Mücadele Kanunu kaldırılacak mı? Etnik ve inanca dayalı bütün ayrımcılıklara son verilecek mi? Abdullah Öcalan'ın özgürlüğüne kavuşacak mı, ne zaman kavuşacak? Türkiye Cumhuriyeti sadece Türklerin mi olacak? Kimlik ve inanç hakları tanınacak mı?

Bir başka çarpıcı nokta, farklı mağduriyetlerin barışa yönelik desteği nasıl etkilediğidir. Burada maddi temelli mağduriyetlerle, maddi olmayan mağduriyetler arasında bir ayırım yapmak gerekir. Maddi temelli mağduriyetler, özellikle yoksulluk, yerel hizmetlere ulaşım, sistemdeki yapısal sorunlar farklı gruplar arasında rekabet yaratmaktadır. Türklerin sisteme yönelik rahatsızlıklarının, Kürtlere karşı bir söyleme dönüştüğü söylenebilir. Mesela gelir seviyelerinin düşük olduğunu ve/veya kamu hizmetlerine yeterince ulaşamadıklarını düşünenler Kürtlerle barışı Kürtlere tanınmış ekstra hak ve imkânlar olarak algılamaktadır. Maddi olmayan mağduriyetler, örneğin ayrımcılığa maruz kalmış veya maruz kalmakta olan gruplar içinde Kürtlere karşı empati yaygındır, ancak sürece verdikleri destek kendilerini ne ölçüde tehdit altında hissettiklerine bağlıdır. Burada en önemli grup Alevilerdir; Akil İnsan Heyetleri toplantılarının Alevi nüfusun ağırlıklı olduğu bölgelerden aktardıkları, Alevilerin kendilerini çok ciddi bir güvensizlik içinde hissettiklerini göstermektedir. Alevilerin sorunları çözülmezse bir sonraki çatışmanın Alevi Sünni meselesi olarak karşımıza çıkacağı ifade edildiği İç Anadolu Bölgesi raporu bu konudaki en ciddi uyarıyı yapmaktadır. Aleviler bir yandan sürecin laiklik üzerindeki etkisinden endişelidir, bir yandan da benzer derecede bir yapısal şiddete maruz kalmış olan bir grup olarak barışın kendilerini de kapsamasını beklemektedir. Alevilerin taleplerinin özellikle Akdeniz ve İç Anadolu bölgesi raporlarına olan yansımaları bu açıdan dikkate alınmalıdır. Diğer taraftan kendilerini ciddi bir tehdit altında hissetmeyen gruplar arasında Kürtlere yönelik empati daha fazladır. Yine küçük şehirlerde etnik çeşitlilik ve tarihten gelen birlikte yaşama pratikleri arttıkça, barışa olan destek de artmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu dışında kalan bölgelerde en büyük grubu “kaygılılar” oluşturmaktadır. Söz konusu gruptaki kaygılar ise çok çeşitlidir ve sürecin nasıl yürütülmesi gerektiği kadar, toplumsal olarak neler yapılması gerektiğine dair de fikirler vermektedir. Raporlar aynı zamanda Türkler arasında sürece desteğin, AKP tabanı ile sınırlı kaldığı yanılığını da ortadan kaldırmaktadır; AKP tabanından olmayan bir kısım Türkler demokrasi ve insan hakları beklentileriyle, bir kısmı ise örneğin çatışmaların yaşandığı Irak ve Suriye gibi bölge ülkelerine benzeme korkusuyla sürece destek vermektedir. Tüm Heyetlerin raporlarında diyalogun olumlu etkisinden bahsedilmiştir; özellikle Akdeniz Heyetinin çalışması bu açıdan ayrı bir önemdedir. Sürecin konuştuğunda normalleştikçe dikkat çekilen Bölge raporundan anlaşıldığına göre, diğer heyetlerden farklı olarak bazı toplantılarda katılımcılardan barışı hayal etmeleri istenmiştir. Rapor, bu talep sonrasında insanların benzer hayaller kurduğunun, ortak hayaller ve hedefler etrafında buluşmanın daha kolay olduğunun altını çizmektedir. Bu egzersizden yola çıkarak, toplumsal iletişimdeki ana amacın “sorunu” değil, geleceği konuşmak olduğu saptaması yapılabilir. Raporların işaret ettiği başka bir sorun, konu Kürt meselesi olduğunda bireylerin kişisel tavırlarından çok, kendilerini ait hissettikleri siyasi hattın söylemlerini tekrarlamasıdır. Yine AKP'ye yönelik tavır da söylemlerdeki donmuş kalmışlığın bir başka nedenidir, ancak mevcut Akil İnsan Heyeti yapılanmasının bu kutuplaşmayı çözmesi de güçtür.

Tablo 8: Ortak ve Farklı Talepler

Türk Tarafı	Kürt Tarafı
Ortak talepler	
<p>Süreç ve Barış hakkında daha fazla bilgilendirme Katılım (Aleviler, diğer siyasi partiler, etkilenecek diğer gruplar) Dil ve söylemin değişmesi (Örgütten gelen mesajlardan rahatsızlık) Toplumsal diyalog mekanizmalarının kurulması / Kaynaştırma Köye geri dönüşlerin sağlanması Ekonomik talepler (Kürtlerin ayrıcalıklı olduğu algısı) Anayasa / demokratikleşme Anayasal vatandaşlık Kadınların rolü Din ve inanç hürriyeti CHP ve MHP'nin sürece katılımı Gelir eşitsizliklerinin giderilmesi</p>	<p>Süreç ve Barış hakkında daha fazla bilgilendirme Katılım (Aleviler, PKK/BDP dışındaki Kürtler, Araplar, Süryaniler, Ezidiler...) Dil ve söylemin değişmesi (Kürtlerin ötekileştirilmesi) Toplumsal diyalog mekanizmalarının kurulması / Kaynaştırma Köye geri dönüşlerin sağlanması Ekonomik talepler (Bölgeye yatırım ve altyapı) Anayasa / demokratikleşme Anayasal vatandaşlık Kadınların rolü Din ve inanç hürriyeti CHP ve MHP'nin sürece katılımı Gelir eşitsizliklerinin giderilmesi</p>
Farklı talepler	
<p>Yakınlarını çatışmalarda yitiren, şehit ya da gazi olan tüm kesimlerin sürece dâhil edilmesi, yaşadıkları travmaları hafifletebilmek için gerekli her türlü destek sağlanması. Doğuda faturalandırılmayan elektriğin ve alınmayan vergilerin yükünün diğer bölgelere yüklenmemesi Diyanet İşleri Başkanlığının konumu (yeniden yapılandırma)</p>	<p>Kimlik talepleri/hakları Adalet / Hakikat Komisyonları / Geçmişle yüzleşme Abdullah Öcalan'ın serbest bırakılması Kürtlere statü / Eyalet sistemi Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi Zorunlu göç ile gelenlerin sorunlarının giderilmesi, sosyal politikalar Köy koruculuğu sisteminin dönüştürülmesi Mayınlı Bölgeler Siyasi mahkûmlar / hasta mahkûmlar Sembolik adımlar atılması / Yer isimlerinin iadesi Toprak Reformu / Hayvancılık ve tarım önündeki engellerin kalkması Zorunlu askerliğin kaldırılması Kürt Diasporasının geri dönmesinin sağlanması Üniversitelerdeki eğitim ortamının düzeltilmesi Eğitim sisteminde değişiklikler Kamu hizmetlerinde değişiklik Seçim barajının kaldırılması/indirilmesi Bölgedeki aşırı güvelik önlemlerinin kaldırılması Yakılan ormanların geri kazandırılması / Tabiata verilen zararın giderilmesi</p>

Kürt nüfusunun ağırlıklı olduğu bölgelerde sürece ilişkin çok daha pozitif bir yaklaşım bulunmakla beraber, ciddi kaygılar buralarda da karşımıza çıkmaktadır. Kürt tarafındaki en büyük korku sürecin sonlanması veya kesintiye uğramasıdır. 30 yıllık bir çatışma süreci sonrası yüksek beklentiler ve sabırsızlık söz konusudur; Kürtler için barışa ulaşmanın uzaması, karar vericilerin kullandıkları dil, verilen sözlerin yerine getirilmemesi geçmiş travmaları tetikleyen önemli güvensizlik kaynaklarıdır. Doğu ve Güneydoğu Heyet raporları “Kürt sorunu yoktur, PKK sorunu vardır” yaklaşımının ne kadar yanlış olduğunu açıkça göstermektedir. Farklı Kürt grupları arasında barış

beklentileri ve talepleri arasında ciddi bir ortaklık ve ifade birliği vardır. PKK ile bağlantılı olanlar ve olmayanlar yaşanan ayrımcılığı genel olarak benzer şekilde algılamakta, hatta bazıları sadece PKK ile yürütülen müzakerelerin kendi taleplerini dışarıda bırakacağı endişesi yaşamaktadır. Barış, bu bölgeler için radikal bir değişim anlamına gelmektedir, bu nedenle barışın getireceği değişimin farklı aktörler üzerindeki olası etkilerine dair kuşkularda da dile getirilmektedir. PKK ağırlıklı siyasi hayatın Kürt nüfus içindeki siyasi alanı daraltması, geri çekilme nedeniyle PKK otoritesindeki azalmanın yarattığı boşluğun yeni toplumsal sorunlara neden olması dile getirilen kuşkulardan bazılarıdır. Suriye'de yaşanan çatışma bu illerde de süreç ile ilintilendirilerek bir tehdit olarak görülmektedir.

Türk tarafına bakıldığında kuşkularda, özellikle laikliğe yönelik tehditler ile bölünme endişesinden kaynaklandığı görülmektedir. Diğer taraftan Güneydoğu Anadolu Heyet Raporu bölgede yaşayanların bu bölünme endişesini yadığıdıklarını ifade etmektedir. Yine Kürt yoğun nüfusun yaşadığı iki bölgenin raporu aslında laiklik eksenindeki ayrışmanın bu bölgelerde de var olduğuna işaret etmektedir. Hemen hemen tüm raporlarda toplumun süreç ile din arasındaki ilişkiyi tartıştığı anlaşılmaktadır. Raporların büyük bölümünde Diyanet ve din adamları yoluyla barışın topluma anlatılması talepleri yer almaktadır. Diğer taraftan heyetler yoluyla Diyanet İşleri Başkanlığının kaldırılması talebini dile getiren bir grup da söz konusudur. Bu grup Kürt illerinde de mevcuttur ve Alevi Kürtler dışındaki Kürtlerin bir bölümünün de Şafi olmalarına rağmen Hanefiliğin kendilerine dayatılmasından yakındıklarını görülmektedir. Pek çok barış sürecinde dini kurumların toplumun barışa ikna edilmesinde olumlu bir rol oynadıkları bilinmektedir. Türkiye'de de dini kurumların sürece olumlu katkıları olabilir. Burada önemli olan, sürecin kendisinin bir İslam projesi olarak sunulmaması ve toplumun laik kesimlerinin kaygılarının bu yolla artırılmamasıdır.

Yine Kürtler ve Türklerin birbirlerine ilişkin algıları önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Kürtler Türklerin kendileriyle eşit vatandaşlık istemediğini düşünmektedir. Bu bağlamda kardeşlik söyleminin aldatıcı olduğu, çözümün hukuk zemininde eşitlik ile olacağı ifade edilmektedir. Türklerin büyük bölümü ise Kürtlerin kendileriyle zaten eşit olduklarını düşünmektedir. Ayrımcılığa maruz kalmış Türkler arasında da bir hedef olarak eşit vatandaşlık, Kürtlerinkinden farklı bir çerçevede olsa da dile getirilmektedir. Yine Türkler söylemde tam tersini savunmakla birlikte, çoğunlukla PKK ile Kürtleri farklı değerlendirmemektedir. Bunun bir sonucu, Kürtler arasındaki ana dilde eğitim gibi yaygın taleplerin PKK'nın talepleri olarak görülmesi, bunun Kürtlerin ortak bir talebi olduğunun algılanmamasıdır. Kürtlerin en önemli taleplerinden biri de Türkler tarafından "anlaşılmaktır", ancak raporlar bunun henüz pek de gerçekleşmemiş olduğunu göstermektedir.

Bir başka önemli konu farklı gruplar içindeki devlet ve hükümet algısıdır. Özellikle Kürtler arasında devlet yaygın olarak baskı ve zulmün ana aktörü olarak görülmektedir. Dolayısıyla bölgedeki devlet bürokrasisi güvensizlik kaynaklarından biridir. Yine, AKP tabanından olmayan Kürtlerde hükümete yönelik kuşku yüksektir ve eskisinden farklı olarak devlet ile hükümet bir bütün olarak görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi raporunda ifade edildiği gibi "devlete olan güvensizlik, bugün hükümete ve sürece güvensizlik olarak şekillenebilmektedir". Dolayısıyla bölgedeki mülki amirler artık sadece devletin değil, aynı zamanda hükümetin temsilcisi olarak algılanmaktadır.

Tüm bu farklılıklara rağmen, özellikle sürece ilişkin taleplere bakıldığında Türk ve Kürt tarafı arasında önemli bir yakınsamanın olduğu bazı noktalar da ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki muhalefet partilerinin sürece katılımı ve sürecin Hükümet tarafından değil Meclis tarafından yürütülmesi talebidir. Özellikle CHP ve MHP'nin sürece dâhil edilmesi sadece Türkler tarafından değil, Kürtler tarafından da istenmektedir. Bunun bir yansıması olarak toplumla diyalog zeminin geliştirilmesi beklentisi mevcuttur. Sürece sivil toplumun dâhil edilmesi, yerel çalışmaların artması ortak bir taleptir. Sürecin tamamen dışında kalmaktan ve nesneleşmekten huzursuz olan Türkler kadar, süreç karşısında bir masada oturup konuşmanın önemine dikkat çeken Kürtler de vardır. Türk nüfusun ağırlıklı olarak düşündüğünün aksine, Kürtlerin bir bölümü de sadece PKK'nın muhatap alındığı bir sürece inanmamaktadır. Sürece katılma yönelik talepler, parti veya grup bazında katılımla sınırlı değildir. Örneğin Doğu Anadolu bölgesinde e-devlet uygulaması yoluyla bireysel katılım bir alternatif olarak sunulmuş, sadece sivil toplum kuruluşlarının katılımının yeterli olmadığına dikkat çekilmiştir. Raporunda ayrıca Gezi olaylarının bireysel olarak kendini ifade etme ihtiyacını görünür kıldığı da ifade edilmiştir. Karadeniz Bölgesi raporunda özellikle kadınların katılımının azlığına işaret edilmiştir. Anadolu'da örgütlü hayatın ağırlıklı olarak erkek egemen olduğu düşünülürse, kendilerini ifade etme imkânları kısıtlı olan kadınların, farklı yollarla sürece dâhil edilmeleri çok önemli bir değişim yaratabilir. Başka bir ortak talep demokratikleşmedir; Heyetlerin çalışmalarını yaptığı dönemin hâkim tartışmalarından biri olarak bu talep, Anayasa değişikliğine ilişkin arzular dile getirilerek ifade edilmiştir. Demokratikleşme talebi her bölgede ifade edilmektedir ve aslında tüm grupların kendilerine ilişkin anayasal güvence arayışlarının bir sonucudur. Son olarak hem Kürtler, hem de Türkler hükümetin sürece ilişkin net bir stratejisinin olmadığından, bu yüzden önlerini göremediklerinden şikâyetçidir. Bu şikâyetlerin hedefi sadece hükümet değil, aynı zamanda Kürt siyasetinin aktörleridir. Bir gözlem olarak, süreç şeffaflaşmadığı ve atılacak adımlar tartışılmaya açılmadığı sürece Türkler ve Kürtler arasında gerçek bir diyalog zeminin oluşmasının zor olduğu söylenebilir.

Raporlarda süreç zarfında özellikle dikkate alınması gereken bazı gruplardan da söz edilmektedir. Örneğin Güneydoğu Anadolu bölgesi raporunda gençlerin barışa hazır olmadığı belirtilmekte, Kürt gençlerin artık Türklerle temas etmeden büyüdüklerinin altı çizilmektedir. Batıdaki raporlarda ise kimi zaman üniversitelerin ve üniversitelerde okuyan gençlerin süreç ile ilgili olumsuz tavırlarına ilişkin saptamalar yapılmaktadır. Orta vadede barışı inşa edecek ve taşıyacak kuşak arasında ciddi bir iletişimsizlik olduğu görülmekte, bu öncelikli çalışma alanlarından biri olarak göze çarpmaktadır.

4.2. Kentte Toplumsal Barış: Karşılıklı Algılar

Bu bölümün başında da belirtildiği gibi, hYd'nin insani güvenlik ve Kürt meselesi ile ilişkili olarak yürüttüğü çalışmalardan biri ülkenin batısına odaklanmıştır. Barış, Uzlaşma ve İnsani Güvenlik için Yurttaşlar Ağı projesi kapsamında, diğer ortak ülkelerden kuruluşlarla geliştirilen metodoloji uygulanarak yürütülen bu çalışmanın kapsamı, araştırma soruları ve insani güvenlik meselesine yaklaşımı yine proje ortakları ile etkileşim içinde belirlenmiş ve bölgesel kıyaslamalara imkan da verecek bir şekilde detaylandırılmıştır.

Çalışmanın merkezini insani güvenlik kavramının temel meselelerinden biri olan göç oluşturmaktadır. Göç meselesini ele alırken, 90'larda zorunlu ola-

rak batı illerine göç etmek zorunda kalan Kürtlere odaklanmakla birlikte, 1940'lardan itibaren yoğun biçimde her yerden göç almış bu illerdeki farklı göçmen kuşakları ve gruplarına da odaklanmak istenilmiştir. Böylece kent, göç ve bunun etrafında şekillenen karşılıklı algıları inceleyerek, batıda Kürt meselesine ilişkin yaklaşımlarda hâkim devlet söyleminin mi, yoksa gündelik hayattaki karşılaşmaların mı daha etkili olduğu konusu irdelenmeye çalışılmıştır.

Bununla birlikte, özellikle 90'lardan itibaren köy boşaltmaları nedeniyle köylerden kent merkezlerine ve doğudan batıya doğru yaşanan hızlı göçün bazı özelliklerine değinmek, karşılıklı algılar ve karşılaşmalar açısından göçün önemini ortaya koyabilir. 90'larda kırsal bölgelerde başlayan çatışmalara karşı Türkiye Cumhuriyeti'nin aldığı iki önlem, daha sonra hem bölgede, hem de ülkenin tamamında toplumsal ilişkiler üzerinde ciddi sonuçlar yaratmıştır. Bunlardan biri PKK'ya karşı savaşta bir ek insan kaynağı olarak koruculuk sisteminin kurulmasıdır. Koruculuk sistemi Kürt nüfusun kendi içinde bir ayrışma yaratmış, bölgedeki sosyo-ekonomik yapıyı ve güç ilişkilerini ciddi bir şekilde değiştirmişti. Devletin bir diğer güvenlik politikası ise PKK'ya lojistik desteği kesme amacıyla köylerin yakılması ve köylerin zorunlu olarak boşaltılmasıdır. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün yaptığı çalışmaya göre sadece 1986-1995 arasında 950.000-1.200.000 Kürt yerinden edilmiş ve 2500-4000 köy boşaltılmıştır.⁵¹ Bununla birlikte, çatışmanın yarattığı ekonomik, sosyal ve siyasal koşullar nedeniyle göç eden nüfus da dikkate alındığında bu sayı yükselmekte ve bazı kaynaklara göre Kürt nüfusunun yaklaşık yüzde onuna denk gelmektedir.

Yerinden olmuş bu nüfusun ilk durağı Güneydoğu ve Doğu illerindeki şehir merkezleri olmuştur. Ancak bu şehirlerin bu hızlı ve yüksek göç akışını kaldırması imkânsız olduğundan, bu şehirler doksanlar boyunca sürekli olarak göç almış ve göç vermiştir. Örneğin, İnan Keser'in yaptığı çalışmaya göre 1990-2000 arasında sadece Diyarbakır'a 62.996 kişi göç ederken, 110.060 kişi de kentten göç etmiştir. Diyarbakır'a göç ile gelenlerin yüzde 25'i köy boşaltmaların mağdurlarıyken, yüzde 75'inin çatışma ile alakalı nedenlerle göç ettiği hesaplanmaktadır.⁵² Yerinden edilme sadece demografik bir dönüşüme değil, bölgede tam bir ekonomik ve toplumsal dönüşüme neden olmuştur. Tarımsal üretimin ve hayvancılığın kesintiye uğramasıyla bölge ekonomisi durma noktasına gelmiş, göç alan şehirlerde ise ciddi bir kent yoksulluğu ile karşı karşıya kalınmıştır. Yerinden edilmiş ve kendini kentte bulmuş nüfusun kentteki istihdam alanlarına uygun bilgi ve becerileri olmadığı gibi, bölge ve hatta geri kalan Türkiye illerinin de bu kadar hızlı bir akışa istihdam yaratabilecek bir kapasiteleri olmamıştır. Ekonomik zorluklar nedeniyle giderek daha da batıya doğru kayan nüfus için buna bir de dil sorunu eklenmiştir. Öyle ki 90'larda yaşanan bu göçün bir ülkenin içinde yer değiştirme değil, başka bir ülkeye göç gibi ele alınması gerektiğini iddia edenler de vardır. Batıya gelen Kürtler kendilerini toplumsal ve kültürel olarak tanıdık olmayan bir ortamda bulmuşlar, daha önce göç etmiş diğer gruplar gibi hemşerilik veya etnik kimlik temelinde kentlerin belli bölgelerinde, dışarıyla bağlantısı kısıtlı yerleşimlerde yoğunlaşmışlardır. Kürtlerin göçü batıdaki kentler için de diğer göçlerden farklı nitelikler taşımıştır. Daha önceki, çoğu ekonomik nedenli göçlerde farklı yerlerden gelen heterojen bir nüfusun kentlere akışı söz konusudur. Göç sadece göç edenler için değil, göç alan yerlerdeki nüfus için de ciddi bir kültürel, ekonomik, sosyal ve demografik değişim demektir. Hızlı ve yüksek göç alan her yerde, yerleşik olanların göçle gelenlere tepkileri söz konusudur. 90'ları farklı kılan tek bir etnik kimliğin göçünün daha görünür hale gelmesi, göçle

[51] Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2006.

[52] İnan Keser, 2011.

gelen nüfusa tepkinin, çatışmanın yarattığı toplumsal ve siyasal kırılmayla birleşmesidir. Böylece göçün etkisi ile çatışmanın etkisi birbirine karışmış ve özellikle Kürtler için kimlik temelinde algılanan ayrımcılıklarla sonuçlanmıştır. Bir not olarak, Türkiye’de Kürt-Türk eksenindeki çatışmanın sadece iç göç yaratmadığının da altını çizmek gerekir. 1980 askeri müdahalesi sonrası, Türkiye’den Batı Avrupa ülkelerine doğru yönelen göç dalgasıyla, dört yıl içinde ülkenin Doğu ve Güneydoğu illerinden yaklaşık yarım milyon insanın göç ettiği tahmin edilmektedir.⁵³ Yine sorunun uluslararası göç boyutundaki bir yansıması da Türkiye’den göç edenler arasında Kürtçe konuşanların oranının, Türkiye içindeki Kürtçe konuşanların oranından yüksek olmasıdır.⁵⁴

Batı kentlerinde yapılması planlanan bu çalışmayı tasarlarken göç ve insani güvenlik kavramlarını birleştirmekte Leaning ve Arie’nin⁵⁵ geliştirmiş oldukları yaklaşım temel alınmıştır. Bu yaklaşım çatışma temelli iç ve dış göçlere insani güvenlik kavramı çerçevesinde yaklaşırken, insanların dört temel psikolojik ihtiyacının dikkate alınması gerektiğini savunur:

- **Kimlik:** Birey düzeyinde kişinin kim olduğunun, toplumsal ve coğrafi olarak nereden geldiğinin idrakinde olması. Kişinin tarihsel iddialara sahip olması ve bunları diğer gruplar ve otoritelerden korkmadan ortaya koyabilmesi.
- **Tanınma:** Aile ve toplumsal ilişkilerde diğerlerinin kişinin kimliği ve tarihi hakkındaki gerçekleri kabul etmesi ve tanınması. Bu yaklaşımda tanınma insan onuruna saygının bir göstergesidir.
- **Katılım:** Kişinin ekonomik, siyasi ve toplumsal ilişkilerde diğerleriyle birlikte yer alma imkânına ve kapasitesine sahip olması.
- **Otonomi:** Kişinin kendi yolunu çizme, geleceğini bağımsız olarak belirleme ve şekillendirme imkânına sahip olması. Kişinin nesne, kurban pozisyonunda veya pasif olmaktan dolayı bir sıkışmışlık içinde hissetmemesi.

Bu dört temel psikolojik ihtiyaç ise, yine aynı yaklaşım çerçevesinde insani güvenliğin üç psiko-sosyal alanına karşılık gelmektedir:

1. **Mekânla ilişki:** Kendini evinde ve güvende hissetmek.
2. **Toplumla ilişki:** Yapıcı toplumsal ilişkiler içinde olmak.
3. **Zamanla ilişki:** Geçmişin kabulü ve geleceğe dair olumlu bir bakışa sahip olmak.

hYd’nin çalışması özellikle ilk iki alan üzerinde durmaktadır ve çalışmanın yapılacağı mekânın seçiminde de bu iki alanının işaret ettiği sorunların farklı gruplar için geçerli olması rol oynamıştır. Projenin maddi ve zamansal kısıtlamaları ile Batı diye adlandırdığımız bölgenin devasa büyüklüğü dikkate alınarak araştırma alanı oldukça dar tutulmuştur. hYd’nin ele almak istediği sorun ve yukarıda açıklanan kavramsal çerçeve, derinlemesine görüşmelere dayanan bir yöntemi gerekli kıldığından, araştırmanın yürütüleceği alan önce İstanbul, daha sonra da belirli bazı faktörler dikkate alınarak İstanbul’un iki bölgesini -Bahçeşehir ve Esenyurt- kapsayacak şekilde daraltılmıştır. Bahçeşehir ve Esenyurt’u böyle bir araştırma için uygun kılan en önemli faktör, tarihsel kökleri neredeyse olmayan ve 90’lardan itibaren hızla büyüyerek şekillenmiş bu iki bölgenin farklı gruplara benzer soruları sormaya imkân vermesidir. Ayrıca bu iki bölge, hem çok farklı kimliklere hem de çok farklı gelir düzeylerinden kişilere ulaşma imkânı vermiştir. Bunlara ek olarak birbirleriyle bir otoyol ile ayrılan, yan yana ama birbirinden neredeyse izole bu iki bölge,

[53] Sirkeci İ., Cohen, J. H., Yazgan, P., 2012, 379.

[54] Sirkeci, İ., 2006.

[55] Leaning, J., Arie, S., 2000.

gündelik karşılaşmaların bireylerin farklı kimlikleri algılamasında yarattığı sonuçları görmek açısından da araştırmanın amaçlarına uygun bulunmuştur.

1990'lara kadar Esenyurt İstanbul'un merkezinde kalan oldukça küçük bir yerleşim birimidir, 1990'larda aldığı göçle büyümüştür. Kürtlerin yanı sıra ilçede ciddi bir Alevi ve Balkan göçmeni nüfus da yaşamaktadır. Başka bölgelerden gelmiş nüfusla birlikte Esenyurt, İstanbul'un en hızlı büyüyen ilçelerinden biri olmuştur. 1990'da 70.280 olan ilçe nüfusu, 2000'de 149.981'e, 2013'te ise 624.733'e yükselmiştir. İlçede ciddi anlamda bir kent yoksulluğu vardır, bununla beraber ilçe son dönemlerde kentsel dönüşümün merkezlerinden biridir ve ilçe merkezi giderek gökdelenlerle kuşatılmış hale gelmektedir. Bahçeşehir ise 1990'lara kadar ağırlıklı olarak Balkan göçmenlerinin yaşadığı bir kasabadır. 1940'larda Bahçeşehir'in arazisi ileride yapılacak sosyal konut projeleri için ayrılmıştır. Ancak sosyal konut projeleri yerine Bahçeşehir'de 1990'larda İstanbul'daki ilk uydu kent projelerinden biri inşa edilmiştir. Üst ve üst-orta sınıfa hitap eden bu proje, lüks konutlardan oluşan, kendi eğlence ve yaşama alanları bulunan bir konut kompleksi olarak tasarlanmıştır. İlk başlarda giriş ve çıkışlarda kontrol uygulanan Bahçeşehir, burada yaşamayı tercih edenlerce kentin kaosundan kaçıp izole ve güvenli bir hayata sahip olmak için imkân olarak görülmüştür. 1999 depremi sonrası artılarına bir de zeminin güvenliği eklenmiştir. Ancak Bahçeşehir'in bu kapalı uydu-kent hayatı zamanla değişmiş; belde olmaktan çıkıp belediye sınırları alanına dâhil edilmesi, bu değişimde oldukça etkili olmuştur. AKP iktidarı sonrasında ise bu değişim hızlanmış, Bahçeşehir Esenyurt Belediyesi sınırlarından çıkarılıp, Başakşehir belediyesi sınırlarına alınmıştır. Bölge yeni konut projelerine açılmış, giriş çıkışlardaki kontroller kaldırılmış, nüfus giderek artmış ve ileride görüleceği gibi kentin kaosundan uzak izole hayat hayali bir ölçüde geçmişte kalmıştır. Tüm bu değişim sonrasında bugünkü Bahçeşehir nüfusu hakkında fikir vermesi açısından, Bahçeşehir gazetesinde yer alan bilgiler faydalı olabilir: "Bahçeşehir' de yaşayanların; % 68'i ev sahibi, % 42'si tam zamanlı bir işte çalışıyor. İşsizlik oranı % 1,1 ve birden fazla araç sahipliği oranı % 87, Eğitim durumuna bakıldığında ise: Lise mezunu olanların oranı % 40,4, yüksekokul ve üstü eğitim seviyesine sahip olanların oranı ise %45, internet kullanım oranları erkeklerde % 75, kadınlarda ise % 46'dır."⁵⁶ Araştırmaya aynı zamanda Bahçeşehir ve Esenyurt arasında kalan, ağırlıklı olarak orta gelir grubuna hitap eden ve Bahçeşehir'den farklı olarak dışa kapalı değil açık bir şekilde inşa edilmiş bir konut alanı olan Esenkent'ten de katılımcılar eklenmiştir.

hYd'nin yürüttüğü çalışma özellikle Cenk Saraçoğlu'nun İzmir'de yaptığı görüşmelere dayanan "Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler" başlıklı araştırması ile benzerlikler taşımaktadır.⁵⁷ Saraçoğlu bu araştırmasına İzmir'deki uydu-kent projelerinden biri olan Mavişehir'i de dâhil etmiş ve burada yaşayan nüfusun göç ve bununla bağlantılı sorunlardan yakınmakla birlikte, Kürtleri sorunların temel kaynağı olarak görmediğini vurgulamıştır. Mavişehir'de yaşayanlar kendilerini kentte yaşanan dönüşümün sorunlarından uzak ve bu sorunlarla aralarına mesafe koymanın bedelini ödeyebildikleri için ayrıcalıklı görmektedir. Buna karşılık daha orta sınıfların yaşadıkları bölgelerde, Türkler arasında Kürtlere ilişkin olumsuz hisler daha güçlüdür ve bu bölgelerde yaşayanlarda Saraçoğlu tarafından "tanıyarak dışlama" olarak adlandırılan bir davranış kalıbı yaygındır. hYd'nin çalışmasında da buna benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Ancak, yine belirtmek gerekir ki kullanılan yöntem açısından hYd'nin yürüttüğü araştırma Saraçoğlu'nun araştırmasına kıyasla bazı farklılıklar taşı-

[56] <http://www.bahcesehirgazetesi.com/index.php?page=Bahcesehir-Tarihi>

[57] Cenk Saraçoğlu, 2011.

maktadır. En önemli farklılık, hYd'nin yaptığı araştırmanın görüşmelerinde katılımcılara asla doğrudan Kürt sorunu veya Kürtlere ilişkin algıların sorulmamış olmasıdır. Görüşmeler kentin içinde göç ve kentin dışından gelen göç ile ilgili sorularla başlamış, farklı topluluklara ilişkin algıları sorgulayanlarla devam etmiştir. Katılımcıların Kürt meselesine ve barış sürecine dair fikirlerini konuşmanın içinde kendiliklerinden ifade edebilecekleri bir yöntem izlenmiş, bu konuda zorlayıcı olunmamıştır. Bu yöntemin tercih edilmesindeki neden araştırmanın başlangıcında yapılan deneme niteliğindeki görüşmelerin sonuçlarıdır. Bu görüşmeler bize doğrudan Kürt sorunu ile ilgili soruların ezberlenmiş cevapların tekrarı ile sonuçlandığını göstermiştir. İkinci olarak tüm katılımcılara ekonomik ve sosyal arka planları ne olursa olsun, kent hayatının ve göçün mağdurları olarak yaklaşılmasının, onlara kendi güvensizliklerini ve kaygılarını dile getirmelerine imkân tanınmanın daha faydalı olacağı sonucuna varılmıştır. Bu çalışma kapsamında Bahçeşehir ve Esenyurt'ta derinlemesine 25 mülakat gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın kapsadığı bölgenin genişliği düşünüldüğünde, bu sayıda mülakatın ancak bir başlangıç olabileceği söylenebilir. Bu nedenle bu mikro ölçekli araştırmanın akademik kriterleri dikkate alan, fakat ana hedefi savunuculuk alternatiflerini saptamak olan bir sivil toplum çalışması olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Barış, Uzlaşma ve İnsani Güvenlik için Yurttaşlar Ağı projesi çerçevesinde farklı ülkeler tarafından yürütülen çalışmalar, üç ana araştırma sorusu etrafında kurgulanmıştır. hYd'nin yaptığı çalışmanın sonuçları da bu üç soru üzerinden değerlendirilmektedir. Bu ana araştırma soruları ile bunlarla ilişkili olarak hYd'nin çalışmasında odaklanılan sorular aşağıda sıralanmaktadır:

- 1. Şiddet/güvensizlik nasıl yaşanıyor?** İnsanları ve toplumları neler güvensiz hissettiriyor? Kent hayatındaki güvensizlikler neler? Kent hangi tehditleri temsil ediyor? Bu tehditler, farklı gruplar arasında nasıl değişiklik gösteriyor? Bu tehditler kimliklerle nasıl ilişkilendiriliyor?
- 2. Kişiler ve toplumlar farklı güvensizlik biçimleri ile nasıl başa çıkıyor?:** Kent hayatındaki güvensizliklere karşı kullanılan stratejiler neler? Bu stratejiler toplum içindeki farklı grupların birbirleri ile ilgili algılarını ve ilişkilerini nasıl etkiliyor? Kent içindeki ilişkiler Kürt meselesi özelinde nasıl biçimleniyor?
- 3. İnsanların ve toplumların kendilerini daha fazla güvende hissetmeleri için ne yapılmalı?** Kenti ne daha güvenli kılabilir? Kent içinde farklı grupların birbirleri ile ilişkilerindeki sorunlar açısından neler yapılabilir? Kentte barış nasıl inşa edilebilir?

“Bizim tek derdimiz Türkler. Bir türlü çözemedik şunları, ne istiyorlar bizden? Bizim onlardan bir şey talep ettiğimiz yok, bizim kendimiz, dilimiz, dinimiz zaten bu. Biz zaten buyuz ama onlar bizi sürekli... Yani bırakın ikinci sınıf üçüncü sınıf, beşinci sınıfa geçtik artık. Altın olsak bile bir değer şey olmaz. Örnek veriyorum; bir şirkette en üst düzeydesiniz. Ve şirketi yönetiyorsunuz ama elinizin altında Türkler çalışıyor. Kürt olduğunuzu öğrendiklerinde inanın ki sizi ezmeye başlarlar, çalışanlar bile. Hani derler ya, bir şey takarlar ya boyunlarına, bellidir. Hani Aleviler için kullanılan bir kelime var ya Kızılbaş derler ya. Kürtler için de öyle. Beşinci sınıfa atamışlar. Ve hepsi gerçekten devletin... Halkın hiçbir şekilde suçu yok. Biz birbirimize Kürdüz, Aleviyiz... Kürdüm ama bir Alevi şeyinde mü-

cadele ediyorum. Hani Kürt ve Alevi arasında hiçbir şey yok. Sadece bu Türk. Tek sorunumuz Türkleştirilmek. Olmasa inanın ki çok çok farklı bir şey olur. Biz onları kabulleniyoruz ama onlar bizi kabullenmiyor” (Esenyurt, kadın)

“Kürt Kürt Kürt Kürt deyince, yetti artık bu Kürtlük diyorsunuz. Veya işte sürekli Trakyalı Trakyalı dersiniz veya sürekli Laz Laz Laz dersiniz ve orada bir PKK eşittir Kürtle söylemleniyorsa o zaman antipati duyuyorsunuz, hırslanıyorsunuz, öfkeleniyorsunuz. Onlar da zaten hiçbir şeyi hak etmiyor deyip çıkıyorsunuz. Yani bir şeyi sürekli insanların kafasına temcit pilavı gibi vurursanız insanların bir yerden sonra merhameti, sevgisi, sempatisi kayboluyor. Ben burada çalışıyorum, ben 25 yıl çalıştım vergi ödedim ama orada çalışmayıp vergi ödemedi ama sosyal devletten para alarak yaşıyor. Bu eşitlik mi? Ben kızımı kolejde okuttum ama ben karşılığında sabah 6’ da işe gittim, gece 12’de geldim. Hayatımın birçok şeyinden vazgeçtim ama çocuğumu eğittim. Ben on sene arayla iki tane çocuk yapabilmeyi göze alabildim. Orada niye 7-8 tane yapıyor, yapma kardeşim. Onu da düşünmesi lazım. Sekiz tane çocuğa sekiz tane ekmek götürmek var en azından ama iki tane çocuğa sekiz ekmek parasının yerine peynir, domates de alabilme şansı var. Ben onları yaptım. Şimdi ben kendimi nasıl onunla eşitledireyim?” (Bahçeşehir, kadın)

4.2.1. Kent ve Güvensizlik

“Türkiye’nin en önemli sorunu Kürt sorunu değildir, kent sorunudur...”

Mülakatlarımızda her katılımcıya öncelikle insani güvenlik kavramını anlatıp, kendilerini nelerin güvensiz hissettirdiğini ve bu güvensizliklerin göçle ilgisi sorulmuştur. Araştırma sonuçları açısından önemli bir nokta yapılan görüşmelerde Kürt kimliğinin veya bununla bağlantılı görülen terörün dile getirilen başlıca güvensizlik sorunları arasında yer almamasıdır. Bunun nedeni çözüm süreci ile birlikte ölümlerin durmasının tehdit algısını değiştirmiş olması olabileceği gibi, şu anda kentte yaşayanların gündelik hayatta kalma mücadeleleri içinde bu sorunların bir öncelik teşkil etmemesi de olabilir.

Katılımcıların hemen hepsinin hayatlarına dair endişe ve geleceğe ilişkin umutsuzluk içinde oldukları görülmüştür. Kent hayatına ilişkin güvensizlikler, yüksek suç oranları gibi bildik sebeplerden çok, kentsel dönüşüm, kural-sızlık, kutuplaşma ve sosyal ilişkilerin sona ermesi gibi nedenlerden kaynaklı korkular olarak karşımıza çıkmıştır. Burada sıklıkla, önemli bir güvensizlik kaynağı olarak AKP’li olup olmamak üzerinden şekillenen toplumsal kutuplaşmanın zikredildiğini belirtmek gerekir. Ayrıca, özellikle Bahçeşehir’deki üst orta sınıflar ve Aleviler arasında laiklik, muhafazakârlaşma ile ilgili endişelerin mevcut olduğu, yine araştırmaya katılan farklı kişilerin özellikle iktidar partisinin kent politikasını ve iktidar partisine bağlı belediyelerin yerel uygulamalarını önemli bir sorun alanı olarak tanımladıkları görülmüştür. Nepotizm, AKP’li olan ve olmayanlara yönelik farklı uygulamalar, sosyal hayatı yok sayan kentleşme politikaları ve bunun içinde kendini “sıkışmış” hissetmek en sık dile getirilen meseleler olmuştur ve bunların dile getirilmesi açısından farklı gelir veya etnik/dini gruplara mensup olanlar arasında ciddi bir fark yoktur. Siyasi kimliğin ise sadece bu güvensizlikle başa çıkabilme kapasitesini belirleyen bir unsur olduğu söylenebilir.

Yapılan mülakatlarda insani güvenlikle bağlantılı kimlik, tanınma, katılım

ve otonomi ihtiyaçlarının tamamıyla ilgili sorunlar yaşandığı saptanmıştır. Yoğun olarak Kürtlerin, ancak kendi kimliğini tanımladığı yerden bağımsız olarak her grubun, karşıdakiler tarafından anlaşılma ve kendi ihtiyaçlarının kabul edilmesi açısından sorun yaşadığı söyleyebilir. Gelir seviyesinden bağımsız olarak katılımcıların cevapları, kendilerini kontrol edemedikleri bir toplumsal ve siyasal düzende farklı şekillerde dışlanmış hissettiklerini göstermektedir. Mekanla kurulan ilişki açısından baktığımızda ise, katılımcıların mevcut kent hayatı içerisinde kendilerini “ev”lerinde ve güvende hissetmedikleri görülmektedir. Katılımcılar ya yakın bir gelecekte şimdi olduğu yerde yaşayacağına inanmadıklarını veya kendilerini böyle bir tehdit altında hissettiklerini ifade etmişlerdir. Geleceğe ilişkin yaygın bir umutsuzluk söz konusudur. Bu umutsuzluğu kırabilecek başa çıkma stratejileri bulunmakla birlikte, sıklıkla kullanıldığı görülen stratejilerin ileride mevcut güvensizlikleri daha da derinleştirme potansiyeli olduğunu söylemek gerekir.

Beşeri ilişkiler ve tanıdıklık...

Kimlikten ve gelir düzeyinden bağımsız olarak mülakat yapılan kişileri en fazla güvensiz hissettiren faktör gündelik hayatta beşeri ilişkilerin bitişidir. Sokağa çıktığında oturduğu semti tanıyamamak, insanların birbirine selam vermemesi, komşusunun kim olduğunu bilmemek, zamanında farklı kimlikler arasında mevcut olan yaşam kodlarının değişmesi ve yerine yenilerinin konulamaması sık sık ifade edilen güvensizlik ve mutsuzluk nedenleri arasındadır.

Bahçeşehir’de oturan katılımcılar için en büyük sorun, bir proje olarak Bahçeşehir’le ilgili verilen sözlerin yerine getirilmemesi, konutlaşmanın artması, güvenliğin ortadan kalkması ve kalabalıklaşan bölgede gündelik kentli yaşam kodlarının ortadan kalkmasıdır. Bahçeşehir’dekiler için önceliğin, kentin kaosundan kaçmak ve kuralların olduğu daha düzenli bir çevrede yaşamak olduğu anlaşılmaktadır. Bahçeşehir sakinlerine göre yüksek gelir ve eğitim seviyesi kimliklerin ortadan kalktığı bir ortak alan anlamına gelmektedir ve hızlı değişim bu ortak alanların düzenini sarsıcı niteliktedir. Karşımıza çıkan, kentli olmak isteyen, ama kentten uzakta izole bir hayatı seçmek durumunda kaldığını ifade eden insanlardır. Bölgedeki konut projeleri çoğaldıkça, Bahçeşehir’de yaşayanların gelir düzeyinin düştüğü, bunun da sosyal ve kültürel profili değiştirdiği ifade edilmektedir. Buna tepki olarak ise beşeri ilişkilerde dışlayıcılık daha da artmakta, artık sitelerin değil binaların güvenliğinin sağlanması yoluna gidilerek, giderek birbiriyle ilişkisiz konut adacıkları ortaya çıkmaktadır. Katılımcılar yine 2000’in ortalarına kadar Bahçeşehir’de bir kimlik sorunu olmadığını ifade etmekte, bu döneme kadar baskın kimliğin kentsoyluluk olduğunu belirtmektedir. Beşeri ilişkilerdeki bu sorunun Bahçeşehir’in köksüzlüğünden kaynaklandığını ifade eden katılımcılarımız da olmuştur. Kendi tarihi olmayan bir yerleşim yerinde insanların gündelik hayatta ilişkilerini belirleyen, karşıdakine yönelik şüphe olduğu görülmektedir. Kentte yaşanan kültürel değişimden kaçmak için Bahçeşehir yerleştiğini söyleyenlerde aynı kültürel değişimin burada da yaşanmasından kaynaklı bir rahatsızlık mevcuttur.

“Bahçeşehir’i niye baştan tercih ettik, kent olarak yapıldı. Etrafı çevrilmiş, kapıların girişinde güvenliklerin olduğu ve kendi halinde, uzakta bir köy var gibi bir meskûn mahaldi burası. Herkes gayet mutluymuş ve elit insanların çoğunlukta olduğu yerlerdi. Hiçbir hadise olmazdı. Ben arabanın kapısına anahtarını bıraksam arabanın çahnması diye bir hadise olmazdı.

Ama bu ne zaman bozuldu? Belediye olduktan sonra bozuldu.” (Bahçeşehir, kadın)

“Burada bir toplum yaşıyor. Bu toplumun içerisinde benim hoşuma gitmeyen şu şu yaşantılar var ama genel olarak ben onlara ayak uydurmam lazım demesi gerekiyor ama burada öyle olmuyor. Burada gelen kişi hayır diyor, benim yaşamıma ayak uyduracaksın. Bunun da doğruluğuna yanlışlığına artık siz karar verin.” (Bahçeşehir, erkek)

Tanıdıklığın yok olması ve beşeri ilişkilerin değişmesi Esenyurt'taki katılımcılar için de büyük sorundur. Araştırmaya katılanlar etraflarını saran inşaatlardan, kentsel rantın beşeri ilişkileri bozmasından, ortak alanların kalkmasından, herkesin küçük gruplar haline birbirinden ayrı olarak yaşamasından endişelidir. Esenyurt'un kentsel dönüşüm alanı olması nedeniyle mahallelerdeki hayatın bozulmasından, maddi çıkarların dostluk, akrabalık ilişkilerini zedelemesinden, rantın bölüşümündeki adaletsizlikten şikâyetçidir. Yeni yapılan konutlar da bir endişe sebebidir, zira bu daha da fazla yalnızlaşan bir kent hayatı tehlikesini demektir. Kendi güvenliği olan lüks konutlarda kimsenin birbirini tanımaması, insanların bu konutların içinde yalnız ölmesi, öldüklerinin daireden gelen kötü kokuyla ortaya çıkması, cenazelerin sahipsiz kalması ve bu konutlarda uyuşturucu ve fuhuş gibi suç faaliyetlerinin yaygın olduğu kanısı ifade edilen endişe sebepleri arasındadır.

“Orada sen binada oturuyorsun, karşıdaki daireyi belki tanımuyorsun. Ama burada daireyi bırak bütün mahalle birbirini tanıyor. Genellikle doğudan gelme olduğu için bütün mahalle birbirini tanıyor. Buranın insanı bence daha sıcak.” (Esenyurt, erkek)

“Zaten, 30 katlı bir binada oturan bir insan komşusuyla ilişki kuramıyor.” (Esenyurt, erkek)

“Son yedi sekiz senedir hiç huzur yok. Sürekli konut, konut, konut, sıkıntı hep ister istemez.” (Esenyurt, erkek)

“Yani eskiden mesela şu meydana çıkardın, yüz kişi olsa, yüz kişiye de merhaba derdin, tanırdın. Şimdi maalesef adama bakıyorsun, adam niye bakıyorsun diyor. Merhaba diyorsun, merhabanı almıyor. Yani acayip bir şey oldu. Türkiye'nin gidişatı olacak bir gidişat değil. Sonumuz kötü.” (Esenyurt, erkek)

Kentlilik ve köylülük: Sınıfsal ayrımcılık

Göç ve göçten kaynaklı güvensizliklerin temelindeki neden sorulduğunda sıklıkla kentli kimliği ve köylü kimliği arasındaki farklar dile getirilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar Cenk Saraçoğlu'nun araştırmasındakine benzer davranış kalıplarına işaret etmektedir. Örneğin, Bahçeşehirli, Bahçeşehir'e yerleşenlerin büyük oranda İstanbul'a göçle gelmiş, zaman içinde kent hayatına uyum sağlamış yeni zenginler ve yüksek eğitilmiş nüfustan oluştuğunu söylemektedir. İlginçtir ki mülakatlara katılan kişiler seçilirken bu faktör dikkate alınmamasına rağmen, Bahçeşehir 'de mülakat yapılan katılımcılar içinde iki-üç kuşaktan daha uzun süredir İstanbullu olana rastlanmamıştır ve zamanında doğudaki illerden gelmiş göçmenlerin ağırlıklı oldukları bir katılımcı profili ile karşılaşmıştır. Bu anlamda kent hayatına uyumun, sınıf statüsünü belirlediği ve bu uyumu sağlayamayandan hoşlanılmadığı söylenebilir. Esenyurt'taki

katılımcılar arasında da bir sorun olarak köylülüğü ifade edenler olmuştur ve orada da bu mesele özellikle belirli bir etnik kimlikle ilişkilendirilmemektedir. İki ayrı yerleşim yerinden katılımcıların ifadelerine bakıldığında, köylülük ile tarif edilenin trafik kurallarına uymamaktan, siteyi kötü kullanmaya, evde hayvan besleyip, tandır yapmaktan, gürültülü yaşamaya farklı davranışları içerdiği görülmektedir. 90'lardaki hızlı göçün kent hayatına uyamayıp (ya da bilinçli olarak uymayıp), geldiği yerde köyünü yaşatmayı devam edenleri artırdığı da belirtilmektedir. Bu konuda farklı noktalara da dikkat çekilmektedir: Bir katılımcının Esenyurt'un daha eski bir yerleşim yeri olması sebebiyle uyumun daha fazla olduğu, ama örneğin Bahçeşehir civarındaki göçle kurulmuş Altınşehir, Şahintepe gibi yerlerde tam bir köy hayatı yaşandığı tespiti örnek olarak verilebilir.

“O neredeyse hayatını o şekilde devam ettiriyor. Onlar için sokak arası değil. O hala geldiği şehirde, ya da geldiği köyde kalmış durumda. Geldiği köyde gece arabasını çekip oyun oynuyorsa, horon tepiyorsa, halay çekiyorsa onu o şekilde devam ettiriyor. Ben İstanbul'un bir ilçesinde olduğunu düşündüğünü düşünmüyorum. Ya da belki tepki koyuyor.” (Bahçeşehir, kadın)

“Dolayısıyla takdir edersiniz ki Kürtlerin yüzde 85'i kırsal kesimde, toprakla özdeşleşen, bütünleşen bir toplumdur. Birdenbire şehre geldi, ne şehirli olabildi ne de o kırsal kesimli halk kalabildi. İkinin arasındaki bocalamanın neticesinde sol kesim kazandı. Yani İstanbul'u kırsallaştırdılar.” (Bahçeşehir, erkek)

“İlginç tarafı kırsal kesimden İstanbul'a gelen koyunuyla, tandırıyla geldi. Kendisi İstanbullu olamadı ama İstanbul'u köy yaptı. İstanbul büyük bir metropol diyorlar, bana göre İstanbul büyük bir köydür. Çünkü bizim köylülerin evine gittiğin zaman birçoğunun evinin üstünde tandır var. Tandır yapıyor, ekmek vuruyor tandıra. Şehirde yaşamının da bir gereği, kuralı var değil mi?” (Esenyurt, erkek)

“En çok köylülükten korkar bu insanlar, yani etnik unsurları yok edebilirler ama köylülük o kadar... İki kuşak sonra yok olan bir şey. Almanya'da olan durum gibi neredeyse. İki kuşak sonra yok oluyor o yüzden bu insanlar daha çok ondan korkar.” (Bahçeşehir, kadın)

“Göç ile geldiysen baban at seviyor diye içeriye at sokamazsın.” (Esenyurt, erkek)

“Bizim anne babalarımız sonuçta Anadolu kültürünü yaşamışlar. Biz, yani onlardan sonraki kuşak şehirde büyüdük. Bizden sonraki kuşak hepten şehirli olacak. Biz yine annelerimizden babalarımızdan Anadolu kültürünü az da olsa aldık. Orası daha da farklı. Orası tamamen daha önce şehirleşmiş, daha önce şehirde yaşamış insanlardan kurulu bir kenttir. (...) Buradaki insanlar Anadolu'dan geldikten sonra işte eğitim seviyesi burada ortaya çıkıyor. Anadolu'dan geldikten sonra şehirleşmişler. Oradaki [Esenyurt'taki] insanlar ise şehri Anadolu'ya çevirmeye çalışmışlar. Yani şehri, geldikleri yere ayak uydurmak yerine, geldikleri yer gibi yapmışlar. Bence tek fark bu.” (Esenkent, erkek)

“Köylülüğünü kaybetmiş insanlar geliyor buraya ve İstanbul'un içinde kaybediyor bu insanlar, sonra buraya gelip kızıyorlar.” (Bahçeşehir, erkek)

Karşılıklı Algılar

Bahçeşehir ve Esenyurt'taki kendini Türk olarak tanımlayan katılımcılar nadi-ren Kürt kelimesini kullanmaktadır. Genellikle kullanılan ifade “Doğulu”dur. Ancak burada belirtmek gerekir ki Doğulu kelimesi ile neyin ifade edildiği kişiden kişiye, konudan konuya farklılık göstermektedir. Doğulu kelimesi bazen köylülüğü, bazen Anadolu'nun kırsalından gelmiş tüm göçmenleri, bazense Kürtleri tarif eder. Bir katılımcımızın ifade ettiği gibi mesele farklı hayat tarzları ve bunlarla ilişkili önyargılar olduğunda, “Trakya'daki biri için Boğaz'ın öteki yakasından itibaren herkes Doğulu” olabilmektedir. Doğulu kimlik eğitimsizlikle, çok çocuk sahibi olmakla, kente uyum sağlayamamakla, adil olmayan biçimde sosyal yardımlardan yararlanmakla ilişkilendirilerek kullanılmaktadır. Bazı zamanlar ise Doğulu kimliği ile Kürt kimliği arasında bir kafa karışıklığı gözlenmektedir. Örneğin, Bahçeşehir'deki bazı katılımcılara Bahçeşehir'deki hizmet mekânlarında Kürtlerin çalışıp çalışmadığını sorulmuştur. Bir bölümü buna dikkat etmediğini, bir bölümü ise Doğulu görünümü kimseye rastlamadığını söylemiştir. Hâlbuki araştırma süresince Bahçeşehir'de gidilen mekânlarda hem Kürt kökenli, hem de Kürt kökenli olmayıp aynı illerden gelen çalışanlar olduğu görülmüştür. Bu nedenle Doğulu ve Kürt denince belli bir tipoloji üzerinden cevap verildiği anlaşılmaktadır; kıyafet, Türkçe kullanımı, “kentli görünüm” algıları değiştirebilmektedir. Bu türden sorular sorulduğunda Bahçeşehir sakinlerinin önemli bir bölümünün kendilerinin etnik/dini kimlikler arasında ayrımcılık yapmadıklarını, kendileri için önemli olanın kurallara uyum olduğu dillendirmişlerdir.

“Kürtler kardeşlerimiz, Kürtler Müslüman falan muhabbetine giriyorlar. Ama Kürtlerin bir dili var, Kürtlerin bir eğitim arzusu var, Kürtlerin tarihi bir hayalleri var, Kürtlerin bir kökeni var diyorsun, 'biz sadece kardeşiz, biz sadece kapı komşusuyuz' diyorlar. Biz zaten hep kardeştik, hepimiz kardeştik, Ermenilerle de kardeştik, kapımızı kilitlemezdik... Bu romantizmden vazgeçmiyorlar, romantizmin nerden ürediğini, nerden türediğini bilmiyorum ama bu romantizmden vazgeçmiyorlar.” (Bahçeşehir, kadın)

“Kürtler diye görmemek lazım köylü diye görmek lazım. Göçle gelmiş hanzo, her türlü pisliği yapıyor, şehri yağmalıyor. Bunu köylülük yapıyor, Kürt-Türk meselesi değil bu.” (Bahçeşehir, erkek)

Kürtlerle konuştuğumuzda tablonun tam da böyle olmadığı ortaya çıkmaktadır. Konuştuğumuz Kürt katılımcılar, ikisi dışında ekonomik sebeplerle İstanbul'a göç etmiş kişilerdir. Ancak göç sebebinden bağımsız olarak hemen hepsinin İstanbul'a ilk gelişte yaşadıkları acı hatıraları mevcuttur. Okulda, işyerinde ayrımcılığa uğramak, serbest ticarete Kürt kimliği yüzünden iş alamamak, hastanede aşağılanmak gibi birçok farklı gündelik hayat ayrımcılığı örneği anlatılmıştır. Kürtler Türklerin kendilerini köylülükle, eğitimsizlikle, çok çocuk sahibi olmakla damgaladıklarını ifade etmişlerdir. Yine sıklıkla düzgün Türkçe konuşmanın Türklerin algısını değiştirdiğinden, Türkçe konuşan birinin Kürt olabileceğinin fark edilmediğinden bahsedilmektedir. Türkler sayesinde Kürtleşmek gibi bir durum da söz konusudur: Siyasi bir tavrı olmamasına rağmen arkadaşlarının Kürtler hakkında yaptığı yorumlar yüzünden tavrı değişenler, ayrımcılık karşısında Kürt kimliğini ön plana çıkarırlar mevcuttur. Yine Türkler için, Kürt kimliği Kürtçe konuşmaya başlandığı noktada öne çıkmaktadır. Kürtçe konuşmak aynı zamanda siyasi olarak

Kürt hareketi ile ilişkili biçiminde etiketlenmekte ve haliyle Kürt=PKK'lı yaklaşımı ağırlık kazanmaktadır. Yine Kürtlerle ilgili olarak yoksul oldukları ve bu yoksulluk nedeniyle siyasi hareketlerce (AKP ve mülakatları yaptığımız dönemde BDP) kolay manipüle edilebilir oldukları gibi bir inanca sahip olanlar da vardır.

“Arkada bir tane göçmen amca geldi dükkana. Dört katlı bir binası var, tapuyu getirdi bana. Dedi ki ben bu binayı satacağım, yalnız bir şartım var dedi. Çok çocuklu olmayacak, Kürt olmayacak. Dedim ki ben de Kürdüm. Niye dedim, hayırdır? Yok dedi, hayır, ben komşularımdan küfür yemem. Belki saygısızlık ettim ama tapuyu böyle aldım, paramparça yaptım, kalk dedim.” (Esenyurt, erkek)

Bahçeşehir’de yaptığımız görüşmelerde ikisi haricinde tüm görüşmecilerimiz Kürtlerin devlet tarafından zulüm gördüğünü veya Kürtlere karşı adaletsizlikler yapıldığını ifade etmekteydi. Bir katılımcımız, bazı Kürtlerin kentli hayata uyum sağlamayamama sebebini yaşadıklarına duydukları tepkiye bağlarken, bazı katılımcılar Kürtlerin, yaşadıklarının sorumlusu olarak görüp (senin yüzünden dağa gittim, senin yüzünden yoksul kaldım...) kendilerine düşmanlık besleyebileceğini söylemiştir. Bu ifadeler Kürt kimliğinin az veya çok kabul edilmesinin sonrasında, 90’larda yaşananların ve Kürtlere karşı yapısal şiddetin de yavaş yavaş kabul edildiğinin bir işareti olarak kabul edilebilir. Söz konusu işaretler barış süreci açısından olumlu olsa da buradan yola çıkarak gerçek bir zihniyet değişiminin yaşanmaya başlandığını iddia etmek zordur.

“Tepki koyuyor değil mi büyük ihtimalle... Bu şey hikâyesi gibi yani Amerika’da zenci hikayesi, Türkler-Doğulular hikayesi gibi. Zamanında yaşadıklarına, artık sesi de çıktığı için tepki koyması. Yıllarca başörtülü insanların hiç bir tepkisi yokken, şimdi birden eskiye nazaran çok daha rahat fikirlerini dile getiriyorlar, ezilmiş her toplum sesini çıkarabildiği an çıkarıyor.” (Bahçeşehir, kadın)

“Yani hem eşitsiz bir durum zaten var, hem de şu oluyor, zaten sizin karşılaşmanız otomatik olarak negatif oluyor. Kiskanır, saldırır sana. Benim orada mağdur olmam, dağda kalmam, aç kalmamın müsebbibi sensin diyor. Sen o kadar güzel giyiniyorsun, o kadar güzel yaşıyorsun ben sana saldırırım.” (Bahçeşehir, kadın)

Esenyurt’ta görüştüğümüz Kürtler, Türklerin kendilerine karşı davranışlarını tanımlarken sıklıkla “kibirli” veya buna denk gelen ifadeleri kullanmıştır. Türklerin asla eşitliği kabul etmeyecekleri, Kürtleri ikinci, hatta beşinci sınıf vatandaş olarak gördükleri, işyerinde bir Kürt Türk’ten yüksek statüde olduğunda Türklerin bunu kabullenemediği, gelir seviyesi yüksek Kürtlerin de benzer bir ayrımcılığa maruz kaldıkları gibi yorum ve örneklerle kibir olarak tanımladıkları bu tavrın kendi hayatlarına nasıl yansıdığını anlatmışlardır. Katılımcılar toplumda Kürt sorunu etrafında yaşananlarla ilgili, bir taraftan Türklerin bir suçu olmadığını, tüm bu yaşananların sorumlusunun devlet olduğu söylemekte, diğer taraftan Türklerin gündelik hayatla ilgili ayrımcı davranışlarından bahsederek aslında sorunun iki halk arasında bir ayrışma olduğu da ima etmektedir. İfade edilen başka bir nokta ise kuşaklar arasındaki farklılıktır. 90’larda göçle gelen ilk kuşakta, gençlerin ayrımcılık yüzünden çok daha fazla öfke dolu olduğu, bir sonraki kuşakta ise bunun azaldığından bahsedilmektedir. Yine, Kürtçe konuşan çocukların iki dilli olmaktan dolayı büyük sıkıntı çektikleri, hatta psikolojilerinin bozulduğu da ifade edilmekte-

dir. Vurgulanması gereken bir başka nokta, çözüm süreci sonrasında gündelik hayattaki ilişkilerin bir nebze olsun olumlu yönde değiştiğinin belirtilmesidir. Çözüm sürecinin başlaması sonrasında Kürtlerin kendilerini güvende hissederek daha rahat Kürtçe konuştukları, polis baskısına karşı çıkmaya başladıkları, gündelik ilişkilerde Türklerin Kürtleri kabullenmeye başladıkları belirtilmiştir.

“Sanki işte ne olursa olsun Kürtsün, yine de yanımızda seni barındırıyoruz.” (Esenyurt, kadın)

“Türkçe konuşanın Kürt olduğuna inanmıyorlar. Büyüdükçe peki daha mı zalim oldular, yoksa birazcık daha en azından olgunlaştılar mı diyeyim... Büyüdükçe olgunlaşmak değil de büyüdüğüce aslında Türkiye'nin de Kürtleri kabul etmesinde başkaca çare kalmadığından dolayı... Yani şu anda bir de barış süreci var, öyle bir durum olduktan sonra insanlar da yavaş yavaş kabulleniyorlar. Önceden çok daha katıydılar. Şimdi biraz daha ılımlı davranabiliyorlar.” (Esenyurt, kadın)

“Kürtlerin hangi tarafı, zengini, fakiri, AKP'lisi, MHP'lisi hiç fark etmiyor toplum açısından. MHP'nin içerisinde olan Kürt de aşağılanıyor.” (Esenyurt, erkek)

“Tamamıyla kendini üstün görmedir. Ben Türküm, Allah beni farklı yaratmış, siz Kürtsünüz, bizim size verdiğimiz kadarıyla bana getireceksiniz. Şimdi bu arkadaş benden çok çok üstündür. Siz benden çok çok üstünsünüz. O çok önemli değil, ben Türküm, senden üstünüm. Bitti. Belki kültür anlamında bilgi birikimi, sosyal, siyasal anlamda, tarihsel anlamda siz benden çok ötesiniz. Bir kimliğiniz olabilir, bir akademisyen olabilirsiniz, çok fark etmiyor. Ben bir cahil de olsam, ben Türküm. Ben senden üstünüm.” (Esenyurt, erkek)

“Dedim ki, (...) ben ne kadar mutluyum Kürt olduğum için. Şimdi bunun mutluluk veren yanı nedir yani? Ezildiğin için mücadele vermek mi, evet öyle bir yönü var.” (Esenyurt, kadın)

Esenyurt'ta katılımcılara mahallelerinde Türk komşularıyla ilişkilerinin nasıl olduğu da sorulmuştur. Genellikle komşuluk ilişkilerinin iyi olduğundan, birbirlerinin düğünlerine cenazelerine gittiklerinden bahsetmişlerdir. Ancak Türk komşularının, iş arkadaşlarının Kürt olarak yaşadıkları tecrübeleri kendilerine sorup sormadıkları merak edildiğinde verilen cevaplar farklılaşmıştır. İlişkilerin daha çok tek taraflı olduğu, Türklerin empati kurmadığı, merak etmediği, etseler de ilk tepkilerinin söylenenlere inanmamak olduğu belirtilmiştir.

“- Yani basın, gerçekleri, gerçek barış süreci nedir, kimden gelmiş, tarafların istekleri, istemleri insanlara anlatılırsa, inanıyorum insanlarda o ibre yükselir.

+ Yani Türklerin en büyük eksikliği, bilgi eksikliği midir?

- Tabii. Kesinlikle bilgi eksikliğidir. Bilgi eksikliği olarak görüyorum. Çok kişiye mesela anlatıyorum, dinliyorlar, haklısınız diyorlar. Ama diyorlar biz bunları bilmiyorduk.” (Esenyurt, kadın)

“Yani ne kadar insani ilişkiler olsa dahi komşuluk ilişkileri, manevi ilişkiler olsa dahi o ödeşme yok. Yani birbirinin evine gitmek, taziyelerine git-

mek gibi bir durumları yok. Yani kendini onun yerine koyma, onun yerine hareket etme, onun acısını kendi acısı bilme noktasında böyle bir durum yok, yaşanmıyor. Sadece sanki şeytan tüyü var, biz evlerine gitmeyelim, bulaşmasın, karışmasın. Sanki içimize karışsa bizden zarar görecekmış gibi bir algı var.” (Esenyurt, erkek)

“Demin Kürtlerin Türkleşme, Türklerle bir yaşamak dediniz ya ben bir arada yaşayabileceklerine inanmıyorum. Asla da bir yaşayamazlar. İstanbul’da yaşamak bir yaşamak anlamına gelmiyor. Kürtlerin kafası ayrıdır, Türklerin kafası ayrıdır. Kürtlerin alışveriş marketi ayrı, Türklerin ayrıdır. Birbirimizi kandırmayalım. Kürtlerin gittiği kasap ayrıdır, Türklerin gittiği kasap ayrıdır. Aynı apartmanda da oturmuyorlar. Peki bu ayrılmak değil de nedir?” (Esenyurt, erkek)

Karşılıklı algılardan bahsederken “anlaşılmamaktan” yakınan iki ayrı grubu daha vurgulamak gerekmektedir. Yapılan mülakatlar ilk grup olan Alevilerin kent hayatında yaşadıkları ayrımcılığın kimi zaman çok daha ağır ve Alevilere ilişkin önyargıların çok daha derin olabildiğini göstermektedir. Aleviler hem Türklerden hem Kürtlerden ayrımcılık görebildiklerini ifade etmektedirler. (Alevi olmayan) Kürtlerin bir bölümü de sorulduğunda özellikle kente ilk geldikleri dönemlerde Alevilere gidip gelmediklerini, Alevilerin yemeğini yemediklerini ifade etmişlerdir. Esenyurt’ta Alevi katılımcılarla yapılan görüşmeler, mevcut siyasi ortamın Alevilerin yaşadıkları ve algıladıkları ayrımcılığı daha da keskin hale getirdiğini göstermektedir.

“Ashnda ben de ezilen bir kesimden geliyorum, Alevilik var bizde de. O noktada Kürtlerin yaşadığı şeyleri bizler de yaşıyoruz o anlamda.” (Esenyurt, kadın)

“Belki de ezilenlerin birbirini en iyi anlaması gerekiyor. Aleviler Kürtleri çok iyi anlar belki Kürtlerin de Alevileri çok iyi anlaması gerekir.” (Esenyurt, kadın)

İkinci bir grup ise Esenyurt’ta yaşıyan, çoğu 70’li yıllarda Türkiye’ye gelmiş Bulgar göçmenleridir. Mülakatlarda Balkan göçmenlerine de önyargıların olduğundan, zamanında devletten yardım almakla suçlandıklarından, hatta derin devletle ilişkilendirildiklerinden bahsetmişlerdir. Balkan göçmenlerinin hala kendilerini burada vatandaş hissetmedikleri, yaşadıklarından dolayı kamu hizmetlerinde çalışmaktan uzak durdukları, siyasi hayatın dışında bırakıldıkları vurgulanmıştır. Göçmenler arasında Kürtlerin kendi yaşadıklarına benzer şeyler yaşadıklarını kabul edenler olsa da Türk kimliğinin korunmasının bir güvence olarak görüldüğü söylenebilir.

“Güneydoğu’da Kürtlük önemliyse bugün Türklük de önemli olmalı. Neden? Biz de onların şartlarında baskıyla orada yaşadık. Benim o zaman 60 yaşında diyeyim annem, okuma yazması yoktu. Fırına ekmek almaya gittiği zaman, Bulgarca istemek zorunda kaldı. Bilmediği dille ekmek istemek zorunda kaldı. Biz bunları yaşadık. Tıp Fakültesinde, Hukuk Fakültesinde senede bir tane öğrenci alındığını yaşadık biz. Devlet yönetim kademelerinde hiçbir tane Türk’ün olmadığını yaşadık, şimdi cumhurbaşkanımız Kürt kökenli. Profesörlerimiz Kürt kökenli, doktorlarımız Kürt kökenli. Avukatlarımız Kürt kökenli. Daha neyin baskısı ben buna anlam vermiş değilim yani.” (Esenyurt, erkek)

Katılımcıların farklı grupların karşılıklı algılarına dair görüşlerinde dikkat çeken iki noktadan daha bahsetmek gerekir. Bu noktalardan biri, bazı katılımcılarda görülen, kimliklere ve kimlik meselelerine karşı duyulan bir nevi bıkkınlıktır. Bir taraftan kimliklere dair sorunlar hayatı zorlaştırırken, diğer taraftan en azından kentteki ortak kesen sorunların kimlikler üzerinden halledilemeyeceği fikri ifade edilmektedir. İkinci olarak, bazı katılımcılar Kürtlerin kendilerine karşı her türlü olumsuz hareketi Kürtlük üzerinden değerlendirdiklerini ve buna bağladıklarını ifade etmiştir. Halbuki, ayrımcılığa maruz kaldığını ifade eden başka grupların deneyimlerinin, onlara yönelik önyargıların ve özellikle de maruz kaldıkları köylülük/sınıfsal temelli aşğılamaların birçok noktada çok benzeştğine dikkat çekmek gerekir.

“Kendini mektep üzerinde, iş kolu üzerinden tarif ediyor. Ama tökezleyince ben Kürdüm diye başlıyor. Mesela gidiyor adam ehliyet sınavını geçemiyor, ben Aleviyim diye vermediler diyor.” (Esenyurt, erkek)

“Kürt şimdi bir uyanış halinde olduğu için ne desen oradan yakalıyor. Mesela dışın ağrıyor, hiç dış ağrısı gibi var mı, nereden biliyorsun öbür tarafındaki ağrısının nasıl olduğunu, bir karaciğerin ağrısını görürsün gününü.” (Esenyurt, erkek)

“Eğer biz ortak bir mücadeleden bahsediyorsak, ben o yüzden kimlik kalksın istiyorum. Ortak bir şey yapmak istiyorsak işte Alevidir, soldur, sosyalist... Onların hepsinin ortadan kalkıp, ortak ezilmişlik üzerine bir mücadele vermemiz gerekiyor.” (Esenyurt, kadın)

Mülakatlar hemen her grubun birbirlerine ilişkin konuşurken ciddi oranda ötekileştirici, küçümseyici ifadeler kullandığını göstermektedir. Bu nedenle kültürel şiddetin kent hayatında çok yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan, Esenyurt'taki mülakatlar “siyasi doğrucu” olmayan ifadelerin farklı gruplar arasındaki iletişimi kimi zaman kolaylaştırdığını da işaret etmektedir. Hatta farklı gruplardan katılımcılardan, birbirlerini tanıyana kadar itişip kaktışıklarını, işin kimi zaman karşılıklı fiziksel şiddete varabildiğini ve zamanla birbirlerini anladıklarını söyleyenler olmuştur.

“Benim mahalleimde Kürt çocuklar var yıllardır iç içe yaşadığımız.” Vay keko gel bakayım buraya!” “Vay Kürt geldin mi? Hoş geldin.” Yani bunlar artık mecazi anlamda, yani şakayla şeyi kaldırmışız. Zararsız olduğumuzu biliyoruz, samimi olduğumuzu biliyoruz. Kaynaşabiliyoruz. Demek ki, yaşanabiliyor. O da yaşayabiliyor. Benim şakalarım da katlanabiliyor.” (Esenyurt, erkek)

“- Göçmen mahallesi, çok güzel bir mahalleydi.

+ Ne göçmeniydi onlar?

- Bulgaristan. O süreçte buraya geldiklerinde biz onlarla çatıştık. Dışarıdan geldikleri için biz onlarla hep kavga ederdik. Düğünlerini basardık. Düşünsenize, çocukluğumuzda, cahilliğimizde...

+ Niye yapıyordunuz bunu?

- Mahallemize gelmelerini istemiyorduk biz. Suriyelileri nasıl İstanbul içinde istemiyorsak o süreç yine vardı. Acayip bir durumdu. Sonra alıştık, arkadaş olduk. Bir şeyler alırdık, biz giderdik mahsustan bahçelerinden ayvalarını, güllerini çalardık.” (Esenyurt, erkek)

Katılımcılarla yapılan görüşmelerden çıkan sonuç, İstanbul'a her gelenin,

kendisinden daha sonra geleni ilk başta istemediği, dışladığı ve rakip gördüğüdür. Bunda en büyük etkenin kent hizmetlerinden yararlanma sorunu ve kayıt dışı ekonomi olduğu söylenebilir. İlginçtir ki mülakatların hemen hepsinde göç hakkında konuşulduğunda Suriyelilerden bahsedilmiştir. İstisnasız her gruptan katılımcı, Suriyelilerin varlığına ilişkin huzursuzluğunu ifade etmiştir. Türkler ve Kürtlerin Suriyeliler hakkındaki ifadelerinde çok büyük bir farklılık yoktur; hatta Rojava'dan gelen Suriyelilerin ücretleri düşürdüklerini söyleyen de olmuştur. Yine Suriyelilere giden yardımlar ve Suriyelilerin artık yerleşik hale gelmelerinin sıkıntıları artırdığı anlaşılmaktadır. Ancak Suriyelilerin İstanbul'daki varlığının pek anlaşılmayan bir etkisi, mülakatlar sırasında ortaya çıkmıştır. Bir katılımcı Bahçeşehir'de yaşayan ve genelde kamusal alanda Kürtçe konuşmayan Kürtlerin, Suriyeliler gelip Arapça konuşmaya başladıktan sonra sokakta Kürtçe konuşmaya başladıklarını ifade etmiştir. Bu bilgiyi aldıktan sonra, izleyen mülakatlarda bunun doğru olup olmadığı sorulmuş ve gerçekten de Suriyelilerin gelişi ile birlikte Kürtçe konuşmanın yaygınlaştığı görülmüştür. Bu değişimdeki bir neden, Türklerin büyük bölümünün Arapça ile Kürtçeyi ayırt edememesidir; ancak orta vadede bunun birden fazla dilli hayatın kabullenilmesini kolaylaştıracağı da görülmektedir. Diğer taraftan, Bahçeşehir'de hemen her konuda hemfikir olan ve ulusalcı çizgiye yakın oldukları söylenebilecek iki katılımcının Suriyelilere yaklaşımının ise oldukça farklı olduğu da gözlemlenmiştir. Bu katılımcılardan biri, sadece eğitimsiz kişilerin ülkesinden kaçıp geldiğini söyleyip, Suriyelilere empatiyle yaklaşmayı tümüyle reddetmekteydi. Suriyelilerin gelişi laikliğin tehlikede olduğu inancını da artırmıştır. Diğer görüşmecimiz ise aksine empati yapmakta ve Suriyelilerin güvencesiz çalıştırmalarından, hayat koşullarından duyduğu rahatsızlığı dile getirmekteydi. İki katılımcı arasındaki tek fark, empati kurmaya daha yatkın olan katılımcının işi nedeniyle Suriyeliler ile gündelik hayatta sık sık temasta bulunuyor olmasıydı. Bu farklılığın, gündelik karşılaşmaların diğerlerine ilişkin yargıların oluşması üzerindeki etkisine dair bir örnek olduğu söylenebilir.

4.2.2. Kentte Güvenlik Stratejileri

Görüşme yapılan kişilere kendilerini güvensiz hissettikleri durumlara karşı ne yaptıkları sorusu yöneltildiğinde, diğerleriyle bağıni iyice koparan, tek tipleşerek uyum sağlayan ve içe kapanan bir toplumla karşılaşmıştır. Katılımcılar güvensizliğin çözümünün, diğerleri ile ilişki kurmaktan geçtiğini değişik şekillerde ifade veya ima etmiştir, ancak bu bir temenni olarak kalmaktadır.

Bahçeşehir'de güvensizliğe bulunan çözümün, kentin kaosu Bahçeşehir'e taşındıkça, imkanı olanın daha da izole bir hayata geçiş yapması olduğu anlaşılmaktadır. Bahçeşehirlilerin giderek daha yeni, uzak ve izole konut projelerine doğru kaydıkları söylenmiş, Bahçeşehir'de yaşamaya devam edenler de ileride imkanı olanların bu yolu seçmek zorunda kalacaklarını ifade etmiştir. Bahçeşehir yakınındaki Ispartakule bölgesindeki yeni konut alanları tercih edilen kaçış bölgelerine bir örnek olarak verilmiştir. Ispartakule birbirine yakın, ancak giriş çıkışları kontrol edilen ve izole konut projelerinden oluşmaktadır. Bu konut projelerini eski projelerden farklı kılan, en başından itibaren ve net bir şekilde belli hayat tarzlarına göre ayrılmış olmasıdır. Böylece birbiriyle hiç ilişkisi olmayan, yanyana konumlanmış muhafazakar sitelerle, hayat tarzı açısından bir nebze daha fazla çeşitliliğe sahip sitelerden oluşan adacıkların şekillendirdiği yeni bir kent hayatı ortaya çıkmıştır. Bahçeşehir'de kalanlar ise binalarını dikenli tellerle çevirerek, özel güvenlik kullanarak şimdilik kendi güvenliklerini kendileri sağlamaktadır.

“Hani diyalektikte bir kuram vardır, insanları bir araya getiren çıkar ve korkudur. Bahçeşehir’in insanları korkup da bir araya gelmek değil, bir araya gelmemek üzerinedir.” (Bahçeşehir, erkek)

“Bu yapıya dayanamayanlar burdan gidecek. Buradaki insanlar geliş nedenleri ortadan kalktığı zaman, burayı terk edecekler. Bu savaşta kaçanlar kaybedecekler, kalanlar... Bana şimdi sorarsanız, on yıl sonra Bahçeşehir ne olacak? Emin ol, on yıl sonra Bahçeşehir daha ziyade göçün çok etkisi olmaz ama orta sınıfın rant anlamında sonuna kadar yararlandığı, keşmekeş ve kargaşanın olduğu, ilk gelenlerin gittiği bir yer olacak. Göçle gelenler burda fazla dayanamayacak, az önce dedim, Suriye’nin zengini de dayanamayacak buna.” (Bahçeşehir, erkek)

“Ispartakule’de beş tane Bizim Evler Sitesi var. Bizim Evler Sitesi harem-selamlık bir site. Hiç şey yaptınız mı bilmiyorum ama açık havuzu olmayan, kapalı havuzunun kadın-erkek günleri ayrı olan bir site. Dolayısıyla öyle bir şey oluşmuş durumdaki, sanki Ispartakule’de en azından benim hissettiğim ya osunuz, ya busunuz. Yani orada değil de buradaysanız, yani başka bir yerdeyseniz yani Ağaoğlu ya da işte eski Ispartakule binaları ya da bizim Avrupa Konutları, bunlardan birisiniz.” (Bahçeşehir, kadın)

Bahçeşehir’de görüştüğümüz kişiler burada etnik/dini ve siyasi kimliklerin açıkça söylenmediğini, buna ihtiyaç duyulmadığını sık sık ifade etmiştir. Standartlaşma ve tektipleşme, uyum içinde bir toplum yaşantısının tek yolu olarak görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak görüştüğümüz genç bir kadın, tektipleşmenin bir sonucu olarak Bahçeşehir’in okul/sosyal hayatı içinde Kürt gençlerin kimliklerini gizlediklerini, hatta kimi zaman Türk milliyetçiliği yaparak kendi hayatlarını normalleştirdiklerini anlatmıştır. Aynı katılımcıya Türk gençlerin tavırlarını sorduğumuzda, Kürt meselesi ile ilgili milliyetçi eğilimlerin ağır bastığını, Kürtlere dair birçok şeye tepki duyulduğunu ifade etmiştir. Aynı katılımcının işaret ettiği bir nokta ise bu tür tavırlara karşın, geçişkenliklerin görülebildiğidir: Örneğin anadil meselesi sorulsa olumsuz tepki verecek gençler, kendi aralarındaki konuşmalarında ara ara çok bilindik Kürtçe ifadeleri kullanabilmektedir.

“Belki içinde hakikaten, DTP’li olanlar falan da vardır. DHKPC’li olan da vardı ama spor bayraklarından başka bayrak asan yok. Mesela CHP’li, daha önce CHP başkan adayımız bayrak dağıttı, bunu asın diye, valla kimse asmadı, camdan aşağı asmadı. Yani öyle bir aşırılık yapmıyorlar, herkes standart.” (Bahçeşehir, erkek)

Sıklıkla dile getirilen bir başka husus, kente dair şikayetleri olanların kendi gelir seviyesi yükseldiğinde aynı şekilde kaostan kaçıp, bir sınıf değiştirme hamlesi olarak Bahçeşehir benzeri konut projelerine yerleştikleridir. Esenkent ve Esenyurt’taki görüşmelerde, buralarda oturanların kimi zaman kendilerini Bahçeşehirli diye tanıttıkları da ifade edilmiştir. Görece kısa süre önce mahalle hayatından kopup, Bahçeşehir’e taşınmış olan katılımcılarımız ise, yaşadıkları sitelerde insan ilişkilerinin olmadığından yakınmışlardır.

“Yok kimse kimseyi artık tanımıyor. Burada oturan insan şu anda Esenyurt adını kullanmıyor, Bahçeşehir’deyim diyor. Esenyurt demiyor artık, utanıyor. Bak samimi söylüyorum, biriyle tanıştık nerede oturuyorsun diyorsun, Bahçeşehir’de diyor. Sen nerede oturuyorsun? Esenyurt’ta. Yahu

benim evim de orada, yani ne alakası var Bahçeşehir’le. Adam Esenyurt demeye utanıyor şu anda. Niye? Balıcı burada, fuhuş burada, arsızlık burada, yolsuzluk burada, her şey burada.” (Esenkent, erkek)

“Konuşmuyorlar birbiriyle ya, en ufak sınıfı değişen arkada kalanla bağı koparmaya çalışıyor, yük olmasınlar diye. Lafa gelince ben bütün aileye bakarım diyor ama sonra kaçmaya çalışıyor. Herkesin geçmişle problemi var farkındaysan. Bir sürü insan tanıyorsun, bir bak etrafına geçmişten arkadaşı yoktur yani. Onlar bizi terk ediyor falan deniyor. Öyle değil, biz onları bırakıp gidiyoruz.” (Bahçeşehir, kadın)

Ancak ister gönüllü, ister gönülsüz izole adacıklar yaratarak kendini koruma stratejisini izleyenler, bir yandan da bunu sürdürülebilir bir durum olarak görmemektedir. Giderek kaçacak yeri kalmayan, daha fazla izole yaşayan insanların kente ilişkin huzursuzlukları şiddetlenmiştir. Daha da izole yaşam alanlarına gitme mecburiyeti hissetmenin yarattığı huzursuzluk, bu gereği ifade edenlerin kullandıkları olumsuz ifadelerden anlaşılmaktadır. Bir katılımcımız Bahçeşehir’dekilerin buradan da taşınmak zorunda kalmayı bir kayıp olarak gördüklerini ifade etmiştir. Farklı katılımcılarımız buna örnek olarak Bahçeşehir ‘de yaşayanlar arasında, Bahçeşehir ve kent arasındaki geçişliliği olabildiğince engelleme eğiliminin ağır bastığına ilişkin örnekler anlatmışlardır. Bahçeşehir sakinlerinin 2013 yılında olası bir metro hattının ve yeni otobüs hatlarının kurulmasına karşı çıkmaları bu örneklerden bir tanesidir.

Kent hayatında bir güvenlik stratejisi olarak kimliği saklamak, sadece Kürtlere özgü bir durum olmadığı gibi, sadece Bahçeşehir benzeri üst-orta/orta sınıf yerleşimlere de özgü bir durum değildir. Esenyurt’ta yapılan mülakatlarda da farklı kimliklerden görüşmeciler, gündelik hayat içerisinde kendilerini güvende hissetmedikçe kimliklerini sakladıklarına dair örnekler anlatmıştır. Alevilere dair daha bilindik örneklerin yanı sıra, kimi Balkan göçmenlerinin de Trakyalıym diyerek Bulgaristan’dan geldiklerini sakladıkları dile getirilmiştir. Mülakatlar, önyargılardan kaçmak için kimlikleri saklamaktan, giderek kimliksizleşen bir hayata kayış olduğu, yeni ayrışmanın hayat tarzları üzerinden yaşandığı yönünde bir izlenim vermektedir.

“Hareketlerimizi, konuşma tarzımızı çevremize göre ayarlamak mecburiyetinde kalıyoruz. Düşünün bir otobüste gidiyorsunuz. Siyasi görüşme yapıyorsunuz, arkamızdan biri her an kafamıza vurabilir diye korkuyorsunuz. Böyle bir korku var. Sen kimdensin, kimden yanasın, kimi destekliyorsun?” (Bahçeşehir, kadın)

“Şöyle bir şey, çalıştığın patronun kimliğine göre değişiyor. Bir Aleviyse sohbetim farklı oluyor, Sünniyse sohbetim farklı oluyor. Partiye göre değişiyor. Patronla, komşusuyla... Gittiğim evin patronunun komşularıyla da tanışırım, hani muhabbetimiz olur. O kişinin tuttuğu partiye göre de değişiyor. Ashında Türkiye’de yaşanan olayları konuşma, algılama, eleştirme açısı tamamen partiye bağlı.” (Esenyurt, kadın)

Esenyurt’taki Kürt katılımcılardan bazıları, Kürtlerin kendi işlerini kurmasıyla, bir korunma mekanizması olarak sadece hemşehrisine iş verdiğini, ashında Kürtlerin de kendi kapalı alanlarında ayrımcı olabildiklerini ifade etmiştir. Mülakatlarda Kürtlerin ağırlıklı oldukları bu iş yerlerine dair verilen örnekler, bir taraftan gündelik hayatın daha az görünür yerlerinde iki dilliliğin yaşanmaya başladığına, diğer taraftan iki dilli bir hayata ilişkin yeni ortak yaşam kodlarına ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir.

Dayanışmanın, güvensizlikle başa çıkma yolu olup olmadığı sorulduğunda, Bahçeşehir'de görüşülen kişilerin cevaplarından bunun üst-orta ve orta sınıf için mümkün olmadığı görülmektedir. Korkular ve kuşkular büyüdükçe, diğerlerinden uzaklaşma başladıkça korkular, insanların ortak sorunları için bir araya gelmelerini de engelleyecek ölçüde baskın hale gelmektedir. Örneğin Bahçeşehir'de yeşil alanların korunması, yeni konut alanlarının açılmaması için harekete geçenler, arkalarında bir destek bulamadıklarını, harekete geçmek isteyenlerin de arkalarında destek bulamayacakları korkusuyla bundan kaçındıklarını ifade etmişlerdir. Esenyurt'ta ise ortak sorunların kimi zaman, kimlikler geride bırakılarak örgütlenmeye imkân verdiğine dair örneklerle karşılaşılmıştır. Örneğin kadın mücadelesi gibi ortak kesen bir sorunda, farklı kimliklerden kadınlar arasında dayanışma olabilmüş, daha sonra bu dayanışma cemevlerinin korunması gibi kimi farklı alanlara da taşabilmiştir. Bu açıdan kentsel dönüşümün benzeri bir durum yaratıp yaratmadığı sorulduğunda, aslında kentsel dönüşümle ilgili adaletsizliklere karşı tepkinin, bir yerleşimden diğerine farklılık gösterebileceği ortaya çıkmaktadır. Kent bilincinin kalmadığı, insanların konutu gelişme saydığı ve bu konut merakının kendini kente ait hissetmemenin bir sonucu olduğu farklı görüşmelerde dilelendirilen ifadelerden bazılarıdır. Bu nedenle, kentsel dönüşümün getireceği ranttan faydalanma imkânı olanların, bu rantın peşine düştüğünden, hatta bu ranta ulaşma olasılığının mahallelerdeki ilişkiler üzerinde oldukça olumsuz bir etkisi olduğundan bahsedilmektedir. Ancak kentsel dönüşüm alanlarında yaşayıp da tapuları bulunmayanlar, yani daha da fazla risk altında olanlar açısından farklı bir durum söz konusudur. Bu tür yerleşimlerden Altınşehir, Şahintep'e'de kentsel dönüşümle gelen mağduriyet riskinin, daha önce Kürtler ve Aleviler arasında şiddete varan sorunları bir nebze bastırdığı ve buna karşı beraber hareket etme imkânı yarattığına dikkat çekilmiştir. Görüşmecilerimizden biri, kent içindeki dayanışma kültürünün anlaşılması bakımından bu iki yerleşim veya buna benzer örnekler hakkında araştırma yapılmasının faydalı olacağını altını çizmiştir.

"İnsan ekonomik özgürlüğüne kavuştukça komşuya ihtiyacı kalmıyor. Yani gelir seviyesi düşüken, bir de o sistemde paranın geçersizliği olduğu için, para çok önemli değildi o sistemde. Hiçbir zaman para ön planda olmadı. Paranın insanların arasını bozacak yaşamı yaşamamış bizim büyüklerimiz, görmemiş. Biz o şekilde buraya geldiğiniz zaman, biraz önce bahsettiğim evlerimizin bu temellerinde direk şeylere ne diyorduk? Herkes imece usulü birbirine, akşam işten geldiği zaman ya da hafta sonu herkes birbirine yardımla yaptı bunu. O kadar iç içeydik. Bugün, neredeyse konuşmuyor durumdayız, yüzde doksanımız, akrabalar dâhil."
(Esenyurt, erkek)

Bu raporda, göç hareketlerinin insani güvenlik çalışmalarındaki önemli başlıklardan biri olduğuna değinmiştik. Bu başlığa ilişkin literatürde daha çok yerinden edilenlerin, insani güvenlik ihtiyaçları ele alınmaktadır. Göçün kendisinin de insani güvensizliğe karşı bir strateji olduğu kabul edilirse, kendilerini göç etme riski, yer değiştirme baskısı altında hisseden gruplar da bu başlık altında araştırılabilecek konulardan biri olarak görülebilir. Örneğin, Sirkeci⁵⁸, ulusaşırı göç hareketlerini incelerken, bunu bir insani güvensizlikten kaçınma stratejisi olarak ele almaktadır. Sirkeci'ye göre çatışma bireylerde ve toplumlarda insani güvensizlik algısına yol açar, ancak böyle bir insani güvensizlik ortamında göç, alternatiflerden sadece biridir. İnsani güvensizlik kaynaklı göç kararları maddi nedenler (örn. silahlı çatışma, yoksulluk, işsizlik) kadar, maddi olmayan (örn. ayrımcılık, insan hakları ihlalleri, cezalandırma kor-

[58] Sirkeci, İ., 2012.

kuşu) nedenlere de dayanabilir. Bir insani güvensizlik ortamında bireylerin alternatifleri sınırlıdır, statükoyu kabul etmek veya isyan ya da göç. Bu tür bir yaklaşımı temel aldığımızda, yer değiştirme isteğinin veya mecburiyetinin sıklıkla ifade edilmesi de kişilerin bir insani güvensizlik ortamında yaşadıklarının belirtisi olarak görülebilir. Bahçeşehir ve Esenyurt'ta gerçekleştirilen mülakatların tamamında katılımcılar, beş-on yıl gibi kısa vadelerde şimdi yaşadıkları yerlerde yaşayacaklarını düşünmediklerini ifade etmiştir. Kentteki sorunlardan kaçmak için yeni yerlere gitmek, herkes için tek alternatif olarak görülmektedir. Özellikle Kürtlerin bir bölümü, kendilerini burada hala mülteci gördüklerini, barışın olması durumunda Kürtlerin büyük bölümünün Batıdan gideceğini ifade etmiştir. Aynı zamanda İstanbul'daki Kürtlerin giderek daha Batıya, Tekirdağ civarına doğru yerleştikleri de dile getirilmiştir. Bir katılımcının ifadesiyle "kimsenin yaşamak istemediği, ama sürekli göç alan İstanbul" giderek insanlara daha da güvensiz bir hayat vaat etmektedir.

"Kimse, biz burada kalalım, biz burada yerleştik, kimse buralı olduk demiyor. Hiç kimse, yani bu savaşı yaşayan yaşamayan... Geçici bir durum buradaki... Yani yaşamayan da burası bizim yerimiz değil diyor. Tamam, ülkemizin bir parçası ama biz burada doğmadık. Dedelerimizin, büyükelrimizin mezarları orda. Köylerimiz, insanlarımız orda. Yüzü, yönü oraya dönüktür." (Erkek, Esenyurt)

"Çünkü biz Kürtler olarak mülteciyiz. Ben 14 senedir tekstilde çalışıyorum. 10 yaşımdan beridir çalışıyorum yani. Eminim eninde sonunda bir gün Kürdistan'a gideceğim, o tarafa gideceğim. Hepimiz zorunlu bir göç için geldik buraya. Ben kendi adıma kendimi mülteci olarak görüyorum." (Esenyurt, kadın)

4.2.3. Neye İhtiyaç var?

Katılımcılara sorulan soruların son bölümü, hem kendilerini daha güvende hissetmeleri, hem de farklı gruplar arasında daha yakın ilişkiler kurulabilmesi için neler yapılması gerektiği üzerine odaklanmıştır. Kürt meselesinin gündeme geldiği mülakatlarda⁵⁹ aynı zamanda çözüm süreci ile ilgili olarak yapılabilecekler de bu sorulara eklenmiştir. Bu konudaki sorulara verilen cevaplar açısından, Bahçeşehir'de gerçekleştirilen mülakatlarda beklenenden farklı tavırlar ve yorumlarla karşılaşıldığı söylenebilir. Çözüm sürecine ilişkin dış güçlerin komplosu, eyalet sistemine geçiş, bölünme gibi korkular üzerine inşa edilmiş görüşler, Bahçeşehir'de kendileri de aktif siyaset içindeki iki katılımcı dışında dile getirilmezken, görüşülen diğer kişilerin bu konuda konuşmaya açık ve bunu başkaları ile konuşmaya istekli oldukları görülmekteydi. Yapılan görüşmeler Kürtlerin yaşadıklarına ilişkin farkındalığın arttığına işaret etse de araştırmanın ölçeği bu konuda daha toptan bir olumlu çıkarım yapabilmek açısından yetersizdir.⁶⁰ Görüşmelerin işaret ettiği en önemli ihtiyaç, süreçte ne olup bittiğini bilme isteğidir.

[59] Görüşme yapılan kişiler bu konuyu konuşmaktan kaçındıklarında, çözüm süreci veya Kürt meselesi ile ilgili sorular sorulmamıştır.

[60] Bununla birlikte görüşmelerde, "Kürtlere sormak istiyorum..." şeklinde ifadelerle, iki dilin olduğu bir ortamda mal siparişlerinin nasıl yapılacağına kadar ayrıntıya inen katılımcılara rastlanmıştır.

"Hak dedikleri şey ne? Onu öğrenmek istiyorum ve bunları da aslında bir oturma yapılandıktan, işte ne bileyim hükümet olur, diğer bütün partiler oturup bu hakların, kavga etmeden yalnız ve hiç kimseyi de düşüncelemede, isteklerinden, karşı tezlerinden dolayı yargulamadan... Ama bunu ekrana taşıdıkları zaman bazı kişilerin ne kadar karşı tarafı mimleyeceği veyahut dış bileyeceği... Onlar da var çünkü. Oturup, açık ve net, bir masa etrafında sakın, her şey kabul edilebilir, her şey kabul edilmeyebilir. Ama herkesin başında bir Kürt probleminin ne olduğunun bir somutlandırılıp,

ondan sonra basında da, ya kardeşim bunları istiyorlar, diye insanlar bilgilendirilmeli.” (Bahçeşehir, kadın)

Konu Kürt meselesinin çözümü olduğunda, tıpkı Akil İnsan Heyetleri toplantılarında olduğu gibi, araştırma kapsamındaki görüşmelerde de sıklıkla kaçak elektrik kullanan Kürtler, vergi ödemeyen Kürtler gibi ifadelerle karşılaşmıştır. Genelde doğrudan “beyaz Türklükle” etiketlenen bu ifadelerin arkasında ciddi bir mağduriyet hissi olduğu da görülmektedir. Orta ve üst-orta kesimden, kente daha önce göçle gelmiş, mevcut statüsünü eğitim sayesinde kazanmış Türklerde, iyi vatandaş oldukları için olumsuz bir bedel ödedikleri hissi vardır. Kurallara uymak, onları hem yolsuzlukla dönen ekonominin getirilerinin dışında bırakmakta, hem de kamu hizmetlerinden, katkı yaptıkları ölçüde yararlanmalarını önlemektedir. İyi vatandaş olmayanın kayırdığı düşüncesi epeyce hâkimdir ve aslında yolsuzluğun, ekonomik kuralsızlığın yaygın olduğu sisteme karşı bu tepki, pratikte en kolay hedef grup Kürtlere, şimdilerde ise Suriyelilere yöneltilmektedir. Çağlar Keyder^[61] bu yeni orta sınıfa dair şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Kendilerini, kendinden menkul bir otoriterliğe karşı olarak görüyorlar. Çünkü otoriterliğin arkasında gayet patriyarkal, geleneksel düşünce tarzları var. Ve böyle bir otoritenin hiçbir saygınlığı yok onlara göre. Bu grup, yolsuzluğu da daha arkaik, otokrat, devletin kendilerinden sorulduğunu düşünen bir grubun hareket tarzı olarak görüyor. Beceriye, liyakata, performansa dayanan, meritokratik sistemi kendileriyle özdeşleştirdikleri için yolsuzluğu kendi yaşam tarzlarını tehdit edecek bir engel olarak görüyorlar”. Bu grup, kuralların olduğu, herkesin hak ve sorumluluklar çerçevesinde davrandığı bir sistem talep etmektedir; bu talebin özünde yanlış olduğunu söylemek de imkânsızdır. Sistemin değişeceğine dair umutlar azaldıkça, bu talepler büyük ölçüde diğerlerine karşı bir tepkiselliğe evrilmektedir. Kendi sorunlarının çözümü için kimlik temelli hak arayışlarını bir yol olarak görmemektedirler; bu nedenle, Kürt siyasi hareketi gibi kimlik temelli yaklaşımların uzağındadırlar ve bu tür yaklaşımları kendileri için bir tehdit olarak algılamaktadırlar. Hizmetlere erişimdeki bu türden adaletsizlikler daha alt-orta gelir gruplarından görüşmeciler tarafından da bir sorun olarak ifade edilmektedir. Araştırma içindeki görüşmeler Türkiye’de barışın gerçek anlamda inşasının, bu grupların bu türden kaygılarının dikkate alınmasını, bu kaygıları giderecek kazanımların ortaya konması gerektirdiğini göstermektedir. Diğer taraftan Aleviler ve Balkan göçmenler gibi kendileri de ayrımcılığa maruz kalan gruplar, Kürtlerle devlet arasındaki barış sürecini bir tür mağduriyet rekabeti diliyle değerlendirmektedir. Yine çözüm sürecinin ve Kürt meselesine odaklanmanın, farklı mücadele alanlarını gölgelediği de dile getirilen şikayetlerden biri olmuştur.

“Bu sorunun cevabı epeyce bir düşünsel faaliyeti gerektiriyor. Ama hızlıca bir cevap vermek gerekirse, birebir bu sorunu yaşayan kişilerin, çelişkileri ortaya çıkararak örgütlemesi gerekiyor. Yani bireylerin birbirlerinin hayatına girmesi gerekiyor belki de. Hani klasik anlamda empati kuralım, bu biraz süreci uzatan bir şey ama belki o kişilerin örgütlü yaşayarak ilişkileri üzerinden ön yargıları kırmak için çeşitli projeler, politikalar geliştirip birebir o sahada, o çelişkileri yaşayan insanların birbirine dokunarak mücadele etmesi... Hani birileri adına diyelim ki A partisi önüne bir program, tüzük koyuyor, diyor ki ben bu problemi çözeceğim. Ama o programı ilerletecek olan tek tek bireyler, üyeler, şahıslar bunu yaşamadan birilerinin sorununu birileri adına çözmemelidir. Yani direkt sahada çarpışması ve çözümlenmesi gerekiyor. Bu da örgütlülük seviyesiyle ilgili bir şey. Alevilerle Kürtlerin kendi örgütlülükleri üzerinden gelerek ortak birtakım mesele-

[61] Taraf, 30 Haziran 2014, "Yeni Orta Sınıf'a dikkat, <http://arsiv.taraf.com.tr/haber-yeni-orta-sinifa-dikkat-157992/> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2015)

lere cevap üretmeleri gerekiyor. Şahintepe örneği onun için çok önemli. Oradaki süreç daha iyi incelenip neler yaşandı, şu anda nereye evrildi diye düşündüğümüzde o süreci hızlandırmak için illa ki oralarda birtakım politikalara ihtiyaç var. Ancak böyle olur diye düşünüyorum.” (Esenyurt, kadın)

“Kişilerin güvensizliği bir kere hukukta başlıyor. En temel yerde başlıyor. Ondan sonra o hukuktaki güvensizlik siyasete yansıyor, siyasetten bürokratik kanallara yansıyor, o bürokratik kanallarda orayı işleten, yönetenlere yansıyor. Derken, ta ki sizin ailenize kadar geliyor. En sonunda ne kalıyor, ailedeki eşler bile gün geliyor birbirlerine güvenmiyor. Yani öyle bir toplum içerisinde, öyle bir hamurun içinde taksici müşterisine güvenmiyor, halk da doktora güvenmiyor, ev sahibi kiracısına güvenmiyor.” (Bahçeşehir, erkek)

Eğitim sistemi de bir çözüm yöntemi olarak tanımlanan yollardan biri olmuştur. Çoğu kişi eğitim sisteminin aslında düşmanlığı körüklediğini, cehaleti engellemediğini söyleyerek yakınırken, diğer taraftan daha farklı bir eğitim sistemi ile bu sorunlara cevap bulunabileceği de ifade edilmektedir. Bununla ilgili olarak, düşmanlaşmayı önleyecek bir müfredat, çocukların farklı dillerle daha erken tanışmasını sağlama gibi fikirler sıralanmıştır. Kürt meselesinin çözümüne olumlu bakan görüşmeciler, kendi hayatlarında tanıdıklarını -her zaman olmasa da- konuşarak, onlara soru sorarak bilgilendirdiklerini ve insanların bu yolla değiştiklerini ifade etmişlerdir.

Kürt meselesinden bağımsız, genel anlamıyla kentte farklı grupların birbirleriyle ilişkiye geçmesi konusunda ise temel talep, ortak kültürel alanların çoğaltılması ve olumsuz kentleşme politikalarıyla mevcut ortak alanların ortadan kaldırılmamasıdır. Diğer bir öneri ise kent hayatına yönelik entegrasyon politikalarının uygulanmasıdır.

“Kültürel faaliyetleri çoğalttıktan, eğitim faaliyetlerini çoğalttıktan olabilir. Yoksa burası da kozmopolit bir yer. Esenkent de kozmopolit bir yer, Esenyurt gibi. Ama Esenyurt'ta bu insanların karşılaşmasını sağlayan ne sosyal aktiviteler, ne sosyal ortamlar, ne de eğitim anlamında aktiviteler var. Bunların olmamasından dolayı da ortaya kutuplaşma çıkmış. Vanlılar mesela, Kürtler de kendi aralarında ayrılmış. Aleviler de kendi arasında, Karadenizliler de. Herkes kendi arasında ayrılıyor. Mesela en basitinden seçimleri düşünün. Seçimlerde şimdi Giresunlular mesela bir dernek oluşturmuşlar, Ordulular bir dernek oluşturmuşlar. Herkes, Ordululardan mesela bir tane meclis üyesi aday, yok Giresunlulardan bir tane, yok işte Vanlılardan bir tane meclis üyesi aday gibi.” (Esenkent, erkek)

“Tehdit şu oldu, ayrı dünyanın insanları var. Karma bir yapı ama bu karma yapıyı bir araya getirecek ortak alanlar da yok. Yani şimdi ben üst grubum, siz alt grupsunuz. Ama ortak alanlar vardır. Orda tanırız ederiz, iyi bir insansınız, işin parasal boyutu çok önemli değil, ama anlaşılır. Siz yazarsınız, ben işçiyimdir, öbürü memurdur. Ortak alanlar da yoktur.” (Bahçeşehir, erkek)

“Olduğu şekilde bizleri, insanları nasıl entegre edilebileceğinin çaresinin aranması lazım. Ama bu siyasi düşünce varken de onun olması pek mümkün değil.” (Esenyurt, erkek)

4.3. Çatışma Sonrası Döneme İlişkin Algılar ve Beklentiler

hYd'nin çözüm süreci ile bağlantılı olarak Barış, Uzlaşma ve İnsani Güvenlik için Yurttaşlar Ağı projesi kapsamında yürüttüğü ikinci çalışma silahlı çatışmanın sona ermesinden sonraki dönemde Kürt illerinde ortaya çıkabilecek yeni dinamiklere odaklanmıştır. Çalışma geliştirilirken BM'nin insani güvenlik perspektifinden çatışmaların dönüştürülmesi için önerdiği yaklaşım (bkz: Tablo 6) temel alınmış ve araştırma soruları buna göre belirlenmiştir. İnsani güvenlik kavramı ve çatışmaların dönüştürülmesi yaklaşımını tartışırken, çatışma ve çatışma sonrası dönemlerin statik olmadığından, aktörlerde, güç ilişkilerinde, algılarda değişimler yaratarak toplumsal sorunları dönüştürdüğünden ve yeni toplumsal sorun alanları oluşturduğundan bahsedilmiştir. Buna paralel olarak, araştırmanın temel amacı da Türkiye'de 30 yıl boyunca yaşanan çatışmaların, Kürt nüfusun kendi içinde ne tür değişimler yarattığını ve bu değişimlerin çatışma sonrası döneme nasıl yansıtacağını incelemektir. Burada yapılan, yeni sorun alanları keşfetmekten ziyade, silahlı çatışma süresince bastırılmış sorunların, duyguların ve toplumsal ilişkilerdeki değişimin küçük ölçekli bir analizidir. Ayrıca insani güvenlik, güvensizlik, korku ve tehdit algılarının çözüm süreci ile birlikte, ne yöne doğru değişiklik gösterdiği de belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırma, 2013 Kasım-2014 Nisan ayları arasında, İstanbul, Diyarbakır, Urfa ve Mardin'de, sivil toplum kuruluşu temsilcisi, araştırmacı, gazeteci, iş adamı, yerel siyasetçi ve zorunlu göç mağduru, 30 farklı kişiyle derinlemesine görüşmeler ve bir odak grup toplantısı yoluyla yürütülmüştür. Görüşülenler ağırlıklı olarak toplumun farklı katmanlarından Kürtlerdir; bununla birlikte azınlık temsilcileri ve bölgede çalışan iki Türk ile de görüşülmüştür.

Her görüşme, görüşülen kişinin sahaya ilişkin bilgisine ve deneyimlerine göre farklılık göstermiş olmakla birlikte, bir bütün olarak şu soruların yanıtları bulunmaya çalışılmıştır:

- Çatışma deyince ne anlıyoruz? Hangi koşullar altında çatışma sonrası döneme geçtiğimizi kabul edebiliriz?
- Barış sürecine ve bunun devamına ilişkin toplumsal algılar ve beklentiler nelerdir? Farklı gruplar arasında bu açıdan sürece ilişkin beklentiler açısından ne gibi farklılıklar vardır?
- Barış süreci ve çatışma sonrası dönemde barışı tehlikeye atacak veya farklı şekilde şiddete neden olacak sosyal, ekonomik, kültürel sorunlar nelerdir? Bunların hangileri, çatışma öncesi dönemden bu zamana aktarılan sorunlar, hangileri ise çatışmanın birer sonucudur? Bunlar hangi aktörler arasında ne tür güvensizlikler yaratmaktadır?
- Barış süreci ve çatışma sonrası dönemde toplum psikolojisi üzerinde neyin etkili olması beklenebilir?
- Zorunlu göç nedeniyle farklı bölgelere dağılmış Kürt nüfus, bu dönemden ne şekilde etkilenecektir? Barış sürecinde ele alınan meselelerin bu gruplar üzerindeki etkileri nelerdir?
- Çatışma süresince bundan daha fazla etkilenmiş, çatışma sonrası dönemde özel ilgi gösterilmesi gereken gruplar ve koşulları nelerdir?

- Çatışma ve zorunlu göçten doğrudan veya dolaylı biçimde yararlanan/ yararlanmış olan toplumsal gruplar var mıdır? Yasalara göre suç teşkil etmemiş yararlar söz konusu ise, bu yararların ortadan kalkması, -eğer ortadan kalkıyorlarsa- çözüm adımlarını ve barış dönemini ne ölçüde tehdit edebilecektir?
- Çatışmanın hem Türkiye genelinde, hem bölge içinde yarattığı ayrımcı pratikler, eşitsizlikler nelerdir?

Görüşmelerin sonuçlarına dair bir değerlendirme yapmadan önce, araştırmanın geneline ilişkin bazı önemli noktaların altını çizmekte fayda vardır. Öncelikle yapılan araştırmanın bir başlangıç olduğunu, ele aldığı konuya ilişkin genel bir analiz sağlamakla birlikte aslında farklı illerdeki yerel hassasiyetleri yakalamakta yetersizliklerinin bulunduğunu belirtmek gerekir. Çatışmaların dönüştürülmesi açısından bu türden çalışmaların farklı ölçeklerde, farklı illeri ve hedef grupları kapsayacak şekilde yapılması yararlı olacaktır. Türkiye’de Kürt meselesiyle ilgili ciddi oranda araştırma ve sivil toplum faaliyeti mevcut olsa da, bunlar aslında Güneydoğu ve Doğu Anadolu’daki belirli illerle sınırlı kalmaktadır. O yüzden farklı toplumsal dinamiklerin pratikte nasıl işlediğine dair hemen hiçbir bilginin olmadığı yerler de mevcuttur. Ayrıca bu tür araştırmaların, çatışmaların dönüştürülmesi için daha da yararlı olabilmesi, ancak belirli sorunları doğrudan yaşayan kişilere ulaşmakla, farklı gruplara odaklanmakla ve araştırmaların sürekliliğini sağlamakla mümkün olabilir.

Saha görüşmeleri, sürecin neredeyse durma noktasına geldiği bir döneme denk gelmiştir ve bu dönemin ruh halini yansıtmaktadır. Aynı zamanda Suriye’deki gelişmelerin bölge halkı için önemli hale geldiği, fakat Suriye ile bağlantılı, 2014 sonbaharında şiddetlenen son dönem gelişmelerden önceki bir zaman aralığında yürütülmüştür. Araştırma sonuçları, katılımcılar arasında belirli sorun alanlarına dair büyük oranda bir fikir birliği bulunmakla birlikte, bu sorun alanlarına ilişkin algılarda farklılıklar olduğunu göstermektedir. Öncelikle çözüm sürecinin varlığı, özellikle siyasette daha aktif kişiler için bir iyimserlik kaynağıdır, bu durum bazı sorunların görmezden gelinmesine neden olabilmektedir. Yine belirli sorun alanlarına ilişkin çalışan kişilerle, o sorunu birebir deneyimleyen kişilerin algıları ve öncelikleri arasında farklılık vardır. Bunun bir istisnası kadınlara ilişkin meselelerdir; bu alanda çalışan ve siyaset yürütenler aynı zamanda bu sorunları da bizzat deneyimlemektedir. Araştırma sonuçları iki başlıkta incelenmektedir. İlk olarak çatışma, çatışma sonrası dönem ve çözüm sürecine dair duygular, düşünceler ve Türklere ilişkin algılar ele alınacaktır. İkinci olarak ise karşımıza çıkan siyasi, ekonomik ve toplumsal insani güvensizlik meseleleri, bu meselelerin nasıl halledilebileceğine dair katılımcıların fikirleri ve kaygı duyulan yeni toplumsal çatışma alanlarının bir özeti yapılacaktır. Sonuçlar aktarılırken genellemelerden olabildiğince kaçınılmaya çalışılmış, gereken yerlerde bireysel katılımcıların ilgi çekici yorumları dâhil edilmiştir.

4.3.1. Çatışma Sonrası Dönem ve Barış: Korkular ve Beklentiler

Diyarbakır Sosyal ve Siyasal Araştırmalar Merkezi (SAMER) hYd’nin araştırmasını sürdürdüğü dönem içerisinde çözüm süreci ile ilgili olarak Kürt nüfusunun ağırlık olduğu illerdeki eğilimler hakkında iki çalışma yayınlamıştır. 22 ildeki algı ve tespitleri belirlemeyi hedefleyen bu anketlerden Ekim 2013 tarihli ilki⁶² hükümetin aynı dönemlerde açıkladığı demokrasi paketinden sonra gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmaya katılanların yüzde 26’sı Kürt sorununu,

[62] SAMER, 2013.

yüzde 20'si ise barış sürecini ülkenin en önemli meselesi olarak görmekteyken, yüzde 39,6'sı çözüm sürecinde olumlu gelişmeler yaşandığını düşünmektedir. Katılımcıların yüzde 32,2'si hükümetin Kürt sorununun çözümüne dair somut projeleri olduğunu ifade etmektedir. Suriye'de yaşanan çatışmaların Türkiye'deki çözüm süreci üzerinde ağır bir gerilim yarattığı döneme denk gelen Ekim 2014⁶³ tarihli araştırma ise özellikle algılarda ciddi bir değişimi işaret etmektedir: Araştırmaya katılanların yüzde 63'ü için son dönemlerin en önemli gündem maddesi Kobane'de yaşananlardır. Çözüm sürecini en önemli gündem maddesi olarak görenlerin oranı ise yüzde 16,4'tür. Çözüme destek verenlerin oranı yüzde 84,7 olmakla birlikte, yüzde 64,3 hükümetin sorumluluklarını yerine getirmediği kanısındadır. PKK/KCK'nın süreçle ilgili sorumluluklarını yerine getirdiğini düşünenlerin oranı ise yüzde 51,3'tür. Araştırmaya katılanların yüzde 72,6'sı Türkiye'de son dönemde çözüm sürecine ilişkin olumlu bir şey yaşanmadığını düşünmektedir.

Bu sayısal veriler ve verilerde zaman içinde yaşanan değişiklikler, hYd'nin araştırma ekibinin bu süre zarfında sahada edindiği izlenimlerle de uyumaktadır. Bölgede görüşülen kişilerin büyük bölümüne göre, çözüm süreci konusunda Kürtler "temkinli" bir iyimserlik içindedir; hatta bazılarına göre "yüreği ağzında" beklemektedir. Ruh halinin umut ile umutsuzluk arasında dalgalandığı gözlenmiş, görüşmelerde çoğunlukla olumsuz başlayan bir cümle "ama" eklenerek olumlu gelişmelere bağlanmış veya bunun tam tersi olmuştur. Barış bir yandan çok istenen bir şeyken; diğer taraftan devletin, siyasi aktörlerin ve Türklerin gerçek anlamda bir barış inşa edebileceklerine dair düşüncelerde gel-gitler yaşanmaktadır. Süreç uzadıkça, geçen bir sene zarfında olduğu gibi gerekli adımların atılması sürüncemede bırakıldıkça, insanlar giderek Türkiye ve süreçten uzaklaşmakta ve yüzünü daha fazla Suriye'deki ve Irak'taki olaylara dönmektedir. Diğer taraftan, tüm bu olumsuzluklara rağmen, uluslararası gelişmelerin çözümü zorlayacak yönde olması ve Kürt siyasetinin kendi başarısı insanlarda bir iyimserlik de yaratmaktadır. Kürt nüfusta geri kalan her şeye karşı bir güvensizlik olsa bile, özellikle Kürt Özgürlük Hareketine yakın kesimlerde ciddi bir özgüvenin mevcut olduğu söylenebilir. Bu da silahlı mücadeleden çok, direnişin değiştirdiği siyasi ve toplumsal kültürün yarattığı bir özgüvendir.

Çatışma ve Çatışma Sonrası Dönem

"Çözüm süreci hepimiz açısından çok zor oldu yani. Hani hepimiz açısından hakikaten zor oldu. Yüreğimiz ağzımızda biz şeyi bekliyoruz. Ben Lice'ye gittim, işte bu gerillanın çekilme kararının verildiği zamandı. İşte Lice'ye gittim. Döndüm dağlara baktım, baktım, baktım... Akşam geldim böyle şey yapıyorum. Ya düşün, düşün, ağladım ya. Ben o dağlara baktıktan sonra geldim ağladım. İnsan şunu hissediyor, ya nasıl yani gidecekler mi? Sahipsizlik bu. Sahipsizlik hissine kapılıyorsunuz. Şimdi gidecekler ve biz... Ne olacak peki? Bizi koruyacak veya bizi savunacak kim var diye bu hisse kapılıyorsunuz. Herkes aynı hisse kapıldı". (Diyarbakır, erkek)

Görüşme yaptığımız kişilerin tamamına göre çatışmanın bitmesi elbette öncelikle silahlı çatışmanın durması anlamına gelmektedir; ancak yine tamamı için çatışmanın sona ermesi çok daha büyük bir değişimi gerektirmektedir ve bu, değişim olmaksızın gerçek anlamda bir barıştan söz etmeye imkan yoktur. Bir taraftan devletin ve PKK'nın barışın sağlanması gerektiğini artık kabullendikleri söylenmekte, diğer taraftan devlet ve Kürtler arasındaki güvensizliğin çok

[63] SAMER, 2014.

derin ve süreci sekteye uğratma ihtimalinin çok yüksek olduğu dillendirilmektedir.

“Çözüm gerçeklik hissidir. Ben hakkımı helal ederim fakat gelecek kuşaklara bir miras bıraktığım noktada ‘var olurum’.” (Diyarbakır, erkek)

Görüşmelerin büyük bölümünde, siyasi aktörler arasındaki bu sürecin, insanların kendi beklentilerini ne derecede karşılayabileceğine dair bir güvensizlik ya açık bir dille ifade edilmiş veyahut ima edilmiştir. Müzakerelerin PKK ile yürütülmesi doğal bir sonuç olmakla birlikte, Kürtler için devlet baskısı ve asimilasyon, PKK’yı aşan ve onun varlığı ile sınırlı olmayan bir dönemi ve tecrübeyi kapsamaktadır. Görüşmelerin bütünü incelendiğinde iki ana adalet talebi ortaya çıkmaktadır: İlki, silahlı çatışma döneminde yaşanan insan hakları ihlallerinin ve mağduriyetlerin giderilmesidir. İkincisi, sistematik olduğu düşünülen ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel eşitsizliklerin ortadan kalkmasıdır. Kişilerin PKK ile ilişkisinden bağımsız bir şekilde, çözüm için gerekli şartlar hakkında bir ortaklaşma bulunmaktadır ve bu ortak şartlar bölgede yaşayan azınlık gruplarının temsilcileri tarafından da ifade edilmiştir. Özellikle çatışmanın asıl taraflarının devlet ve PKK değil, devlet ve Kürtler (hatta tüm bölge halkı) olduğunun anlaşılması beklenmektedir. Bir görüşmecimizin deyişiyle “tarafını uzun zaman önce değiştirenler dışında” tüm Kürtler, hatta Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu illerinde doğmuş herkeştir.

Gerçek anlamda çatışma ne zaman biter sorumuza verilen cevaplar bir arada incelendiğinde, barışın inşasının ancak şu koşullar altında mümkün olduğu görülmektedir:

- Devlet ve Kürtler arasındaki siyasi ve psikolojik çatışma halinin sona ermesi.
- Hem Kürtlere karşı bireysel, hem de bölgeye karşı topyekûn uygulanan özel politika ve ayrımcılıkların bitmesi.
- Türkler ve Kürtler arasında gerçek anlamda eşitliği sağlayacak yeni bir toplumsal sözleşmenin yapılması.
- Adalet; herkesin bir hesap verme sürecinden geçmesi ve hukuki süreçlerin işletilmesi.
- Kürtlerin süreç sonrasında da haksızlığa maruz kaldıklarında devreye girebilecek hakkaniyetli bir mekanizmanın kurulması ve işletilmesi.
- Polis ve asker kuşatması altında yaşama halinin sona ermesi.
- Dağa çıkanların geri gelmesi; toplumsal ve siyasi hayatın bir parçası olmaları.
- Toplumsal rehabilitasyon.

Görüşmecilere çözüm süreci işlemezse olabileceklere dair fikirleri sorulmuştur. Ancak görüşmeler sırasında kimi zaman bu türden yorumlar yapılmıştır. Çözüm süreci işlese bile gerçek anlamda barışın asla gelmeyeceğini, çatışmanın farklı biçimlerde süreceğini belirtme ihtiyacı duyanlar kadar, süreç başarılı olmazsa çok şiddetli ve topluma daha fazla yayılmış bir silahlı şiddet dönemi yaşanacağı endişesini ifade edenler de olmuştur.

Toplumsal Psikoloji

“Sürecin eksik gitmesini, yanlış gitmesini politik olarak eleştirsek bile soluk aldık. Herkes şunu diyor, birçoğu; ‘keşke bu süreç olmasaydı’, ‘bunlar bizi aldatıyorlar’, ‘çatışma olduğunda biz birbirimizi daha çok seviyoruz’ ya

da 'daha güçlüyüz'. Bu işin politik görünen bir yanındır ama öbür taraftan insanlarda bir rahatlama, nefes alma durumu oldu.” (Diyarbakır, kadın)

Kürtlerin 30 yıllık süreç içerisinde çok politize bir toplum haline geldikleri sıklıkla dile getirilmektedir. Ancak Kürtlerle çok fazla ilişkisi olmayanlar, genelde bu politizasyonu sadece PKK ve Kürt siyasi hareketine bağlılık olarak anlamaktadır. Gerçekte bu, Kürtlerin gündelik hayatlarının her unsurunun siyasileşmesi, bireylerin siyasi özneleşmesi anlamına gelmektedir. Görüşme yaptığımız kişilerin hemen hepsi çok yaygın bir siyasi bilinçlenme halinin yaşandığını, Kürt toplumunun çok ciddi bir dönüşüme uğradığını ve bu dönüşümün tavandan tabana herkese sirayet ettiğini belirtmektedir.

Bu açıdan, barışın inşası aşlında gündelik hayattaki bu aşırı ve orantısız politizasyonun da zamanla kurumsallaşarak normalleşmesi demektir. Zira bu her zerresi siyasileşmiş gündelik hayat, bir taraftan da insanları boğmakta, bireyin toplumsal sorunlar içinde kaybolmasına, bireysel arzu ve isteklerin kolayca bastırılmasına yol açmaktadır. Bu açıdan özellikle siyasi olarak daha aktif Kürtlerin, psikolojik olarak dağda oldukları, bireysel olarak kendilerini feda ettikleri, yaşadıkları travmaları yıllar içerisinde politikleşerek öteledikleri görüşmeler sırasında hem ifade edilmiş, hem de ifade edilmese bile açıkça görülmüş bir durumdur. Bir görüşmecimizin de belirttiği gibi sürekli olarak mağduriyetlerini anlatma, mağdur olma halinden çıkamama durumunda kalan, anlatsa bile bir türlü anlamadığını düşünen Kürt toplumu, aşlında yüzleşme denemelerinde bile yeniden ve yeniden travmatize edilebilmektedir. Örneğin, zaman zaman yaşanan travmalar hiçbir etik ilkeye uyulmaksızın anlatılmakta, bireyler bazen bu travmaların doğruluğu hakkında sorgulamaya tutulmaktadır. Ya da anlamamaya hissini bir sonucu olarak, karşıdaki bir Türk ise, ancak tecrübe edilmiş bir şiddetin hatıraları anlatılarak empati kurulabileceği düşünülmektedir.

Sürecin ilerlemesi aşlında, travmaların bireyler üzerindeki etkilerinin de ortaya çıkması, siyaset perdesiyle üzeri örtülmüş bireysel acıların yasının gerçek anlamda tutulması anlamına gelmektedir. Bu nedenle, bu denli ve bu kadar yaygın travmatize olmuş bir toplumun barışa geçişi, ciddi ve yaygın toplumsal rehabilitasyon çalışmalarını da gerektirir. Çözüm süreci ve barışın inşası konuşulurken toplumsal rehabilitasyon nadiren gündeme gelmekte, adeta travmaların kendiliğinden hallolacağı varsayılmaktadır. Halbuki, toplumsal ve bireysel rehabilitasyon, sürecin -sadece Kürtleri de kapsamayan- önemli bir parçası olarak görülmelidir. Toplumsal ve bireysel rehabilitasyon konusunun bu derece hafifsenmesi, aynı zamanda Kürtçe bilen psikolog, psikolojik danışman gibi ihtiyaçların da görmezden gelinmesine yol açmaktadır.

“Kürtler travma geçirmedi, politikleşerek travmayı unuttular. Bunu ertelediler. Aşlında bütün travmalar orada duruyor. Toplumsal rehabilitasyonu ve normalleşmeyi engelleyen şeyler bunlar. Yüzleşme yapılırken bile yeni bir mağduriyet yaşatılıyor insanlara; ama bunun farkına varılmıyor mesela.” (İstanbul, kadın)

“Bu kentin dışına çıkmayanlar yaşamı hep böyle zannediyor. Bu kentin dışına çıkmış, farklı bakış açlarına sahip insanlar ise bunun ağır bir travma olduğunun farkındalar.” (Diyarbakır, kadın)

Travma halini sürekli kılan bir başka neden de, bölge halkının bir yerde savaşmaya gitmiş ve dönmüş bir kişinin aksine, hayatlarını savaşın yaşandığı

mekânlarda sürdürmeleridir. Bu nedenle barış kent meydana, emniyet müdürlüğü binasıyla, cesetlerin atıldığı köprülerle, harabe haldeki köylerle barışmak anlamına da gelmektedir. Bir görüşmecimizin de belirttiği gibi PKK ile doğrudan bağı olsun olmasın, çoğu kişinin evinde, baş köşede ailesinden hayatını kaybedenlerin fotoğrafları bulunmakta; en bağlantısız kişi bile bu fotoğrafların olduğu evlere girip çıkmaktadır. İnsanlar, hayatını kaybedenlerin, bedel ödemişlerin sorumluluğunu sırtında taşımaktadır. Mağdurlar aynı zamanda kendilerine şiddet uygulamış kişilerin bazılarıyla aynı toplum içinde yaşamaya da devam etmektedir. Tüm bunlar ciddi anlamda bir yüzleşme mekanizması kurulmaksızın, koşulların normalleşmesi ile bireysel öfke ve intikam hislerinin yaratabileceği tehlikelere de işaret etmektedir. Diğer taraftan, çatışmalı dönemin toplumsal hayatta yarattığı karşılıklı güvensizliklerin, pek fazla bilinmeyen başka sonuçları da görüşmelerde dillendirilmiştir. Bazı görüşmeciler, o dönemde kimi zaman paranoyak olup olmadıklarından kuşkuya düştüklerini dile getirdi. Bu paranoyaklaşma hali yüzünden akıl sağlığını yitirenler veya cinayet işleyenler olduğu ifade edildi.

“Yaşıyoruz diyemiyoruz ki. Yaşam eğer nefes alıp vermekse evet yaşıyorum ama onun dışında ne can güvenliğim var benim, ne dini özgürlüğüm var, ne kültürel anlamda özgürlüğüm var. Hiçbir güvenliğim yok. İsteyen istediği zaman kızımı kaçırabilir, istediği zaman dövebilir, istediği zaman malıma el koyabilir. Her anlamıyla yaşıyoruz diyemeyiz. Evet, yaşam bir beden hareketli olmasıysa evet yaşıyoruz; ama onun dışında hiçbir şey yok.” (Mardin, erkek)

“Benim için güvenlik, gece kapıma dayananın hırsız olması”⁶⁴ (Urfa, kadın)

“Biz nasıl ayakta duruyoruz, nasıl yaşıyoruz, günü birlik nasıl şey yapıyoruz, kimsenin tahmin edemeyeceği acılardır bunlar. Evet mücadele ettiğin için bir moral var, bir özgüven var, halk senin yanında bu bir moral, ama bu yaşananlar tarihte çok azdır.” (Urfa, kadın)

“Çocukluğumuzda bir şeyler toplamaya giderdik. Geçen köye gittiğimde içim içimi yedi. Bir iki kişiyi bulsam da şurada sadece yürüsek, çocukluğumu hatırlasam, ona dair öykülerim gelse dedim. Halen gittiğimde diyorum ben 43-44 yaşında bir adamım, kendi köyüm, ne oluyor, kimi bekliyorsun, yürü. Ama orada hep yürüyüp gidenlerin başına bir şeyler geldi” (Mardin, erkek)

Çözüm süreci ile birlikte cenazelerin gelmesinin sona ermesinin insanlar üzerinde yarattığı olumlu etki de sıklıkla vurgulanmıştır. Gündelik hayatın normalleşmesi ile birlikte bastırılmış, göz ardı edilmiş sorunların, taleplerin yavaş yavaş öne çıkmaya başladığı da görülebilmektedir. Can güvenliğinin olmadığı bir ortamda maddi kaygılar unutulurken, insanlar artık yaşadıkları evleri, kendilerine sağlanan hizmetleri düşünmeye, kısacası normal bir hayat mücadelesine girmeye başladıkları ifade edilmiştir. Ancak çok uzun bir süre olağanüstü koşullar altında yaşayan bir nüfus için, bu aynı zamanda bilindik bir ortama dönüş değil, yeni, bilinmezliklerle ve belirsizliklerle dolu bir hayata başlamak anlamına da gelebilmektedir.

[64] Burada görüşmecinin ifade etmek istediği, polis veya asker yerine evin kapısına dayananın hırsız olmasının bir normalleşme olduğudur.

Bu yeni hayata geçişin bir sonucu olarak, daha önce tartışılmayan kent politikası gibi konuların konuşulmaya, daha önce ihmal edilen hizmetlerin yerel yönetimlerden beklenmeye başlandığı Diyarbakır’da yapılan görüşmelerde

ifade edilmiştir. Bir başka değişim de, daha önce güvenlik endişesiyle kuşatılmış hayatın, dışarıya doğru akmasıyla, kentin güvenliğine ilişkin başka meselelerin de daha öncelikli hale gelmeye başlamasıdır. Gündelik hayattaki bu normalleşmeye, özellikle insanlardaki bu güvensizlik halinden çıkar sağlayanların (siyasi örgütler ve kriminal çeteler) vereceği tepki de bir endişe olarak belirtilmiştir.

“Güvenlikte olmadığınızı düşündüğünüz an güvenlikte olmak için çaba sarf ediyorsunuz. Bu nedenle 90’lı yıllarla bugünkü güvenlik kaygılarımız da değişti. Çünkü mücadeleyle belirli bir ivme kazandık. Şimdi mesela düşünün x,w,q artık kullanıyoruz ama mesela bu devlet bizi başka şeylerle ortadan kaldırılabir mi gibi kaygılar gelişti. Veya sermaye rantları, buraları ele geçirir başka şeyler yapar mı kaygısı yaşıyoruz. Eskiden böyle kaygılar taşımıyorduk.” (Diyarbakır, erkek)

“Anne kendine bakmıyor, tatile gidelim diyorum, gelmiyor. Böylesi bir duyguda olan anne düşünün. Kendisine bakmıyor, tatile gitmek istemiyor. Evdeki diğer çocuklarını, o çocuklarının sevdiği yemeği yapmıyor. Ne zamanki barış süreci başladı, oğlunun askerliğini ertelettik. Anne daha rahatladı. Mesela gelecekle ilgili planlar yapmaya başladı. Hiç aklımızda yoktu, iki ay önce evimizi sattık, yeni ev aldık. Daha önce bana ev mi lazım diyen kadın şimdi böyle bir şey düşünmeye başladı. Bunu niye söylüyorum; içinde bir umut yeşerdi, daha çok yaşama bağlanmış, gelecekle ilgili bir takım planlar yapıyor. Buradan yola çıkarak şunu ifade etmek istiyorum. Bu bölgede insanların daha çok yaşanan çatışmalarla ilgili sorunları olduğu için kendi güvenlikleriyle ilgili bir kaygısı ön planda değil. Oysa yaşadığı ev güvenli değil, depreme dayanıklı değil, sağlıklı değil. Rutubetli. Bunlar hiç aklına gelmemiş.” (Diyarbakır, erkek)

Barışın inşası aynı zamanda Kürtlerin merkezi hükümet kurumları ve hizmetlerine ilişkin güvensizliklerinin de ortadan kalkmasını gerektirmektedir. Görüşmelerde, AKP hükümetiyle birlikte Kürtlere yönelik sosyal yardımlardaki -örneğin ailesinde terör suçundan hüküm giymiş veya yargılanan kişiler bulunanlara verilmemesi gibi- ayrımcılıklarda olumlu yönde bir değişim olduğu kabul edilmekle birlikte, Kürtlerin bu hizmetlere güvenmedikleri de belirtilmektedir. Batıdaki doktorlara güvenilmediğinden, imkanı olanların kimi zaman tedavi için batıdan Diyarbakır’a gelmeyi göze alması, Bakanlığa bağlı sağlık ocakları yerine, belediyeler ile bağlantılı sağlık hizmetlerinin tercih edilmesi buna ilişkin verilen örneklerden ikisidir.

Görüştüğümüz bazı kişiler geçmiş kadar, bugün de devam eden, Kürtlere yönelik doğrudan, yapısal ve sembolik şiddetin kapsamı ve etkisi görülmeksizin bir barışın güç olduğunu ifade etmiştir. Özellikle zorunlu veya ekonomik göç ya da mevsimlik iş nedeniyle Batıya giden Kürtlerin yaşadıkları şiddetin dikkate alınması gerektiği, konunun devletin 90’larda uyguladığı şiddetle sınırlı kalmaması gerektiği vurgulanmıştır. Kürtlerin Batı kentlerinde sürekli hakarete maruz kalmaktan yakındıkları, emek piyasasında proleter olarak ezildikleri, çalıştıkları ortamlarda etnik kimlikleri üzerinden ayrımcılık yaşadıkları, sendika gibi hak arama örgütlerinde bile dışlandıkları belirtilmiştir. Kürtlerin kamusal alanda kendilerini korumasız hissettikleri, başlarının derde girmesi korkusuyla sürekli otokontrol ile hareket ettikleri, özellikle Batıda Kürtçe konuşmaktan çekindikleri de sıralananlar arasındadır. Bu tür ayrımcı pratikler ve güvensizlikler ortadan kalkmadıkça, Kürtlerin güvenlik algılarının asla normalleşmeyeceği, devlet ile PKK arasındaki çatışmanın da süreç başarıyla

ilerlese bile toplumsal nitelikteki başka çatışma biçimlerine dönüşeceği endişesi de dile getirilen noktalardan biridir. Sadece bölgede değil, Türkiye'nin her yerinde normalleşme sağlanmadan barışın kurulamayacağı algısı yaygın olmakla birlikte, bunun gerçekleşebileceğine dair inanç oldukça azdır.

“Kendi tarihi ve varlığı ile ilgili tarafsızlığı bile değişti ve sarsıldı. Öncesinde normal bir hayatı olabileceğine ve bir Kürt örgütlenmesi olabileceğine hiçbirine inanmıyorlar. Bütün hafızayı da sildiler. İnsanların 200-300 yıl önceden gelen bir hafızaları vardı. Zorunlu göçler bunlardan daha ağır bir şekilde oldu. Hiçbir normalleşme şansı verilmeden yapıldı. Bu yüzden bölük pörçük bir durumdalar. Bunlar görülmesi gereken şeyler ve çok nadir görülen şeyler.” (Mardin, erkek)

Devlet ve Siyasi Aktörlere Güven

Görüşmelerde devlet nadiren hükümet, kimi zaman hükümet dışında kalan diğer kurumları da içeren yapı, kimi zamansa ülkeyi yöneten “derin akıl” anlamında kullanılmıştır. Yine mevcut iktidarı devletle özdeşleştirmeye başlayanlar da bulunmaktadır. Türkiye'deki siyasi kutuplaşmanın ve barışın, Türkiye'nin gündelik siyaseti içinde araçsallaştırılmasının bir sonucu olarak, Kürt siyaseti zaman zaman çözüm süreci yüzünden iktidar muhalifi Türkler tarafından AKP ile işbirliği yapmakla suçlanmaktadır. Görüşmelerin bir bütün olarak işaret ettiği ise Kürtlerin yaygın olarak kendilerini “devletle” savaşmış ve “devletle” müzakere yapıyor pozisyonda gördükleridir.

Kürtlerin devlete karşı güvensizliği her görüşmede ifade edilmiştir. Devletle vatandaş arasındaki ilişkilerin kopma noktasına geldiğini, hatta devletin bölgede meşruiyetinin kalmamış olduğunu söyleyen görüşmeciler olmuştur. Süreçle ilgili yaygın bir endişe, müzakereler ilerleyip, çözüm için asıl gerekli olan meseleler gündeme geldiği anda devletin bu meseleleri hazmedemeyeceği ve süreci engelleyeceğidir. Devletin özellikle PKK'lıların geri dönüşü ve ana dilde eğitim meselesinde zorluk çıkaracağı, suç işlemiş devlet görevlilerinin yargılanmasını kaldıramayacağı için yüzleşmeye asla izin vermeyeceği endişelerden bazılarıdır. Devlet ile vatandaş arasında güvenin tesis edilebilmesi için en temel koşulun bu yargılamaların gerçekleşmesi olduğu görülmektedir. Bir görüşmecimizin ifade ettiği gibi, devlet görevlilerinin yargı önüne çıkarıldığını gören vatandaşların, işlenen suçların kabullenildiğine ve yapılan hatanın anlaşıldığına inanma ihtimalleri daha yüksek olacaktır. Bunun pek de mümkün olmayacağını anlatmak için verilen örneklerden biri Ergenekon davasında Kürtlere karşı işlenmiş suçların gündeme getirilmemesidir. Bölgede gerek çatışmasız durumun imkân vermesiyle, gerekse zaman aşımı ihtimalinin baskısıyla yavaş yavaş başlayan hak arama arayışlarında, davaları etkilemek, kanıtları ortadan kaldırmak ve mağdurlar üzerinde baskı kurmak isteyenler olabileceği korkusu da mevcuttur.

“Binlerce faili meçhul insan var. Hani bir gün ne yapabildik? Sen gidip başvuruyorsun. Başvurularını kabul etmiyor. Kaybın hakkında dava açıyorsun. Açılmıyor. Açsan bile yıllarca seni oyalıyor. Zaman aşımına uğratıyor. Sen o hakkını kaybediyorsun. Burada eğer gerçekten yasa ve anayasa sana bu hakkı tanırsa, en azından sen kendini ifade edebilirsin. Fakat bu yasa ve anayasa ile sen kendini ifade edemezsin. O konuda güvencemiz yok.” (Diyarbakır, erkek)

“Ama devlet bununla yüzleştiği zaman, bunun faillerini bir şekilde ceza-

landırdığı zaman mutlaka o insan diyecek ki demek ki bu suçunu anlamış. Bir güven oluşacak. Ve işte faili cezalandırıyor. Buna da tazminat mı öderler neyse... Bu ister istemez onarır yani. O güven gelir. Onarır. Yoksa gelin barışalım, helalleşelim, ama sana olan olmuştur, yaptığım benim yanına kalmıştır. Bu olmaz.” (Mardin, erkek)

İkinci bir görüş, devletin zaten bir şey yapmadığı ve barış için Kürtlerin tek taraflı uğraştıklarıdır. Devletin gerçekten barış yapmaya gönüllü olduğunu gösterecek en önemli adımlardan biri, Kürtlerin haklarının anayasal güvence altına alınmasıdır. Kürtler barışın diğer tarafı olarak devlette ve genel olarak Türklerde bir zihniyet değişimi olacağına inanmadıklarından, yasal güvence olmaksızın işlerin günü geldiğinde eskiye döneceği kuşkusunu taşımaktadır. Devlete olan bu güvensizliğin ve ancak hukuki zemindeki çözümlere inanmanın sadece Kürtlere özgü olmadığını da altını çizmek gerekir. Kürtler dışındaki kimliklerden görüştüğümüz kişiler de, hem tarihsel olarak maruz kaldıkları, hem de 30 yıllık çatışma dönemi boyunca yaşadıkları yüzünden devlete karşı güvensiz olduklarını belirtmiştir. Süryani ve Arap nüfusun yoğun olarak yaşadığı Mardin'deki iki Türk görüşmecimiz, azınlıkların Kürtlerden farklı olarak kendilerini neredeyse tamamen içe kapattıklarını, bunun sonucunun bunaltıcı ve kopuk bir kent hayatı olduğunu ifade etmiştir.

Sürecin başlamasıyla birlikte pratikte devlet görevlilerinin davranışlarının değişip değişmediği sorusuna verilen cevaplarda farklılıklar vardır. Olumlu bir geri durma, kontrollü davranma hali olduğu kabul edilmekle birlikte, gerçekte bir zihniyet değişimi olduğuna inanılmamaktadır. Kamu görevlilerinin sadece vatandaşın devletle karşı karşıya geldiği anlardaki davranışları değil, yerel Kürt siyasetçilere karşı tavrı da özellikle devlet bürokrasisinde bir zihniyet değişiminin gerçekleşmesinin ne kadar zor olduğunu göstermektedir. Bu konuda araştırma kapsamında görüştüğümüz iki yerel yöneticiden biri, bürokrasinin, Kürt hareketinin yerel yöneticilerini karar alma mekanizmalarından dışladığını, taleplerini görmezden geldiğini, çözüm süreci sonrasında bürokrasinin kendilerine nasıl davranacaklarını bilemediğini dile getirmiştir.

“Bir de böyle sana saygı göstermeyi de bir iyilik sayıyor. Ben bir kere valiliği ziyarete gittim, inanır mısın beni nereye oturtacağımı şaşırды, yan yana iki koltuk bana 'buyurun dedi, yanına oturacağım', 'yok dedi, şuraya alayım'. Ben dedim 'karar ver, nereye oturayım?'. Kafasında hala sen risksin.” (Urfa, kadın)

Devlet dışındaki en önemli siyasi aktörler sorulduğunda doğal olarak AKP ile PKK, KCK ve Kürt siyaseti ilk akla gelenler olmuştur. Bunun dışında Irak Kürdistanı, Suriye başta olmak üzere Ortadoğu'daki tüm ilgili ülkeler ve kişilerle uluslararası diğer aktörler de sıralananlar arasındadır. Sürecin en önemli iki aktörüne getirilen ortak eleştiriler mevcuttur. Bunların başında sürece yönelik birbiriyle çelişen açıklamalar ve sürecin kapalı bir şekilde yürümesi gelmektedir. Yeterince şeffaf ve açık biçimde yapılmayan bilgilendirme, üstü kapalı mesajlar tabanda doğal olarak farklı şekillerde yorumlanmakta ve bu da siyasetçiyle vatandaş arasındaki güveni zedelemektedir. Yine 30 yıllık çatışma sırasında işlenen suçları unutturmanın, her iki aktörün de çıkarına olduğu olduğu ve bunun gerçek anlamda bir yüzleşmeye imkân vermeyeceği endişesi de ifade edilmiştir. Çatışmanın kimi kesimlerde yarattığı ekonomik ve siyasi rantların, sürecin devamlılığını olumsuz etkileyeceği de dile getirilen bir başka görüştür.

Kürt hareketinin yerel yönetimleri elinde tuttuğu yerler ile AKP'nin baskın olduğu yerlerde, AKP'ye dair söylenenler arasında farklılıklar gözlemlenmiştir. AKP'nin yönetimde olduğu yerlerde, yerel düzeydeki uygulamaların yarattığı rahatsızlıkların ve kurdukları güç ilişkilerinin, süreçle ilgili algıları da etkilediği anlaşılmaktadır. Yerel düzeyde bir ele geçirme savaşı yaşandığı, herkesin yaşama alanının bu sefer farklı bir şekilde daraltıldığı, bu yerleşimlerde ifade edilen görüşler arasındadır. Yine AKP'nin bölgeye özel sosyal politikaları da güvensizlikleri beslemektedir; bir görüşmecimiz bunu "Kürtleri siyaseten teslim alma stratejisinin izlenmesi" olarak tanımlamıştır. Diğer taraftan, Diyarbakır'da yapılan görüşmelerde, AKP yönetimine ilişkin güvensizlikler dile getirilse bile, yerel düzeyde AKP'de siyaset yapanların talepleri ile Kürt hareketinin taleplerinin büyük ölçüde ortaklaştığı ifade edilmiştir.

AKP'nin çözüm süreci içindeki tavrı birçok açıdan eleştirilmektedir. İktidar partisinin bazı açıklamalarının insanları incittiği, Kürtlere sanki onlara bir şey bahsediliyormuş gibi davranıldığı ve bunun da bir aşağılama olarak görüldüğü yapılan eleştiriler arasındadır. İktidar partisinin siyasi jestlerinin memnuniyet yarattığı söylenmekle birlikte, bu jestlere verilen tepkilere karşı kızgınlık belirten, zaten yapılması doğal bazı şeyler yapıldığı için -mesela Kürdistan kelimesinin kullanımı- kendilerinden minnettarlık beklenmesine tepkili olanlar da vardır. İktidar partisinin siyasi endişelerle çözüm için adım attığı, ama aslında sorunu pek anlamadığı, sürecin birbirini takip eden seçimlerdeki oy kaygılarına göre yürütüldüğü ve iktidar partisinin amacının kendisini siyasi riske sokmayacak adımlar atmak olduğu da farklı görüşmelerde karşılaşılan ifadelerdir. AKP'nin yavaş adım atmasının, sabırsızlık içinde olan Kürt toplumunda güvensizliği artırdığı net bir şekilde görülebilmektedir.

Kürtleri temsil eden aktörlerle ilgili değerlendirmelerde ise görüş farklılıkları daha az keskindir. İlk olarak aktörlerin sürecin başlaması ve devam etmesi üzerindeki kontrolü önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Kürt siyasi hareketiyle bağlantılı olanların, taban barışın sağlanacağına inanmasa da, kendi liderlerine ve örgütlerine duydukları güven baskındır. Kürt siyasetine dair kafa karıştıran konulardan biri de çok sayıda aktörün varlığıdır. Özellikle Kürt hareketinin tabanında, siyasetçilere karşı bir güvensizlik olduğu ve bu tabanın kendine gerillayı ve onu temsil eden aktörleri daha yakın bulduğu, dağdakiler ile sivil aktörlere ilişkin algılar arasında önemli farklar olduğu değişik görüşmelerde ifade edilmiştir. Özellikle farklı aktörler, belli olaylara farklı tepkiler verdiğinde mesele karmaşık bir hal almaktadır. Gerillayı bölünme yanlısı olarak algılayan Türk toplumu açısından da bu durumun bir güvensizlik yarattığı, Türklere süreçle Kürtlerin asıl ulaşmak istediğinin bölünmek olduğu algısını güçlendirdiği söylenebilir. Bu nedenle süreçte, Kürtlerin siyasi aktörlerinin daha ön plana çıkması ülkenin geri kalanında sürecin gidişatını olumlu yönde etkileyecektir. Fakat bölgede de aynı olumlu sonucun alınması, bu güven telkin eden ama siyaset dışı kalmış olan kadroların siyasete dâhil olmasını gerektirmektedir.

"Kürtler kendi burjuvazisini yaratıyor gibi bir değerlendirme yapabilir ama kanaati şu: 'Evet Kürtler için de ayrıcalıklı bir sınıf yaratılıyor'. Yoksulluktan gel, beş sene sonra zengin ol. Bu nasıl olur, onu sorguluyor. Bu, güvensizlik yaratıyor, çünkü inançlar, değerler birtakım bedeller ödenmiş, bu bedeli ödeyenler bunları ben kazandım diyor aslında, bu kazanımları da birisi gözlerinin önünde bu şekilde harcıyor. Şu doğrudur evet, özellikle Diyarbakır'da böyle bir sınıf çıkıyor ortaya. Bu sınıf çıkıyor ama bu sınıf politik olarak henüz diğer sınıftan kopmamış. Yan yana yü-

rütülüyor; zenginlerle yoksulların yürüttüğü siyaset bu. Belki bir müddet sonra onlar da kopacaktır. Şu an zenginlerin de bu siyasete ihtiyacı var. Siyasetin yoksullara ihtiyacı var; zenginlerin de bu siyasete... Öyle bir tablo var esasında. Burada bir kırılma yaşanıyor, fakat şöyle bir kaygı da var; diyelim ki, bu kırılmaya tepkisel olarak uzaklaşmak veya reddetme olabilir mi yok, buradan da korkuyor yoksulluk, diyor ki 'Ben var ettiğim bu değerlerden uzaklaşırsam o zaman kime tutunacağım?' Hiçbir şeyim kalmayacak. Mesela deniliyor ki: 'Parti taşı koysa, taş kazanır burada.' Aslında bu tam da karşılıyor bunu. Biz sizi, gelen kişiyi beğenmesek de bu bizim yarattığımız değer ve seçeceğimiz bunu. Şu kavram çok yayılmış: 'Biz BDPLi değil PKKliyiz.' Çünkü PKK'ye güven var. BDP'ye neden güven yoktur? Bu üç dönem içinde yaratılan ayrışmadan, bazılarının zenginleşmesinden olabilir, ya da zenginlerin bu hareket içerisine katılmasından olabilir. Genel olarak tabandan böyle bir sesleniş var; 'biz PKK'liyiz' diye, tek güvendikleri kurum PKK." (Diyarbakır, kadın)

Sadece resmi görüşmelerle yürüyen bir sürecin, barışın inşası anlamına gelmeyeceği gibi ifadeler, sivil toplumun sürece katılımının beklentilerden biri olduğuna işaret etmektedir. Bölgeden çok, batıdaki nüfusun sürece katılımının üzerinde durulması gerektiği, Kürtlerin, STK'ların özellikle batı ile bölge arasındaki diyalog kanallarının kurulmasında kolaylaştırıcı rol oynamasını beklediği ifade edilmiştir. Batıdaki STK'ların, Kürt nüfusun yoğun olduğu illerde yaptıkları çalışmalar faydalı görülmeyle birlikte, karşılıklı güven sorununa kafa yorulmadan yapılan çalışmaların bir değişim yaratmadığını söyleyen katılımcılarımız da oldu. Yine, kendisini ne tam anlamıyla Kürt hareketinin parçası gören, ne de AKP tabanından gelen görüşmeciler açısından, sivil katılım mekanizmalarının daha da fazla önem taşıdığı bir izlenim olarak eklenebilir.

"Şimdi kesinlikle halk buna ortak edilmelidir. STK'lar, odalar... Yani yıllardır devletin resmi politikalarından hep şikayet ettik. Bu barış süreci de resmi bir beyinle ilerleyemez. Resmi beyin bir yere kadar. Sonuçta resmi beyinlerin bir dereceye kadar, ondan sonra hassasiyetler devreye giriyor. Ama bu barış halklar içindir. Halkların birlikte yaşayabilmeleri için tesis edilmesi gereken bir şey. Bunun için kesinlikle halk buna dahil edilmelidir. Yani şu ana kadar evet, belirli bir zemin hazırlandı. Bir temel atıldı. Ama bundan sonrasının şeffaf bir şekilde yürütülmesi lazım. En uç düşünen ve en radikal gruplar bile bu sürece dahil edilmeli ve birebir Öcalan'la görüşmeli, devletle görüşmeli. Çünkü yani sizin de hayatınızda bu tür örnekler gelişmiştir. İnsanlar konuşmadıkça beyninde düşündüğü ya da oturmuş bazı şeylerle, tabularla yaşar. Ama karşılıklı oturup konuşulduğu zaman öyle olmadığı ortaya çıkabiliyor. Onun için en uç noktalarda olan insanlar bile bence bu görüşmelere dahil edilmeli. Çünkü batıyı ikna etmek, aslında bizden çok batılıların birebir bu sürece dâhil edilmeleriyle gerçekleşebilir. Yani biz bölgede yaşayan insanlar olarak, zaten yıllardır barış diye haykırıyoruz. Oysa bizim barıştan kastımız belki batılıya göre çok daha farklı bir şey. Belki biz evet barış, barış diyoruz, ama belki de kendileri için o kutsal olan toprak parçasını belki elde etmek istiyoruz. Belki de onların algısı bu. Öyle olmadığını nasıl anlatacağız ya da onlar nasıl buna inanacak? Birebir sürece dâhil edilmeleriyle..."
(Diyarbakır, erkek)

"Bakın çatışmalı ortamlarda bu duygular çok muhakeme edilmezdi. Ama biraz daha işler normalleşince bu da gün yüzüne çıkan bir duygu oldu.

İktidarların Kürt sorununa ve siyasi partilere dönük yaklaşımları, genel olarak da toplumun farklı dinamiklerinin de olumsuz yaklaşımı bu duyguyu güçlendirebilir. Önümüzdeki günlerde biraz da toplumlar arası güveni güçlendirmek ve birlikte yaşama duygusunu güçlendirmek artık tamamen Türk hükümetlerine, Türk toplumunun kendisine düşüyor.” (Diyarbakır, erkek)

“Akil İnsanlar gelmişti işte. Sivil toplum örgütleriyle. Yine terör, terörist şu bu gibi falan şeylerle söze başlayınca ilk sözü ben aldım, dayanamadım yani. Ya, bakın dedim. Hala bu söz, bu terimler, bu tanımlar üzerinden gideceksek, incitiyorsunuz bizi. Bırakın onları, bizi incitiyorsunuz. Yani burada pek çok insanın, benim kardeşim (...) okulu bıraktı, gitti, şehit düştü. Yani bu çocuk salak değildi. Kandırılmış da değildi. Biz hasbelkader burada kalanlar onlar kadar cesur olmadığımız için burada kalanlarız yani. Ve onlar üstelik tüm bu şeye rağmen en cesur olanlarıydı. Böyle dediğinizde bu olmaz yani. Bunları, o üslubun anlama, algılama şeyini biraz görmek gerekiyor. Yoksa niyet eğer çözmekse... Bu ve benzeri bazı veriler acaba dedirtiyor insana yani. Çünkü sonuna kadar ben hep pozitif yaklaşıma çalıştım. Olacak, bu kez başaracağız. Başaracağız, bir yerlere gelecek, bu beladan kurtulacağız. Ya olmaz yani, 90 yıldır keşke asimile etseydiniz bizi de rahatlardık biz de yani. Ama beceremediniz yani. Yapamadınız, olmuyor yani. Bundan vazgeçmek gerekiyor. Bu kadar insani, doğal bazı şeyler talep ediyor bazı insanlar. Bunu yapmayın etmeyin. Bu yol, yol değil.” (Diyarbakır, erkek)

Türklere İlişkin Algılar

“Bizim Türklerle hiçbir problemimiz yok. Biz neyse onlar da odur. Fakat burada sistemden kaynaklanan bir problem var. Sistemden kaynaklanıyor. Biz biliyoruz, Türkler de aynı hakareti, aynı zulmü görüyorlar.” (Diyarbakır, kadın)

“Türkiye’nin batısında bu çatışmayı bilmeyen ya da duymayan, çocuğunun ruh haline bakarak bile tahmin edemeyenlerin olduğunu ben düşünmüyorum. Bu anlamda, biraz sert gibi gelecek; ama çok riyakâr da buluyorum bu anlamda Türkiye’nin bu tarafında yaşayan insanları. Bir tek Türkler demek de milliyetçi gibi geliyor bana, onu da söylemekten biraz imtina ediyorum. Kürt olmayan insanlar diyeyim, bu savaşı biliyorlardı, görmezden geldiler; çünkü gerçekten de onlara göre kapıcı olarak tanıdıkları, evlerine temizliğe gelen, ayakkabılarını boyattıkları insanlarla eşit olmak aslında çok da onların hoşlanacakları bir durum değildi.” (İstanbul, kadın)

Kürtlerin sorununun devletle olduğu, Türklerle bir sorunları olmadığı ifadesi, Türklerle ilgili hisleri sorulduğunda bölgedeki görüşmecilerin verdiği ilk tepki olmuştur. Yine sıklıkla dile getirilen bir husus, özellikle bölgede Kürtlerin, genelde devlet görevlisi olan Türklerle karşılaştıkları, bu nedenle de acılarının ve öfkelerinin devlete yönelik olduğudur. Batıda yaşamış/yaşayan veya batı ile bağlantısı olan Kürtlerde ise bu algılarda farklılıklar vardır. Hem deneyimleri, hem de bölgedeki ruh halinin tam içinde olmamaları nedeniyle, Türklere ilişkin fikirlerini daha serbest bir şekilde ifade edebilmektedirler. Kürtlerin batıdaki hayata ilişkin deneyimleri hor görülme, aşağılanma ve damgalanma örnekleri ile doludur; bunlara ilişkin hikâyeler kişiden kişiye, kişilerin sınıfsal statüsüne göre farklılık göstermemektedir. Çoğu hikâyede, birebir konu-

arak, zaman içinde ilişkilerin düzeltilebildiği belirtilmektedir. Ancak karşılaşılan her yeni Türk'le, benzer bir kendini anlatma deneyimi yaşanmasının getirdiği bir yorgunluk ve isyan hali de mevcuttur. Bu durum sadece Kürtlere özgü değildir; bölgedeki diğer etnik gruplar da Türklerden zaten ayrımcılık gördüklerini, çatışmalı dönemde ise batıda etnik bazda değil, bölgeden gelen herkese karşı ayrımcılık yapıldığını vurgulamaktadır.

Bölgede her tür etnik ve dini grubun haklarının tanındığı, demokratik bir sistem talebi yaygın olarak ifade edilse de, Türklerin Kürtlerin Ermeni asıllı olduklarına dair yorumlarının yarattığı rahatsızlık da görülmektedir. Burada Ermeni olmanın bir hakaret olarak görülmesinden çok, Ermeniliğin kendilerine bir hakaret olarak yöneltilmesinin payı olduğu belirtilmelidir. Görüşmelerde, kendilerini ibadet ederken (namaz kılarken) gören Türklerin "biz sizi Ermeni sanıyorduk" şeklinde yorum yaptıkları, köy boşaltmalar sırasında yaygın bir pratik olarak güvenlik güçlerinin köyün ortasına bir çizgi çizip, Ermeni olanların belli bir tarafa geçmelerini istedikleri anlatılmıştır.

Kürtler özellikle Türklerden sürekli olarak "Ne istiyorsunuz?"⁶⁵ sorusunu duymaktan bıktıklarını söylemektedir. Bu soruyu duydukları anda karşılarındaki Türk'ün kendi gözlerinde devletle özdeş hale geldiğini, ne istendiğinin aslında defalarca anlatıldığını ve bu sorunun sorulmasının aslında bir tür hakaret şekli olduğunu ifade etmektedirler. Türklerin Kürtlere "Ne istiyorsunuz" diye sormak yerine, kendilerine dönüp "Biz ne istiyoruz?" sorusunu sormaları, askerliğini bölgede yapmışların zamanında sorgulamadıkları emirleri ve neden emirleri sorgulamadan yerine getirdikleriyle yüzleşmeleri, görüşmeler sırasında dile getirilen taleplerdir. "Halkların arasında sorun yok" söyleminin aldatmaca olduğunu söyleyen bir görüşmeci, Türkler nedeniyle (örneğin ihbar yüzünden) kötü muameleye maruz kalmış kişilerin bile, kendilerini böyle konuşma baskısı altında hissettiklerini belirtmiştir. Devletin çatışmalı süreç boyunca uyguladığı politikaların ve ülkenin batısında emek piyasasında yaşanan rekabetin de Türklerin algısını olumsuz yönde şekillendirdiğine değinilmiştir.

"Bakıyorsun karşıdaki sırf seni Kürt olduğundan ötürü sevmiyor, öyle bir şey var. Çok uzak ve anlayışsızlar. Bir şeyi anlatamıyorsun, bir süre sonra ümidi kesiyorsun. En yakın, çok iyi anlaştığın arkadaşının bile Kürt meselesi açıldığında, aklı başından gidiyor. 2004'te gittim üniversiteye, 2011'de bitirdim. 2007'den sonra Kürt meselesi medyada filan konuşmaya başlanınca, milletin tavrının biraz daha değiştiğini fark ettim. Önceden mesela, dindarların filan biraz iyi baktığını düşünüyorsun, ama acayip bir ırkçılık var. Konuşulduğu zaman durumu anlıyorsun ve bu istisna olmuyor. 10 Türk'ten, 9'u mutlaka aynı düşünüyor. Kürtlüğü bir siyasi kimlik olarak anlıyor batıdakiler. İnsanlık hâli olarak algılamıyorlar. Söylüyoruz ama algılamıyorlar. Sanıyorlar ki, biz onları gıcık etmek için Kürdüz diyoruz, Kürtçe konuşuyoruz. (...) Türklerin kendilerine dost olarak gördükleri bir toplum yok, Araplara "pis" derler, Avrupalılar için "medeniyeti bizden öğrendiler" derler. Aslında geride kalmışlığın verdiği hınç. Trajik bir durum. Açıkçası acıyorum ben biraz durumlarına. Çünkü çok kötü bir durumdalar ve bunun farkında değiller." (Mardin, erkek)

"Bölgenin zengin Kürtleri güvenlik endişesiyle göç etti ve Adana yerine daha çok Mersin'e gittiler. Mersin'de tam o dönemde müthiş bir konut patlaması yaşanmıştı. Irak'dan giden zengin Kürtler bu konutlara çok ucuza sahip oldu. Dolayısıyla orada sermaye düzeyinde bir çatışma da

[65] Gezi olayları sonrasında ülkenin batısında yaşanan toplumsal olaylarda özellikle sosyal medyada sorulan "Kürtler nerede?" sorusunun da aynı etkiyi yarattığı söylenebilir.

yaşandı. Mersin'in zengini iflas edince, malına el koyan kişi pozisyonuna oturdu Kürtler. O yüzden Mersin'de daha çatışmalı bir süreç yaşandı. Mersin'de şehire Türk göçü de Kürt göçüyle aynı tarihlerde yaşandı. O yüzden burada tam bir karşılaşmadan söz ediyoruz. Mersin'de dağ köylüleri Türktür. Ova ekseriyetle Araptır. Düşünün, keçi besleyen bir çobansınız şehre gelince Audi'ye binen bir Kürt görüyorsunuz. Tabii milliyetçi duygular coşuyor.” (Diyarbakır, erkek)

“Kürtler her seferinde yaşadıkları travmayı mı anlatsınlar? Biraz da siz anlamaya çalışın. Her seferinde şu oldu, bu oldu, böyle oldu, böyle geldik filan... Siz biraz anlayın” (Diyarbakır, kadın)

“Makro siyasette Kürt sorunu çözümü odaklı bakarsak, siyasal aktörlerin bir şeyi müzakere edip çözmesi ile silahlı güçlerin bir şeyi sonlandırıp normalleştirilmesi bambaşka bir şey. Bir de bunun toplumsal alana nasıl sirayet ettiğini tartışmak başka bir şey. Ben şu algıya çok katılmıyorum, halklar arasında bir şey yok. Halklar arasında çok şey var aslında, yani bu ezber bir olay. Bunu en çok gördüğümüz yer kamusal alan, birbirleriyle iletişime geçtikleri anda bir bakıyorsunuz ki Kürtlük ve Türklük üzerine bambaşka bir tartışma çıkıyor. (...) Kültürel olarak bakarsak hani misafirperverlik ölçütleri falan, misafirperverlikte bile bir ayrımcılığa uğruyorsunuz. İnsanlar size bir çay ısmarlarken bile size sordukları sorular, o çayı içip bir an önce gitme isteği uyandırıyor. (...) Benim için o anda bir Türkün o soruyu sormasıyla sorguda bir polisin sorması aynı şey.” (Diyarbakır, erkek)

Türklerin tüm sorunu silahlı çatışma olarak gördükleri, o yüzden de barışı anlamadıkları kanaatini taşıyanlar çoğunluktadır. Türklerin süreç içerisinde bu nedenle pasif konumda, etkisiz eleman olarak görülmeye başlandığı da söylenebilir. Süreç, Türk toplumunun genelinde barış tartışılmaya başlansa çok farklı bir şekilde ilerleyebileceken, bunun olmaması, barış eğilimi daha baskın izlenimi veren Kürtlerin devlet ve siyasi aktörlere bağımlılığını da artırmaktadır. Çatışma altında büyüyen Kürt ve Türk gençler arasında algı farklılıklarındaki uçurumun daha da büyüdüğü dikkat çekilen husulardan biridir. Kürtler barış için el uzatmışken, Türkler arasında hâkim olan bölünme endişesi ciddi bir kırgınlık ve kızgınlık yaratmaktadır. Siyasi dil yumuşar, silahlı çatışmasızlık hali sürerse, diyalogla bu sorunun aşılabileceğine inananlar kadar, aslında Türklerin durumun farkında olduğunu, riyakâr davrandıklarını düşünenler de mevcuttur. Türklerin olan biteni anlamaları için bölgeye gelmesi, bölge halkını dinlemeden Kürtlerin yaşadıklarını tam olarak hissedemeyeceklerini söyleyen görüşmecilerimiz de olmuştur.

“Kayseri'den sonrası senin olsun desen bir Kürt'e, kesinlikle kabul etmez. İstanbul'la da ilişkisi ve paylaşımı var.” (Diyarbakır, erkek)

“Biz çok kopuş noktasına gelmişiz, duygularda epey ayrışma olduğu kesin. Bu, üstü kapatılacak bir şey değil. Devlet şiddeti karşısında kim neye göre tepki gösteriyorsa, bu da üzerinde düşünülmesi gereken bir noktadır. Batıdaki insanlar Lice'de öldürüleni -oradaki demokrat kurumlarımız, arkadaşlarımız için söylemiyorum, ama geneli- PKK sempatisini olarak görüyor ve ölümünü meşru algılıyor. Bana göre kopuş noktası orası. Pratikte kimsenin söylemek istemediği bu.” (Mardin, erkek)

4.3.2. Çatışma Sonrası Döneme İlişkin Güvensizlikler

Bir etnik grubun hak mücadelesi, o etnik grubun mensuplarının oluşturduğu toplumdaki ayrışmaların büyük oranda yok sayıldığı bir süreçtir. Toplum genellikle kendi içinde, mücadelenin yanında olanlar ve karşısında olanlar olarak ayrılır; zamanla mücadele topluma ilişkin algılar üzerinde belirleyici olur. Böylece bir halk, hem kendisi, hem başkaları tarafından homojen bir bütün olarak görülmeye başlanır. Barış süreçleri bir yanıyla da toplumların gerçekliğe dönüşü, üstü örtülmüş sınıfsal, ekonomik, ideolojik, dinsel ve benzeri ayrışmaların yeniden ortaya çıkışı anlamına gelir.

Görüşmelerin ikinci aşamasında, görüşülen kişilere süreç ilerledikçe önemli hale gelebilecek ve/veya bu zamana kadar bastırılmış siyasi, ekonomik ve toplumsal sorun alanlarının neler olduğu sorulmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi bu sorulara verilen tepkiler arasında farklılıklar mevcuttur. Sorunları hiç konuşmak istemeyenler kadar, bu konulara kafa yormanın kendileri için farklı bir tecrübe olduğunu söyleyen katılımcılar da olmuştur. Sorulara verilen cevaplardan, daha tabandan gelen ve siyasi angajmanı daha az olan kişilerin, hem olası sorunlar hakkında daha rahat ve açık konuştukları, hem de bu konuların konuşulmasından memnuniyet duydukları gözlemlenmiştir.

Görüşmeler esnasında dile getirilenlerin bir bölümü aşikâr ve bilindik sorunlardır; diğer taraftan normalleşen sosyal hayatla birlikte, daha görünür hale gelen sorun alanları da bulunmaktadır. Görüşme yaptığımız bir kişinin de belirttiği gibi, aşağıda sıralanan sorunların bir kısmı zaten normaldir, hemen her toplumda görülebilir. Ne var ki bunlar büyük oranda, uzun dönemli yapısal şiddetin ve çatışma dönemi politikalarının ağırlaştırdığı sorunlardır. Bazıları ise çatışma ve Kürt meselesine özel konular olarak belirmektedir. Görüşmeler sırasında çok çeşitli sorunlar dile getirilmiştir. Bunlardan birden fazla kişi tarafından dile getirilen ve gelecek dönemler için riskli görülenler aşağıda üç alt başlıkta ele alınmaktadır.

Siyasi Güvensizlikler

“Çözüm sürecinin en önemli noktalarından biri bence. Çözüm sürecini yukarıda konuşan bir grup var, anayasa, makro politikalar üzerine, bıyıklı erkekler oturup orada konuşuyorlar. Bu beni çok rahatsız ediyor. Altta başka bir şey var aslında. Bu çok fazla görülmüyor ve konuşulmuyor.” (Diyarbakır, kadın)

1-Sivilleşme

Kürt toplumunda siyasi hayatın birbiriyle çelişen iki temel özelliği olduğunu söylemek gerekir. İlk olarak, çatışma daha önce belirtildiği gibi tabanda ciddi bir siyasallaşma yaratmıştır. Bunun gündelik hayattaki karşılığı, değişen yaşam tarzı ve yatay demokrasi pratikleridir. Pratik siyaset içinde yerel, aşağıdan yukarı doğru karar alma pratikleriyle, birkaç büyük şehir dışında Türkiye'de görülmeyen bir sivil toplum mobilizasyonu mevcuttur. Tüm bunlar, demokratik haklarını kullanamamasalar bile bu hakların neler olduğunu iyi bilen ve bu hakları her siyasi aktörden talep eden bir bilinç yaratmıştır.

Diğer taraftan, silahlı mücadelenin doğası gereği Kürt toplumu uzun bir süre boyunca şiddet ve militarizmin baskın olduğu bir ortamda yaşamıştır. PKK, Kürt halkının büyük bir kısmı için sadece bir silahlı güç değil, kurucu ve ideolojik bir güçtür. Çatışmalı dönem kültleşmiş bir lider ve örgüt yaratmıştır-

tır. Kürt hareketini temsil eden siyasetçilerle, PKK ve örgütle bağlantılı diğer yapılar arasında ve bu örgüt yapılarının kendi içinde dışarıdan anlaşılması zor, karmaşık bir hiyerarşi vardır. Özellikle taban, siyasetçilerden çok örgüte güvenmektedir, bununla birlikte barış siyasal bir süreçtir ve bu süreç içerisinde hem siyasetçiler daha ön plana çıkacaktır, hem de siyasi becerilere daha çok ihtiyaç duyulacaktır. Gerilla ile ilişkinin toplum üzerindeki olumlu dönüştürücü gücü çok açıktır; gerillanın ortaya çıkışı, kadınların katılımı, halkı önce şaşırtmış, sonrasında ise bir adaptasyona yol açmıştır.

“Çözüm süreci hızla ilerledi ve bu silahlı gruplar silahlarını bıraktılar ve geldiler, herhangi bir cezai şeye tabi tutulmadan toplumun içerisine geldiler. Bir kere onlar, siyasetle uğraşmak isteyecekler ilk etapta. Mevcut siyasal hareket içerisinde parti içinde aktif olmaya çalışacaklar. Bir kere onlarla, şehirde siyaset yapanlar arasında bir çekişme olacağını rahatlıkla, şu anda bir cezaevi çıkışlılar ve bir şehirliler diye gruplandırma varsa, bu o şekilde de olacak. Onların siyaset yapma tarzları, demokratik bir tarz ve esas gösterme kabiliyetinin çok güçlü olacağını düşünmüyorum bir kere. Disiplinli bir örgüt yapısından gelen bir yapı, bunların yarattığı birtakım alışkanlıklar var, bu alışkanlıkların da hem siyasi hareket içerisinde, hem de toplumun farklı kesimlerine dönük rahatsız edici birtakım tutumları olacaktır. Böyle bir çatışmalı, Kürt toplumu içinde de çatışmalı (silahlı olarak bahsetmiyorum) bir sürecin başlayacağını düşünüyorum.” (Diyarbakır, erkek)

Örgüt(ler) ile siyasetçiler arasındaki bu karmaşık hiyerarşinin ve halkın birincinin lehine olan tavrının mevcut durumda bile sıkıntılara yol açtığı bilinmektedir. Barışa geçiş aynı zamanda bu ikili yapının ortadan kalkarak, silahlı mücadele içinden gelenlerin de siyasi hayata, siyasi hayatın normal pratiklerine uygun bir şekilde dâhil olmalarını gerekli kılacaktır. Pratikleri farklı olan bir diğer grup, hapiste olanlardır. Hapisten çıkanların da bir uyum süreci yaşayabileceğine ve bunun sorunlara yol açabileceğine dikkat çekilmektedir. Burada endişelerden biri, bu tür bir hayat pratiği kısıtlı, disiplinli bir örgüt yapısından gelenlerin demokratik örgütlenme tarzlarına ne denli uyum sağlayabileceğidir. İkinci olarak, siyasi beceriler açısından siyasettekilerle daha militan bir geçmişten gelenler arasında farklı alt-üst ilişkilerinin yaratacağı gerilim de bir endişe kaynağıdır. Üçüncü olarak ifade edilen endişe, dikey ilişki pratiğinden gelecek bu kişilerin, sivillere yaklaşımının nasıl olacağıdır. Halk içinde içselleştirilmiş izlenimi verilen yatay pratiklerle, bu dikey pratiklerden gelenler arasındaki güç asimetrisinin sorunlara neden olabileceğini düşünenler vardır.

2- Siyasi alanın genişlemesi

PKK'nın Kürt toplumunun siyasi hayatındaki konumunun bir etkisi de diğer siyasi aktörlerin ve yapılanmaların varlığı üzerinde kurduğu söylenen tahakkümdür. Çözüme doğru ilerlenmesiyle birlikte, bölgede talepleri bir nebze farklılaşan ve talepleri aynı olsa bile ideolojik bakışı farklı siyasi partiler ortaya çıkmıştır. Bazı görüşmeciler zaten uzun zamandır, örneğin sivil toplum alanında, PKK'nın kontrol gücünün yarattığı sıkıntılara değinmiştir. Ancak bu duruma tamamen farklı bakan ve bu sıkıntıları yaşayanların, tabanla ilişkisi sorunlu örgütler olduğunu belirtenler de olmuştur. Bunlara ek olarak bazı görüşmeciler, devletin karşısında masadaki diğer taraf olması sayesinde, çözüm sürecinin PKK'nın nüfuzunu artıran, tabanını genişleten bir unsur olduğunu dile getirmiştir.

Siyasi alanın genişlemesi ayrıca, siyasi hayatın içinde bir parti olarak ileride PKK'nın nasıl bir tavır alacağı, farklı siyasi hareketlere ne ölçüde yaşam imkânı tanıyacağı, PKK'nın nasıl evrileceği gibi soruları da gündeme getiriyor. Mevcut yapılanmada örgüt, bağlı diğer yapılar ve siyasi hareket, oldukça heterojen ve aradaki çelişkilerin bastırıldığı bir tabana sahip görünüyor. Bu tabanın tamamının, ideolojik olarak gerçekten aynı bakış açısına, aynı taleplere ve çıkarlara sahip olduğunu söylemek güç.

Siyasi alanın genişlemesine dair önemli bir mesele de, Kürt siyasetinin Türkiye'nin bütününe ne kadar angaje olacaktır. Burada iki farklı temel eğilimden bahsetmek gerekir. İlk gruba göre, Kürt hareketi aynı zamanda Türkiye demokrasisinin de dönüştürücü gücüdür. Barışın inşası, hareketin Türkiye'nin her yerinde aktif olmasını ve ülkede topyekûn bir demokratikleşmenin öncüsü olmasını gerektirir. Batıdaki Kürtlerin de düşünülmesi gerekir. Diğer bir gruba göre asıl odaklanılması gereken yer Kürt illeridir, Kürtlerden bir de tüm Türkiye'yi demokratikleştirmeleri beklenmemelidir. Türkiye'nin tamamında siyaset yapmak için kurulan ittifaklar Kürtlerin temel meselelerinden uzaklaşılmasına yol açmaktadır. Araştırma yaptığımız dönem, Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) kurulduğu ve ilk seçime girdiği döneme rast gelmiştir. Bu nedenle HDP ile birlikte gelen "Türkiyelileşme" söyleminin yarattığı rahatsızlığa, bunun kimilerince bir tür asimilasyon olarak görüldüğüne yakından şahit olduk. Bazı görüşmecilerimiz Türkiyelileşme ile bölgeselleşme arasındaki bu farklı bakış açılarının ileride özellikle tabanda ciddi gerilimler yaratabileceğine dikkat çektiler.

3- Bedel ödeyenler ve ödemeyenler

Kürtlerin siyasi hayatındaki eğilimlerden biri de mücadelede büyük bedeller ödeyenlere duyulan saygı ve onlara tanınan önceliklerdir. Mevcut siyaset içinde, yerel yönetimlerde bedel ödemiş olma ve olmama üzerinden bir gerilim olduğu belirtilmiştir. Gerçekte, bölgede bu mücadele zarfında şu veya bu şekilde bedel ödemiş bir aile, grup yok gibidir; ancak haliyle ödenen bedeller arasında bir derece farkı bulunmaktadır. Kentlerde Kürt hareketinin asıl tabanını oluşturan, çoğu zorunlu göç mağduru olan ve yoksulluk çeken, mücadele sırasında yakınlarını kaybetmiş ve büyük zararlar görmüş "değer aileleri" olarak adlandırılan grubun siyasetteki ağırlığı, bir yandan memnuniyet yaratmakta, diğer taraftan ise kimilerince ileride bu grubun bir mahalle baskısı yaratması endişesi dile getirilmektedir. Barış süreci doğal olarak, toplumdaki bu ayrımın zamanla ortadan kalkması, mücadeleye katılmış ve mücadeleden büyük zararlar görmüş kesimlerin eski meşruiyetlerini ve pozisyonlarını kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bazı çatışma çözümü süreci örnekleri, bu geçişlerin çok acılı olabileceğini, özellikle bedel ödemiş grupların hayatın normalleşmesi karşısında öfke ve umutsuzluk yaşayabileceğini göstermektedir. Bu geçiş dönemi ciddi olarak ele alınmaz ve bir tür toplumsal rehabilitasyon gerçekleşmezse, aynı zamanda orta vadede barışın kalıcılığını tehdit eden bir risk yaratabilecektir.

Görüştüğümüz kişilerin yorumları, bedel ödeyip ödememek üzerinden gündelik hayatta çeşitli sorunların yaşandığına işaret etmektedir. Farklı siyasi oluşumların bu kriter üzerinden yargılandığına, örgüte katılmak yerine siyaseti seçenlerin diğerleri kadar bedel ödemediğine, bedel ödeyen farklı grupların, mesela zorunlu olarak belirli bir yerden göçle gelmiş kişilerin veya hapishaneden gelen ve orada ortak bir yaşam kuranların, siyasi hayatta ortak hareket etme ve birbirlerini koruma refleksine sahip olduğuna dikkat çekilmiştir.

4- Sekülerlik ve muhafazakârlık

“Kürtler mesela 1989’da SHP’yle ilk şeye başlayıp, bir muhabbete başlayıp daha sonra kendi kendilerine yola çıkıp ama belli bir Baykal’a kadar da hatta o yapıyla bir şekilde kendilerine... Hani çözüm olursa bunlardan olur diyebildikleri bir yapı vardı. Sonra bu zamanla değişti, değişti, değişti. En son geldi, AKP’yle masaya oturuldu. Düşünün ki Diyarbakır Ecevitçi bir yerdi 80’den önce. Buraya küçük Moskova denilirdi. Ecevitçi bir yerdi. Ecevit geldiği zaman Diyarbakır yıkılan bir yerdi. O algıdan bugün en büyük düşman olarak, hani CHP’nin görüldüğü bir algıya... CHP bunu başardı yani. Oradan buraya gelmeyi başardı. Türkler hani, bizimkilerde şey algı. Mesela seküler Kürtler var, yeni kuşak mesela sekülerdir. Burada belki kendisini dönem dönem tamam Kemalizm kötüdür falan filan ama ben sekülerim kardeşim, tercih etmiyorum AKP’nin istediği gibi bir rejimde yaşamayı tercih etmiyorum yani. Yaşam şekli itibarıyla ben evet CHP’nin istediği bir tarzı tercih ederdim diyen var.” (Diyarbakır, erkek)

Bölge halkının bir kesiminde, geçmişten gelen ve bugün de devam eden bir Hizbullah hareketi endişesi ve Hizbullah hareketinin devamı siyasi oluşumlara yönelik tepkiler olduğu bilinmektedir. Kürt illerinde ciddi bir muhafazakâr tabanın olduğu da ortadadır. Bu muhafazakar tabanla geri kalanlar arasındaki gerilimlerin, özellikle üniversitelere nasıl yansıdığı ve kimi olaylarda fiziksel şiddete dönüştüğü çözüm sürecinin başından beri zaman zaman görülmüştür.

Fakat görüşülen kişilerin bir bölümü bu ayrışma dışında, çok daha farklı bir toplumsal dinamîğe dikkat çekmiştir. Örgütün Kürt toplumunda özellikle kadınların konumuyla ilgili yaşanan dönüşümün, Kürtlerde eğitim seviyesi yükseldikçe, kentleşme arttıkça ve daha özgür bir hayata imkan yaratıldıkça değişen hayat tarzının, aslında ileride Türkiye’nin geri kalanındaki gibi bir kutuplaşmaya dönüşebilecek seküler-muhafazakar ayrımı yarattığına, bunun şu anda pek fazla dikkat çekmediğine değinen görüşmecilerimiz olmuştur. Bunun bir yansıması, barış sürecinde dini kurumların yeriyile ilgili görüşlerde ortaya çıkmaktadır.

Görüşmelerin bu bölümünde Kürt halkının Türkiye’nin seküler tabanını temsil eden CHP’ye bakışı da konu edilmiştir. Görüşmelerde yeni kuşak Kürtlerin seküler olduğu, CHP’nin Kürt sorununa yaklaşımı nedeniyle laik Türklere karşı tepkili olmakla birlikte, hayat tarzı endişeleri açısından CHP tabanına daha yakın olduğu yorumlarını dile getirilmiştir. Sürecin ilerlemesiyle birlikte, genç kuşağın bir bölümünün muhafazakarlığa karşı, kendi bireysel taleplerini daha fazla dile getirmesini beklemek gerçekçi olacaktır. AKP’nin sürece bir İslami gündemle yaklaştığını düşünenler ve daha seküler talepleri olanların süreçle ilgili de endişeleri mevcuttur. Bu çatışma ve endişeler bir yanıyla, farklı bir CHP Kürt sorunu politikasının, CHP’nin sürece şu veya bu yolla dahil olmasının, kendisini dönüştürmesinin, hem bölge halkı, hem de Türkiye’nin geneli için barışın inşasında nasıl bir ivme yaratacağını da göstermektedir.

5- Siyasette ve hizmetlerde değişim talepleri

“Belediyelerin sosyal adalet üretme, hizmet eksenli bir söylemleri var ama kent pratiğine baktığımızda aslında orta sınıf bir kent yaratma sonucu var. Yani ekolojiden anladıkları yeşil park, sosyal hizmetlerden anladıkları devlet gibi bir yardım şeyi oluşturmak. Mesele bu değil, mesele burada

başka bir talep. Kürt hareketinin şöyle bir ilginç tarafı var, çok farklı sınıfsal katmanlardan insanları davet etmiş. Ağası var, fabrikatörü, yoksulu, muhafazakarı, solcusu var, Alevisi var. Bu ilginç bir kombinasyon, tabi ki bu kombinasyonda herkesi tatmin edebilmek çok zor. (...) Yoksulların belediyeden beklentileri sosyal politika geliştirmesi, yoksulluğunu giderecek... İkincisi meslek edindirecek ve işsizliği önleyecek projeler. Ama orta ve üst sınıfın taleplerine baktığımızda eğitim kompleksleri, spor kompleksleri, daha fazla yeşil alan. PKK hareketine angaje olan, ajandasını bire bir takip eden kesime baktığımız zaman tamamen aksidir. PKK ya katılımlara bakın son on yıllık yüzde 95 böyledir. Şimdi siz bütün bu dengeyi buna göre örmezseniz, bir yerden sonra burada bütün o şiddet, bütün o devlet karşıtlarının oluşturduğu tutkal eğer sosyal politikaya dönüşmezse hem siyaseten ciddi riskler taşır, hem de toplumsal olarak.” (Diyarbakır, erkek)

Kürt halkının merkezi hükümet aracılığıyla sağlanan hizmetlere ve bu kurumlarda çalışan personele ilişkin güvensizliklerinden daha önce bahsedilmişti. Bunun pratikteki bir yansıması, Kürt hareketinin yerel yönetimlere sahip olduğu yerlerde, belediye hizmetlerine yönelik yoğun beklentilerdir. Görüşmecilerimizden biri halkın beklentileri yüksek olsa bile, şimdiye kadar çatışmanın varlığı, şimdilerde de sürecin varlığı sayesinde bunun yerel yönetimlere karşı ciddi bir memnuniyetsizlik olarak dönmediğine işaret etmiştir. Bununla birlikte, özellikle yoksul halk kendileri için tek muhatap olarak bu yerel yönetimleri görmektedir. Belediyeler de sınırlı imkanlar, baskılar, yerel yönetimlere verilen yetkilerin darlığı nedeniyle kısıtlı bir kapasiteyle hizmet verebilmektedir. Bunun ileri safhalarda taban ile Kürt siyaseti arasındaki ilişkilerde nasıl bir sonuca yol açacağı belirsiz görülmektedir.

6- Sürecin toplumsallaşması

Görüşme yaptığımız bazı kişiler siyasi açıdan en önemli risk unsurlarından biri olarak sürecin toplumsallaşmamasını görmekteydi. Sürecin toplumsallaşması, konuşulan kişinin soruna nereden baktığına bağlı olarak, farklı anlamlara gelmektedir. Mesela bir katılımcımıza göre, sürecin toplumsallaşması öncelikle pazarlık süreci içerisinde militan örgütlenmelerine yer açılması demektir. Görüşülen kişilerin büyük çoğunluğu için bu sivil toplum örgütleri, farklı etnik/dini gruplar ile yatay ilişkilerin geliştirilmesi, farklı siyasi gruplarla iletişim halinde olunmasını ifade etmektedir. Özellikle yerel seçimlerde bu yönde bir politika izlendiğinin, yine yerelde yapılan katılımcılığa ilişkin çalışmalar bulunduğu, Demokratik Toplum Kongresinin bu amaca uygun bir yapılanma girişimi olduğunun altını çizmek gerekir. Ancak ilişki ağlarının kurulması kadar, bu ilişki ağlarının sürdürülmesi ve sürece eklemlenmesi beklentisi de bulunmaktadır.

Bu bağlamda endişelerden biri, özellikle hesaplaşma/yüzleşme/helalleşme meselelerinde, mağdur edilen halkın görüşü sorulmadan adımlar atılmasıdır. Sürecin daha hızlı ilerlemesi veya iki taraflı bir yüzleşme sürecinden korkulması gibi kaygılarla, mağdur ailelerin duygu ve düşüncelerinin dikkate alınmaması, halkın barışa olan güveninin tamamen sarsılmasına sebep olacaktır. Başka bir tehlike, bu hesaplaşma hukuki zeminde gerçekleşmezse, halkın özellikle birlikte yaşadığı, suça bulaşmış kişilere karşı örfi hukuk yoluyla kendi başına adalet arayışına girmesi ihtimalidir. Zamanında devletin tarafında yer almış aşiretlerin, korucuların Kürt siyasi hareketine katılmasını, bu düzeyde bir barış sürecinin de başlamasını, endişe unsuru olarak görenler

mevcuttur. Ancak bu noktada yukarıdan aşağıya duygu ve düşüncelerin çok farklılaştığına şahitlik edilmiştir. Makro düzeyde, korucuların zaten tek tip olmadığı, bazılarının devlet zoruyla korucu olduğu ve aslında silah kullanmadığı, örgütle sorun yaşamış korucu aşiretlerinin katılımının kazanım olduğu belirtilmektedir. Ancak belirli korucu aşiretlerinin zulmünü yaşamış kişilerle konuşulduğunda, bunun ciddi bir kırgınlık ve ihanete uğrama hissi yarattığı görülmektedir. Bu yol izlenirse, bu kişilerin işlediği suçlarla hesaplaşmadan, fedakarlık edilebileceği endişesi bulunmaktadır. Bu hisler, korucuların katılımının daha iyi veya daha kötü kotarıldığı örneklerle ve konuşulan kişinin deneyimlerine göre farklılıklar taşımaktadır. Gerçek anlamda bir toplumsal rehabilitasyon sağlanmaz ve yasal güvence altında bir yüzleşme süreci tasarlanmazsa, karşılaşılabilecek riskler büyüktür.

7- Bürokraside zihniyet değişimi

“Güneşin döngüsüne müdahale ediyorsunuz ya, burada gece yarısı çocuklar okuldan çıkıyor, sabahın köründe gidiyor karanlıkta. Çocuklar 45 derecede, aynı saatte okulu açıp kapatıyorsun, çocukların güvenliğini sarsıyorsun sizin güvenlik dediğiniz nedir diyorum. (...) O militarist düşünce güvenlik adı altında, devletin bölünmez bütünlüğü adı altında, herkesin güvenlik riski var. Bu çocuklar sabahın köründe, gece yarısı çıkıyor burada çünkü dörtte güneş batıyor kışın, aileler böyle zangır zangır, herkes gidiyor çocuğunu alıyor. Senin zaten uyguladığın politikalar güven sarsıcı politikalar.” (Urfa, kadın)

Daha önce de vurgulandığı gibi, Kürt toplumunun sürece ilişkin temel beklentilerinden biri eşit vatandaşlar olarak kabul görmektir. Bu talebin bir uzantısı da devleti temsil eden kurumların Kürt siyasetçilerine, kurumlarına, sivil toplum örgütlerine saygı göstermesi, eşit ve meşru muhataplar olarak davranmasıdır. Bölgede günlük hayatta sadece siyasi ve askeri mücadele içindekiler üzerinde baskı yoktur; Kürt kimlik ön planda ise en basit sivil toplum çalışmasında bile ciddi baskılara maruz kalılabilmektedir. Bazı durumlarda bu baskılar aynı anda iki taraftan da gelebilmektedir.

Barışın inşası bürokrasi içindeki bu tür içselleştirilmiş ayrımcı pratiklerin de değişmesi anlamına gelecektir. Bu sorunun aşılmasında yerel yönetimlere verilecek yeni haklar yoluyla bir çözüm sağlanması önemli olduğu gibi, her ne olursa olsun merkezi otoriteyi temsil eden kişi ve kurumlarda bir zihniyet değişimi yaratma yönünde çalışmaların da yapılması gerekmektedir.

Ekonomik Güvensizlikler

“Şimdi buradaki iş adamına bakıyorsun. Ya bu adam Kürt’üm diyor, yurtseverim diyor. Onda hiçbir sıkıntı yok. Adama baktığın zaman ne oluyor? Diyor ki: ‘Ya biz iktidar olalım ondan sonra biz kazanalım.’ Yani anladığı şey bu.” (Diyarbakır, erkek)

1- Sınıfsal Çatışma

“Yoksulluk New York’ta da var, Nevşehir’de de var. Lakin Diyarbakır’daki yoksulluk küresel düzeyde Afrika düzeyindeki kimi bölgelerde yaşanan yoksullukla eşdeğer.” (Diyarbakır, erkek)

Farklı sınıflar arasındaki ayrışma, görüşmelerimizde en fazla ağırlık verilen risk unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle kentlerde zengin-yoksul kesimler arasında bastırılmış bir ayrışmanın olduğu, bunun giderek su yüzüne çıkacağı belirtilmiştir. Elbette bölgedeki asıl sorunun daha sınıf temelli bir rekabete evrilmesi de bir tür normalleşme olarak kabul edilebilir. Ancak 30 yıllık süreç içerisinde değişen toplumsal yapı ve farklı kesimler arasındaki ilişkilerin niteliği, Kürt sorunu özelinde bu geçişi daha zorlu hale getirme potansiyeli taşımaktadır. Samer'in⁶⁶ daha önce bahsi geçen Ekim 2014 tarihli araştırması, bölgenin genelindeki ekonomik eşitsizliklere dair genel bir fikir vermektedir. Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı 22 ilde yapılan araştırmaya katılanların yüzde 19,4'ünün herhangi bir sağlık sigortası yoktur, yüzde 20,5'inin Genel Sağlık Sigortası primleri devlet tarafından ödenmektedir. Katılımcıların yüzde 73,9'unun hane aylık geliri 1.500 TL'nin altında, yüzde 22,5'inin 0-500 TL arasındadır. Örneklemede çiftçilik ve hayvancılık yapanlarla, tüccar ve sanayicilerin oranı aynıdır: yüzde 0,6. Katılımcıların yüzde 0,8'i iş göremez halde, yüzde 12,9'u işsiz, yüzde 14,4'ü küçük esnaf ve zanaatkar, yüzde 23,3'ü ise işçidir. Okur yazar olmayanların oranı yüzde 10,6, diplomasız okur yazarların oranı ise yüzde 2'dir. Üniversite ve daha üstü eğitim almışlarının oranı yüzde 19,7'dir.

TÜİK'in 2010 yılı eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelir istatistiklerine göre, Güneydoğu Anadolu 0.404'lük gini katsayısıyla, Türkiye'de gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu iki bölgeden biridir. Yine aynı verilere göre, Güneydoğu Anadolu en düşük, ortalama yıllık eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelirine sahip bölgedir ve Güneydoğu'daki en yüksek gelir dilimi, İstanbul'daki en yüksek gelir grubunun yüzde 41'i kadar gelir elde etmektedir.⁶⁷ TÜİK 2013 yılı verilerine göre sırasıyla Batman, Diyarbakır ve Mardin Türkiye'deki en düşük işgücüne katılım oranına sahip iller, Batman, Mardin ve Siirt en düşük istihdam oranına sahip iller olarak ortaya çıkmaktadır.

Görüşmelerimiz sırasında yakınılan konulardan biri çatışmalı dönemdeki devlet politikalarının bölgedeki ve Kürt nüfus üzerindeki ekonomik etkilerinin yeterince anlatılmadığı ve anlaşılmadığıdır. Bölgenin Türkiye'nin geri kalanına kıyasla yapısal nitelikteki ekonomik geri kalmışlığının yanında, kırsal bölgelerde uygulanan güvenlik politikaları hem bölgeyi hem de bölgeden taşarak tüm Türkiye'yi etkilemiş durumdadır. Zorunlu göç yüzünden veya ekonomik olarak yaşamını sürdürme imkanı bulunmadığından kırsal nüfusun kentlere akması, bölgede tarımsal üretimde önemli bir düşüşe, hayvancılığın ise neredeyse bitmesine yol açmıştır. Batıda bu nüfus, köylü ve otomatik olarak yoksul olarak algılanmaktadır. Fark edilmeyen ise, istatistiki verilere göre elbette düşük bir gelir düzeyine sahip olsa da, göçe maruz kalanların büyük bölümünün, göç öncesinde kendi hayatını idame ettirebilir durumdaki haneler olmalarıdır. Bu nedenle, özellikle 90'larda Kürt nüfus ani ve travmatik bir yoksullaşma tecrübe etmiştir. Bölgedeki kentlere gelenler, iş bulmak için gerekli bilgi ve becerilerden yoksun olduklarından ve daha da önemlisi bu kentlerde böyle bir nüfus akışına cevap verebilecek kapasite bulunmadığından, imkanı olan bir bölüm batıya göç etmiştir. Bölgedeki hızlı demografik değişim ve çatışmalar sonucunda kentlerin güvesizlikleşmesi aynı zamanda yerleşik nüfusun da batıya akmasına neden olmuştur. Bu nedenle güneydoğuda Diyarbakır, Van, Mardin, Batman gibi kentlerde kalanlar göç mağdurlarının "en diptekileridir".

"Yani bu sürecin böyle devam etmesi çok farklı sıkıntıları da yaratabilir."

[66] SAMER, 2014.

[67] Eşiyok, B. A., Sekmen, F., 2012. Türkiye'de bölgeler arasındaki kalıcı eşitsizliklere ilişkin bir değerlendirme için bkz., Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, 2010. Emek piyasası ile ilgili başka bir değerlendirme için bkz., Lordoğlu K., Aslan M, 2012.

Yani çünkü bu hareketin omurgasını yoksullar oluşturuyor. Bu yoksullar mirıldanmaya başlarsa ciddi bir şekilde oraya doğru da bir tepkiye dönüşebilir. Normalleşip, siz bunun gereklerini, sosyal politikalarını, bölüşümünü sağlıklı yapamamanız halinde en şey boyutuyla orta sınıf hakim olacaktır. Ve bu yoksullar çok daha farklı bir sıkıntıya neden olabilecektir.” (Diyarbakır, erkek)

İl bazında mevcut kent yoksulluğuna dair en ayrıntılı çalışmalar Diyarbakır hakkındadır. İnan Keser’in 2009 yılında 3032 hane ve 18.752 kişi ile yaptığı çalışma, bu yoksul kesimin yaşadığı ekonomik güvensizlikleri çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu çalışmada görüşülen kişilerin yüzde 81.3’ü geçici işsizlik yaşamış veya kalıcı olarak işsiz hale gelmiştir. Hanelerin yüzde 23.2’si hiçbir gelire sahip değildir. Diyarbakır’a silahlı çatışma-şiddet nedenli zorunlu göçlerle (yüzde 30) ve diğer nedenli zorunlu göçlerle (yüzde 28.2) yerleşen hanelerin yaklaşık üçte birine yakın kısmının hiçbir geliri bulunmamaktadır.⁶⁸ Sarmaşık Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği’nin gerçekleştirdiği yoksulluk haritası⁶⁹ çalışmasına göre kentte 20 bin aile açlık düzeyinde yaşamaktadır.

“Ben köyümün en zenginiydim, bu kentin en yoksulu oldum.” (Diyarbakır, kadın)

Bu yoksullaşmanın bir sonucu olarak, kentteki yoksullar farklı sosyal yardım projelerinin hedefi olmuşlardır. Ancak bu sosyal yardım çalışmalarının farklı siyasi görüşler arasında bir taban yaratma çabası olarak kullanıldığını ifade edenler de bulunmaktadır. İnan Keser’in çalışmasında⁷⁰, bu yardımların adaletsiz bir şekilde dağıtıldığı belirtilmiştir. Yine bu sosyal yardımlar yoksulların tamamını kapsayacak bir yeterlilikte değildir ve kimi zaman yoksulların insanlık onurunu hiçe sayar bir şekilde sahiplerine ulaştırılmaktadır. Diğer taraftan, bu yoksul nüfus emek piyasasında çok düşük ücretler, çok güvensiz koşullar altında çalışmak zorunda kalmıştır. Sosyal yardımlar dışında, bu nüfusun istihdam piyasası koşullarını düzeltmeye yönelik programlar açısından da bir boşluk bulunmaktadır.

“Evet Kürt sorununun çözümü, yoksulluğun tüketilmesine ciddi olanak sağlayacaktır, ama bizim için önemli olan yoksul kesimlere yönelik veya savaştan mağdur olmuş, çatışmalardan mağdur olmuş ailelerin taleplerinin sosyal ve ekonomik taleplerininin de görülmesi gerektiğidir.” (Diyarbakır, erkek)

Kürt siyasi hareketi, gelir eşitsizliklerinin bu denli yüksek olduğu yerlerde yaşanması doğal olan sınıfsal çatışmayı uzlaştıracak bir taban yaratmayı becermiştir. Taban yoksul olduğu kadar zengin kesimleri de içermektedir. Kürt siyasi hareketinin asıl gücünü oluşturan yoksul nüfusta, siyasi kazanımlar uğruna sıkıntılarını dillendirmeme eğilimi vardır. Bu sayede şimdiye kadar bu durumun ciddi bir siyasi yansıması olmamıştır. Ancak çözüm süreci ile birlikte “normal” bir hayata geçildikçe, bu paydaşlığın sürdürülemez olduğuna inanan görüşmecilerimizin oldukça fazla olduğunu söylemek gerekir. Öncelikle barış sürecine ekonomik kalkınma potansiyeli olarak bakan bir grup vardır ve bu grubun içine bazı Kürt işadamları da dahildir. Fakat farklı grupların barışın bu getirisinden alacakları payda ciddi bir uçurum olacağı da ortadadır; ekonomik olarak en dezavantajlı duruma düşecek grup büyük oranda mücadelenin en fazla “bedel ödeyenleri” olacaktır. Bazı görüşmecilerimiz çatışmalı

[68] Keser İ., 2012.

[69] 26 Aralık 2006, Diyarbakır: Diyarbakır’ın Yoksulluk Haritası, <http://www.haberler.com/diyarbakir-diyarbakir-in-yoksulluk-haritasi-haberi/> (Erişim Tarihi 3 Ocak 2015)

[70] Keser İ., 2012.

süreç sırasında da aslında bu kitlenin ekonomik anlamda sömürüldüğünü, fakat buna ilişkin olumsuz hislerin üstünün örtüldüğünü belirttiler. Şimdiden zenginleşen bir grubun, bu nüfus ile yoksul kesimin şartları arasında kentlerde görünür hale gelen farklılaşmanın ileride yaratabileceği sorunlar ciddi bir endişe kaynağıdır. Diğer taraftan bu sorunun görmezden gelinmediğini, barış inşa edilirken ne tür ekonomik politikalar izleneceğine dair ciddi tartışmaların yapıldığını da söylemek gerekir.⁷¹

“Şimdi hep 12 Eylül öncesi sosyalist bir gelenekten, ben de geliyorum, bize Kürt sorunu şu bu falan dediğimizde “Aa durun ne Kürt sorunu, sosyalizm gelecek Kürt sorunu çözülecek.” derlerdi. Şimdi aynı şeyi sanki Kürt cenahı da yapmaya başladı. Ne yoksulluğu filan, bu tür yoksullukla dayanışma çabalarına karşı ilk başlarda bir dudak bükerek yaklaşma, hafifseme şeyi vardı. Zaten Kürt sorunu çözülecek, bu sorun da çözülecek gibi bir toptancı yaklaşım vardı. Oysa yaşam devam ediyor. Darmadağın ediyor.” (Diyarbakır, erkek)

2-Kentsel rant ve kentsel dönüşüm

“Özellikle göç etmiş ve göç ettikten sonra da daha da yoksullaştırılmış Kürtlerin yeniden yerinden edilebileceği endişesi devam ediyor. (...) Bir görüşmemde şöyle bir şey söylendi, bir sefer köyümüz yakıldı yıkıldı, şimdi de evlerimiz yıkılacak yerimizden edileceğiz. Böyle bir ikinci göç dalgası gibi bakılıyor kentsel dönüşüme, insanların bunu tanımlama biçimi böyle ve şey çok önemli, bunu 1990’lardaki devlet şiddetiyle özdeş görmeleri ve orada yerlerinden edilme bir metafor olmaktan çok hayata değen, hayatı gerçekten çekilmez kılan bir şey.” (Diyarbakır, erkek)

Zorunlu göçün kentlerdeki bir başka sonucu hızlı kentleşme, konut ihtiyacı ve özellikle yoksulların yaşadıkları yerleşimlerdeki güvensiz koşullardır.⁷² Görüşmecilerimizden biri Diyarbakır’da toplam ruhsatlı konut oranının yüzde 7, iskan ruhsatlı konut oranının yüzde 3 olduğunu vurgulamıştır. Örneğin Diyarbakır’a göçle gelenlerin ağırlıklı olarak yerleştiği bölgelerden Suriçi, tarihi niteliğiyle ciddi bir kentsel dönüşüm alanıdır. Göçle gelenlerin yoğun bir şekilde ikamet ettikleri Bağlar ilçesi kentin içinde kalmıştır ve yaşanan binalar oldukça güvensiz bir durumdadır. Diğer taraftan göç mağdurlarının kent içine yayılmış olduğu, bu iki yerleşimin, özellikle yoksul kesimin yoğun olarak ikamet ettikleri yerler olduğu belirtilmelidir. Araştırmanın yapıldığı her üç kent de (Diyarbakır, Mardin ve Urfa) Türkiye’de son yıllardan yaşanan hızlı konutlaşmadan payını almaktadır; kentlerde lüks konutların olduğu projelerin inşa edildiği yeni yerleşim bölgeleri yaratılmaktadır.

Çözüm süreci ilerledikçe, kentsel dönüşümün Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı illerde hızla gündeme geleceği çoğu kişinin inancındır. Bazı görüşmeciler özellikle yoksul nüfusun, oturdukları konutlar üzerinde hiçbir sahiplik hakkının olmadığını belirtti. Bu soruna dikkat çekenlerde zaten politik hayat dışında kentle ilişkileri oldukça kısıtlı olan bu grubun, hızlı bir kentleşme hamlesiyle sosyal konut projelerine yönlendirilmeleri endişesi bulunmaktadır. Yine, kentsel dönüşümün göçe maruz kalmış bu kesime yeni bir travma yaşatacağı endişesi de mevcuttur. Göç ile güvensizleşen hayatta, kentsel dönüşüm yoksullar tarafından yeni bir yerinden edilme süreci olarak algılanmakta, eski travmaları su yüzüne çıkarıp, yeni travmalar yaratmaktadır.

[71] Bu tartışmaların bir örneği Özgür Gündem gazetesinde 2013 yılında yayınlanan “Barış sürecinde iktisadi tartışmalar” yazı dizisinde bulunabilir, https://www.academia.edu/4082809/Baris_surecinde_iktisadi_tartismalar (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2013).

[72] Bu konuda da en ayrıntılı veriler Diyarbakır hakkındadır. Ancak yüksek oranda göçe kalan Van’da da benzer sorunlar olduğu Van’da yaşanan depremler sonrasında görülmüştür: Van’da yoksul kesimin ağırlıklı olduğu mahalleler depremden çok fazla etkilenmemiştir. Ancak depremin sonrasında toplumsal psikoloji ve kentte depremin yarattığı ekonomik sorunlar bu grup üzerinde de etkili olmuştur.

3- Arazi çatışmaları

"(...) bir nevi bir toprak soykırımı yaşandı. (...) Şimdi benim köyüm 70'li yıllarda 80 aileyken şu an 13-14 aileyiz. Gelin şu an benim köyümün arazi durumuna bir bakın, ancak bir on beş aile yaşayabilir. Devlet ne yaptı? Tapu ve kadastro çalışmaları esnasında bakımsız, işlenmemiş arazilerin hepsini devlet hazinesine yazdı. Ama hiçbir zaman devlet şunu sorgulamadı: niye bakımsız kaldı? Bunu da soramaz, sorduğu zaman da yaptıkları ortaya çıkar. Yani bu insan, bu arazinin sahibi nerede? Kaçtı. Kaçtığı için kıraç kaldı." (Mardin, erkek)

Görüşmelerimizde yaygın olarak dile getirilen bir sorun da kırsaldaki arazilerin dağılımı ve arazi anlaşmazlıklarıdır. Bölgeye tapu ve kadastro geçirmiştir ve mülkiyet hakları konusunda ciddi belirsizlikler vardır. Zorunlu göç yaşanan yerlerde araziler bazen korucular tarafından gasp edilmiş, bazense insanların yokluğunda hazine arazisi olarak kaydedilmiştir. Yine bilgi eksikliği ve dil sorunu nedeniyle de tapu ve kadastro işlemlerinde sorunlar yaşanmıştır. Zorunlu göç mağdurları köylerine geri döndüklerinde, geri dönmeler bile köylerindeki araziye yeniden kullanmak, evlerini onarmak istediklerinde arazi anlaşmazlıkları ortaya çıkmakta ve medyada çoğu zaman adi suç olarak görülen silahlı çatışmalar ve ölümler yaşanabilmektedir.⁷³ Bu arazilerin bir bölümünün boş kaldığı için kıraçlaştığını, bir bölümünün ormanların yakılmasından önemli zarar gördüklerini de ifade etmek gerekir.

Arazi çatışmaları şimdiden endişe unsuru yaratan bir konu olmuştur. Görüştüğümüz bazı kişiler arasında geniş çaplı bir toprak reformunun özellikle aşiret yapısının güçlü olduğu yerlerde işe yaramayacağını söylemiştir. Topraklar üstünde aslında daha tarihsel nitelikte bir sahiplik meselesi olduğu da gündeme gelmiştir. Örneğin, bazı bölgelerdeki sahipsiz gözükken, zamanında köylülerce işlenen, ama Hazineye ait görünen arazilerin bir bölümünün, tescir edilen Ermenilere ait olduğu ifade edilmiştir. Yine 90'lı yıllarda göç etmek zorunda kalan Süryaniler de arazi gasplarından etkilenen bir gruptur. Kimi bölgelerde Kürt hareketinin arazi anlaşmazlıklarını, taraflar arasında uzlaşma sağlayarak çözüme yolunda adımlar attığı araştırma esnasında öğrenilmiştir. Ancak bu yolla anlaşmazlıklara bulunacak çözümlerin ne derece kalıcı olacağı ve hukuki olarak nasıl bir karşılığı olacağı belirsizliğini korumaktadır. Araştırma sırasında ayrıca bu köyler için arazi sorununun kooperatifleşme yoluyla halledilmesini temel alan projeler geliştirildiği bilgisi de edinilmiştir. Kooperatifleşme yoluyla hem tarımsal üretimin daha rasyonel bir şekilde yapılması hedeflenmekte, hem de ortak üretim sistemine geçiş yoluyla köylüler arasındaki arazi sahipliği meselesinin çözüleceği umulmaktadır. Ancak arazi anlaşmazlıklarının barışla birlikte bir anda ivme kazanabileceği, bu tür projelerin ise mevcut kapasiteyle ancak sınırlı uygulanabileceği ve gereken hızda ilerlemeyeceği gözönüne alındığında, bu anlaşmazlıkları çözmeye yönelik farklı yöntemler de planlanmalıdır.

Toplumsal Güvensizlikler

"Ki aslında 30 yıldan da bahsetmiyoruz. Çok daha uzun bir süreçten bahsediyoruz. Bunun ne kadar kritik bir şey olduğunun çok fazla algılanmadığından bahsediyorum. Bu çok ciddi bir anlamda çatışma içinde büyümüş birkaç tane kuşak demek. Onların bütün ruh halinin bundan etkilenmesi demek. İşte şu anda İsrail nüfusuna baktığında gördüğün şey, o bir kere soykırımı uğramış olma hissini bir daha üzerinden atamamak..."

[73] Hürriyet, Prof. Erkan: "PKK gitti aile çatışmaları arttı", <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/24548072.asp> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2013), Yeni Şafak, 24 Ağustos 2013, "Köye dönüş sendromu", <http://www.yenisafak.com.tr/gundem/koye-donus-sendromu-557549> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2013).

Zalimleşmek adeta. Hiç bunlar görülmeden, yani her şey toz pembe, çözüm oluyor. Bu sonuçlar çok normal dediğin anda ben irkiliyorum. Sonra da kendimi kötü hissediyorum yahu acaba ben hani böyle çok dışarıdan bakıyorum ve sürekli sorun mu görmeye çalışıyorum diye.” (Diyarbakır, erkek)

1- Kentlerde Güvensizlik

“Uyuşturucu sorunu bugün çok ciddi bir sorun. Ve daha da artacaktır bu sorun. Şu anda o politik ortam, o aşırı politik ortamda siz bunu belki görmezden gelirsiniz veya olan kısmını hani şey yaparsınız, İstanbul’da Okmeydanı’nda Gazi’de şurada burada Parti-Cephe’nin yaptığı gibi sopayla mopayla döversiniz onları. Terbiye edersiniz bu çocukları falan ama yarın öbür gün bu olmadığı zaman, kendi rutini içerisindeki bir çocuğa ne alternatif sunuyorsunuz? Ne alternatif sunuyorsun sen o çocuğa? O çocuk ne yapacak? Bu çare değil yani.” (Diyarbakır, erkek)

Diyarbakır’da görüşülen kişilere sizi şu dönemde en fazla güvensiz hissettiren sorunlar neler diye sorulduğunda, çözüm süreci ile ilgili belirsizlikler dışında, özellikle zorunlu göç mağdurlarıyla görüşmelerde en fazla üstünde durulan sorun hırsızlık ve uyuşturucu kullanımı olmuştur. Bilhassa Diyarbakır’da hırsızlık ve uyuşturucu kullanımı konusundaki rahatsızlık oldukça yüksektir. İnsanlar kentte rahat dolaşamadıklarını, evlerin en üst katlarına kadar hırsızlığa karşı korunma önlemi aldıklarını ifade etmiştir.

Hırsızlık ve uyuşturucu sorunuyla ilgili olarak, PKK’nın varlığının bu tür sorunları kontrol altında tuttuğu, 2000’li yılların başındaki ateşkes döneminde doğan boşlukta da hırsızlık ve fuhuş gibi kriminal vakalarda ciddi bir artış olduğu vurgulanmıştır.⁷⁴ Uyuşturucu kullanımının gençler arasında özellikle özendirildiği, devletin bunu Kürt nüfus üzerinde yeni bir mücadele yöntemi olarak kullandığı dillendirilmiştir. Bir kesim, devletin toplumu değerlerine tamamen yabancılaştırarak asimile etme politikası izlediğine inanmaktadır. Yine esrar ekimlerini devlet görevlilerinin teşvik ettiği, narkotik sorunlarına Emniyetin müdahale etmediği, sıklıkla vurgulanan hususlardır. Urfa’daki görüşmelerde ise devlet kontrolü fazla bulunmayan bölgelerde esrar ekiminin yaygın olduğu ifade edilmiştir.

Bu konuların gündeme gelmesi zaten devlet tarafından kriminalize edilmiş olan Kürtlerde bazen tepki ve rahatsızlık yaratmaktadır.⁷⁵ Ancak yoksul tabanda bu sorunlar daha rahat bir şekilde konuşulabilmektedir. Özellikle, gelecek umudu olmayan, yoksulluğa ve işsizliğe mahkum görünen kentli, genç, yoksul nüfusun uyuşturucu ticaretinin hedefinde olduğu söylenmekte-

[74] Kürt siyasi hareketi de uyuşturucu kullanımına karşı tepki göstermekte, kampanyalar düzenlemektedir: Diyarbakır Haber, “Şporculardan uyuşturucu karşıtı çadıra ziyaret”, 4 Eylül 2014, <http://www.diyarbakirhaber.gen.tr/diyarbakir-haber/porculardan-uyu-turucu-kar-iti-cadira-ziyaret-h3859.html> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2013); Haber Diyarbakır, “Diyarbakır’da madde bağımlılığına karşı ortak mücadele”, 27 Haziran 2014, <http://www.haberdiyarbakir.com/diyarbakirda-madde-bagimlilikina-karsi-ortak-mucadele-63830h/> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2013); haberler.com, “Madde Bağımlılığıyla Mücadele Eylem Planı Açıklandı” (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2013), 7 Ağustos 2014, <http://www.haberler.com/madde-bagimlilikiyula-mucadele-eylem-planı-6352550-haber/> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2013).

[75] Bu konuda devlet kurumları ve farklı inisiyatiflerin hazırladıkları raporlar da itham edici bulunmaktadır. Tepki toplayan raporlardan biri, Emniyet Genel Müdürlüğü Teftiş Kurulunca hazırlanan rapordur: Milliyet, “Emniyetin raporu uyuşturucu tehlikesini gözler önüne serdi.”, 18 Ekim 2014, <http://www.milliyet.com.tr/emniyetin-raporu-uyusturucu-tehlikesini-diyarbakir-yerelhaber-430679/> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2013).

dir.⁷⁶ Büyük oranda bölünmüş ailelerden oluşan yoksul kesimde uyuşturucu nedeniyle ceza alanlarla birlikte, bu tür suçlardan da cezaevine giriş oranının artması, uyuşturucu kullanım yaşının giderek düşmesi ve orta öğrenim çağındakilerde yoğunlaşması, bölgedeki uyuşturucu ticaretini yönlendirenlerin barışla gelecek normalleşmeden rahatsız olacakları, görüşmeler sırasında dikkat çekilmiş noktalardan birkaçıdır. Aynı zamanda, bölgedeki kriminal faaliyetlerin özellikle yoksul kesimlerle ve dolayısıyla göç mağdurları ile ilişkilendirildiği, bunun da toplum içinde ileride bir kırılma yaratabileceği endişesini taşıyanlar da bulunmaktadır.

Uyuşturucu kullanımı Türkiye'nin genelinde giderek artan bir sorun olmakla birlikte, bu sorunun çözümü açısından bölgeye özel önemli bir noktanın akılda tutulması gerekir. Uyuşturucu ve diğer kriminal faaliyetlerin yaygınlaştırılması halkın bir kesimi tarafından bir devlet politikası olarak görülmektedir. Devletin güvenlik önlemlerinin Kürtlerde zaten bir güvensizlik yarattığı dikkate alınır, bölgede bu konularda engelleyici politikalar uygulanmak istense bile, çözümün geleneksel asayiş politikaları ve aktörleri ile sağlanamayacağı ortadadır. Bu konuda özellikle Kürtlerin daha fazla güvendikleri yerel yönetimlerin ve diğer aktörlerin çok daha başarılı olabileceği aşikar olarak görülmektedir.

2- Göç mağdurlarının konumu

“Bir ay içinde 7 tane gözaltı. Kimse ev vermiyordu bize. Kiralık ev vermiyordu. Dönem faili meçhuller dönemi. Üç saatte bir, iki kişinin ensesinden vurulduğu bir ortam. Merhabayı kesiyor insanlar. Akrabalar bile sahip lenmedi bizi.” (Diyarbakır, erkek)

Görüşme yaptığımız zorunlu göç mağdurları arasında daha yaşlı aile üyeleri istisnasız olarak köylerine geri dönmek istediklerini dile getirmiştir. Kentteki yoksulluktan kaçmak istedikleri gibi, bildikleri hayat tarzı içinde kendilerini daha güvenli hissedecekleri anlaşılmaktadır. Ancak genç nüfus, benzer oranda köye dönüş yanlısı değildir. Olsalar bile, kentlerde büyümüş bu nüfus tarım ve hayvancılık için gerekli bilgi ve becerilere sahip değildir. Bölgede şimdiye kadar köye geri dönüşlerle ilgili olarak sivil toplum örgütlerinin yaptığı çalışmalar ve kısıtlı kalkınma projeleri bulunmaktadır. Ancak gerçek anlamda hem köye geri dönüşleri daha kolay hale getirmek, hem de bölgedeki tarım ve hayvancılığı geliştirmek için daha ciddi sosyo-ekonomik programların uygulanması ve köy/bölge bazında çözümlerin geliştirilmesi gerektiği de ifade edilmektedir. Yine, örneğin eğitim ve sağlık hizmetleri ile ilgili eksiklikler ve Kürtlere özgü uygulamalar köye dönüşleri engellediği gibi, köylerine geri dönenleri yeniden ayrımcılıklarla karşı karşıya getirmektedir.⁷⁷

Görüşmelerde göç mağdurlarının toplumsal hayata katılımı, kentlerde göçle gelenlere karşı bir ayrımcılık olup olmadığı meselesi de gündeme gelen konulardan biri olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak, gerek zorunlu göç mağdurları, gerekse özellikle Diyarbakır'da görüşülen diğer kişiler, çok büyük eziyetlerin çekildiğini, fakat mağdurların kentlerde sahiplenildiklerini ifade etmiştir. Ancak görüşmeler derinleştikçe bu sahiplenme gerçekleşene kadar ciddi travmalar ve ileride ortaya çıkabilecek kırılmalar yaşandığı da görülebilmektedir: Öncelikle kırsaldan kentlere nüfus akışının ani bir dalga ile geldiği, bu süre zarfında kentlerin o dönem için şimdiki kadar politize olmadığını belirtmekte fayda vardır. Bu nedenle o dönemde yerleşik olanlar, kente akan bu nüfusun neden geldiğini ilk başta anlamadıklarını, kentlere nüfus akışının ilk başta

[76] Belirtmek gerekir ki İstanbul'da yapılan araştırmada da Esenyurt bölgesinde uyuşturucu sorunu en öncelikli meselelerden biri olarak ortaya çıktı. Burada Kürt nüfusu değil, tüm ilçe nüfusunu çevreleyen bir uyuşturucu kullanımı tehlikesi olduğunu söylemek gerekir. Bu nedenle, Kürt nüfusun yoğun olduğu illerde uyuşturucu sorununun yoğun olması, aslında tüm Türkiye'deki uyuşturucu kullanım riskindeki artışın da bir uzantısıdır.

[77] Baysal, Nurcan, 2013.

tıpkı batıdaki gibi bir tepkisellik yarattığını, ancak bu tepkiselliğin batıdaki aksine kalıcı olmadığını ifade etmişlerdir. Göç mağdurları kimi zaman terörle ilişkilendirilmiş, kendilerine devlet baskısı yüzünden korkuyla yaklaşmıştır. Kentlerde akrabaları olanlar ilk başta bu sayede barınma imkanı bulduklarını söylemektedir; ancak akrabalarının bile korku yüzünden kendilerine sahip çıkmadıklarını belirtenler de olmuştur. Bu sorunlar zaman içinde ve kentlerde yaşanan yoğun sirkülasyonla aşılmış görünmektedir. Ancak görüşmecilerimiz arasında kentlerdeki göçle gelmiş yoksul kesime karşı önyargıların bulunduğu, kent içindeki sosyal sınıf eşitsizliklerinin ve yukarıda bahsi geçen kriminal sorunların zaman zaman kenti mahveden göçmenler gibi bir algıyı ortaya çıkardığını ifade edenler de mevcuttur.

“Ama 90’ların başı ve sonuna kadar devam eden zorla göç ettirmede adeta göç ettirilenleri her türlü güvenlikten uzak, insani güvenliği şuyu buyu bir tarafa bırakıyorum, onları darmadağın eden, hatta yetmezmiş gibi nesilden nesile bir miras gibi o travmaları devretmesini sağlayan, çırıl-çıplak, yaşama karşı korunaksız bir şekilde orta yere bırakan bir yöntem izlendiğine tanık olduk. Bu gittiği bölgeleri de darmadağın etti.” (Diyarbakır, erkek)

Özellikle daha genç kuşakta mevcut durumun ileride bir öfke patlaması ve kimlik kırılması yaratabileceği tehlikesine dikkat çekilmektedir. Kimilerince kente ilk gelen neslin bir fedakarlık hissiyle bu tür sorunları sineye çektiği, halbuki siyasi olarak daha da aktif ve radikal genç kuşağın özellikle barışın getireceği kazanımlarda dezavantajlı duruma düşmesiyle bir kimlik sorgulamasına girmesinin kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır. Diğer taraftan göç mağdurlarının sağlanan tazminat imkanından yararlanırken çıkarlarının korunmaması nedeniyle zor duruma düştüğü belirtilirken, bunun pek fazla su yüzüne çıkmamış bir toplumsal güvensizlik yarattığı söylenmektedir. Daha genel olarak ifade etmek gerekirse, sineye çekilen çok fazla sorun yaşanmış ve bu sorunların konuşulmaması, öfkenin akıtılmaması, kuşaktan kuşağa aktarılacak bir güvensizlik yaratmıştır. Bölgedeki kentlerin bu özelliğini hiçe sayan kaba modernleşme kent politikaları ve bu politikalara paralel söylemler de bu kırılmayı azaltmaya yardımcı olmamıştır.

Köye dönüşün göç mağdurlarınca istenildiğinin hakim söylem haline gelmesi de eleştirilen konulardan biri olmuştur. Bu mağdurların bir bölümünün söz konusu dönemde tecavüze uğradıkları, yakınlarının öldürülüşüne şahitlik ettikleri düşünülürse, köye dönüşler konuşulurken bu tür travmaların da dikkate alınmasının gereği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle köye dönüşlere ilişkin politikaların sadece yasal meselelerin çözümüne, ekonomik politikalara değil, toplumsal rehabilitasyon çabalarının bir parçası olması gereken bu yanlarına da odaklanılması gerekmektedir.

Süreç ilerledikçe, toplumdaki siyasileşmenin belirleyici olduğu mevcut hayat tarzı da değişmeye başlayacaktır. Halbuki siyasal eylemlilik özellikle göç mağduru yoksul nüfus için hayata tutunmanın birincil yoludur. Kentteki diğer gruplarla iletişimlerinin merkezinde de bu eylemlilik hali bulunmaktadır. Bu nedenle normalleşme aşlında bir taraftan bir boşluk hissi yaratacak, bu kişileri en önemli hayatta kalma araçlarından birinden yoksun bırakacaktır. Toplumsal rehabilitasyon bağlamında ele alınması gereken konulardan bir tanesi de budur.

Zorunlu göç mağdurlarıyla konuşulduğunda, geleceğin halen belirsiz olma-

si nedeniyle köylerine geri dönmek isteyenlerin bile tekrar çatışma çıkar korkusuyla buna cesaret edemediği görülmektedir. Burada yine önemli bir noktayı belirtmek gerekir: Özellikle soruna uzak olanların algısında bölgedeki köyler devlet yanlısı ve karşıtı olarak ayrılmıştır. Başka bir deyişle korucu köyü olanlar ve olmayanlar vardır. Halbuki bu tür bir homojen ayrışma çoğu zaman yoktur, köylerin nüfusunun bir bölümünün korucu olduğu, bir bölümünün olmadığı yerleşimler de vardır. Dolayısıyla köye dönüş, mağdurların bir bölümü için aynı zamanda kendilerine tehdit olarak gördükleri kişilerle daha kapalı bir ortamda birlikte yaşamak demektir. Bu halihazırda sorunlara neden olmaktadır, ileride bu sorunların artacağı da söylenebilir.

“Şu çok basit: üçte biri tecavüze şahit oluyor. En az psikiyatri bilgisine sahip olan kişi bilir ki, bir kişinin tecavüze şahit olduğu yere geri dönmesini söylemek insafsızlıktır. Ama insanlar başka bir şey önermiyorsa, ortada ciddi bir akıl tutulması ya da kasıt var demektir. Şunu anlayabiliriz: -örgüt bunu söylüyor- askeri açılım isteniyor olabilir. Lojistik hatlarını yeniden oluşturmak için isteniyor olabilir. Devlet şunu söyleyebilir: “Şehirde kontrol edemiyoruz, bari köy sistemine tekrar dönelim.” Ama siyasetçinin bunu söylemesi, bunu kamuoyu haline gelmesi...İşin garibi muhacirlerin kendilerinin bunu söylemesi... Ben her zaman şöyle düşünüyorum: Burada yaşadıkları demek ki oraya rahmet okutuyor.” (Diyarbakır, erkek)

Bu konuyla alakalı olarak çok fazla konuşulmayan, ancak görüşmelerde karşımıza çıkan bir konu silahsızlanmadır. Çözüm süreci ile ilgili olarak silahsızlanma sadece silahlı güçlerin silah bırakması olarak düşünülmektedir. Halbuki bölgenin kendi içinde, Türkiye'nin başka bölgelerinde olan bir silah kültürü vardır. Çatışma nedeniyle hem koruculuk sistemi sonucu bölge içinde siviller silahlandırılmıştır, hem de güvenlik korkusuyla bölgenin geri kalanında da silah sahipliği artmıştır. Bu da toplum içindeki düşmanlıkları, arazi meseleleri gibi konuları daha da riskli hale getirmektedir. Etnik çatışmaların yaşandığı diğer ülke örneklerinde de bireysel silahlanma sıklıkla önemli bir sorun olarak ortaya çıkmakta, bireysel küçük silahların teslimi için farklı yöntemler ve kampanyalar geliştirilmektedir. Bölgede barışa toplumsal açıdan huzur içinde geçmek açısından bu sorununun, çözüm süreciyle birlikte tartışılmaya başlanması bir ihtiyaçtır.⁷⁸

“Bu aileler o duruma geldikten sonra artık ben yapamam, edemem, başaramam, ayaklarımın üzerinde duramam ruh haliyle hareket ediyor. Onları yaşama bağlayan en önemli araç şuydu. Diyarbakır'daki eylem etkinliklerdi. Politik etkinlikler, yürüyüşler... Gerektiğinde işte çatışmalar, Newrozlar vesaire. Bunlar onlar üzerinde ciddi bir terapi görevi gören şeyler.” (Diyarbakır, kadın)

3- Kadınlar ve Gençler

[78] Bu bağlamda sadece Kürt illerinde değil, Türkiye'nin genelinde bireysel silahlanma sorununun daha ciddi bir şekilde ele alınması gerektiğinin altı çizilmelidir.

[79] Örneğin, Barış İçin Kadın Girişimi Çözüm Süreci Raporu, 2013.

Çatışmanın en fazla etkilediği grup elbette kadınlar ve çatışmayla birlikte büyüyen gençlerdir. Bu iki grupta ilgili olarak gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde öne çıkan ve kamuoyunca daha az görünür iki noktaya aşağıda değindik. Ancak özellikle kadınların çatışma kaynaklı sorunları ve barış sürecindeki konularını hakkında çok daha ayrıntılı çalışmaların bulunduğunu belirtmek gerekir.⁷⁹

Batıda bölgedeki kadınlarla ilgili temel algıyı töre/namus cinayetleri ve kadına karşı şiddet belirlemektedir. Hatta bu sorunları “doğu insanına özgü”

olarak gören bir yaklaşım söz konusudur. Diğer taraftan, barış süreci ile ilgili olarak kadınlar gündeme geldiğinde genel olarak tartışılan Kürt siyasi hareketinin toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki dönüştürücü gücüdür. Bu doğru olmakla birlikte, kadınlar için hem silahlı çatışmanın yarattığı sonuçlara, hem de çözüm sürecinin getirdiği bazı risklere özellikle dikkat etmek gerekir. Bunun önemli bir nedeni toplumsal cinsiyet rollerindeki bu değişimin aslında zorlayıcı bir güç sayesinde yaşanmış olmasıdır; bu nedenle gerillanın gidişi özellikle kadınlar içindeki güvensizliği artırmaktadır. İkinci olarak, kadınların maruz kaldığı şiddetin hiç konuşulmayan yanları ve daha az ifade edilen boyutları bulunmaktadır.

“Tecavüz ve tacizler ne oldu? Yani barış gelse de o kadınlara gelmeyecek. Kadınların savaş deneyimi çok farklı erkeklerinkinden. Kadınların savaş deneyimi, geçmişle yüzleşme ve adalet komisyonlarında çıkma durumu yok denecek kadar az. Anlatmayacaklar çünkü. Kürt kadınları zaten çok muhafazakarlar, bu yüzden farklı bir yol düşünülmesi gerekecek.” (Diyarbakır, kadın)

Öncelikle, konu yüzleşme olduğunda çoğunlukla konuşulan kayıplar, faili meçhul cinayetler ve işkence vakalarıdır. Halbuki çatışmalı dönemlerde kadınların tecavüze ve cinsel istismara uğradıkları bilinmektedir, ancak bu vakalar yüzleşmenin bir parçası olarak pek fazla dile getirilmemektedir. Bir taraftan, başka çatışma örneklerinde de olduğu gibi, bu vakaları açıklıkla konuşmanın önünde toplumsal ve kültürel normların yarattığı bir baskı vardır. Diğer taraftan, öteki vakalardan farklı olarak tecavüz ve cinsel istismar vakalarının düzgün bir kaydı, mağdurlarla yapılmış görüşmelere dayanan araştırmaları, dolayısıyla bu konuya dikkat çekecek bilgilendirme kaynakları yoktur. Bu yüzden, eğer bu konu gözardı edilirse -ki hakim görüş gözardı edileceğidir, çalışma esnasındaki görüşmelerde de erkeklerden biri hariç hiçbiri bu vakalara değinmemiştir- barış asla kadınlar için tam anlamıyla bir barış olmayacaktır. Hukuki mekanizmalarla olmasa bile, bu vakalarla ilgili farklı yüzleşme imkanlarının geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Diğer taraftan, bir şiddet kültürü içinde büyüyen gençlerin yaşadıkları sorunların daha farklı boyutları da içerecek şekilde tartışılması gereklidir. Kürt gençler, ya akranlarıyla barışı konuşan insanlar veyahut cezaevinde, sokakta şiddete maruz kalmış mağdurlar ya da suçla ilişkilendirilen gençler olarak karşımıza çıkmaktadır. Gençlere ilişkin olarak Batıda neredeyse tek hassasiyet gösterilen konu örgüte katılım oranlarıdır. Bölgede genç olmanın, bölgede büyümenin yarattığı travma, düşünce ve hisler çok fazla gündeme gelememiştir.

Bölgede, özellikle kentlerdeki genç nüfusun, bir önceki nesilden farklı bir şekilde yetiştiği, bunun da bir radikalleşmeyi beraberinde getirdiği görüşme yaptığımız kişilerce ifade edilmiştir. Bir önceki kuşak yaşadığı adaletsizliğe uyanmış ve bu adaletsizliğe karşı başkaldırmanın bedelleriyle uğraşmıştır. Şu andaki genç nüfus ise silahlı mücadelede ölenlerin hatıralarını dinleyerek büyümüştür ve mücadele verenlere karşı ağır bir sorumluluk duygusu taşımaktadır. Yine toplumun geri kalanıyla iletişim imkanı kısıtlı yetişkinlerden farklı olarak, genç kuşak televizyon, internet ve sosyal medya yoluyla Kürtlere ilişkin ayrımcı söylemlere çok daha fazla maruz kalmakta, doğal olarak çok daha fazla öfke duymaktadır. Katılımcıların ifadelerine göre, bu kuşak içinde Türk algısı farklıdır ve Türklere halk olarak güvensizlik çok daha fazladır. Yetişkinler kimi zaman genç nüfustaki bu sertleşmeden şikayetçidir, özellikle

gençlerin siyaset alanında daha dar ve kalın hatlarla çizilmiş sınırlar içinde davrandıklarından yakınmaktadır. Barış süreciyle bağlantılı olarak sık sık, eğer şu andaki çabalar başarılı olmazsa, radikalleşmiş bir sonraki kuşakla barışın asla sağlanamayacağı ifade edilmektedir. Fakat, süreç başarıya ulaşsa bile, barışın kalıcı olmasını sağlayacaklar yine bu genç nüfus olacaktır. Bu nedenle, bu genç nüfusun sürece dahil edilmesi, kendi öfkelerini ve kırılganlıklarını ifade etmelerine imkan verilmesi büyük önem taşımaktadır.

Sonuç

5. Sonuç

Sonuç bölümünde raporun geniş bir özetini yapmak ve rapor içinde çözüm süreci ile ilgili farklı konularda ortaya çıkmış ihtiyaçları tekrarlamak yerine, özellikle rapordaki araştırmaların bütününe işaret ettiği, Türkiye’de barışın inşasının, insani güvenlik kavramıyla uyumlu bir çatışma dönüşümü sürecine evrilmesinde kısa vadede sivil toplumun odaklanmasının önem taşıdığı belirli faaliyet alanları üzerinde durulmaktadır.

Türkiye’de sivil toplumun aslında barışın inşasında, özellikle 2000’li yıllarda çok önemli roller oynadığını kabul etmek gerekir. Bugün 90’larda bölgede yaşanan hak ihlallerine dair elimizde veriler varsa bunu kimi STK’ların çok riskli bir dönemde bu kayıtları tutma çabalarına borçluyuz. Özellikle Batıda sivil toplum, Kürt sorununun anlaşılması, barışın gündeme gelmesi üzerinde tartışmasız bir biçimde etkili olmuştur. Konuşulamayan konuların konuşulabilir hale gelmesine öncülük edilmiş, barış süreçleri ortada yokken olası çözüm yöntemleri üzerine kafa yorulmuş, yol haritası taslakları geliştirilmiş ve diğer çatışma çözümü örnekleri üzerinden farklı aktörlerde kapasite geliştirmeye yönelik bir öğrenme süreci teşvik edilmiştir.

Ancak sürecin başlamasıyla birlikte, Türkiye’deki siyasi kutuplaşmanın da etkisiyle barışın inşasında sivil toplum aktörlerinin giderek pasifleştiği söylenebilir. Genel eğilim, süreçte teknik müzakerelerin gidişatını ve kararlarını izlemektir; bir anlamda barışın inşasındaki bu öncü rol müzakere aktörlerine terk edilmiştir. Hem Akil İnsan Heyetlerinin raporları, hem de hYd’nin mikro ölçekli iki çalışması, müzakerelerin dar gündeminin büyük ölçüde gözardı etmekte olduğu, halbuki barışın inşası için önem taşıyan bir dizi sorun alanını gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla müzakerelerin başlaması sadece bir adımdır ve müzakerelerin hem başarıyla yürütülmesi, hem de müzakerelerdeki eksik alanların tamamlanması için ilave bir toplumsal müzakere alanının kurulmasına ihtiyaç vardır. Diğer taraftan, Türkiye’de barış ne yazık ki çoğu zaman asıl gündem maddesi değildir; mevcut siyasi hayatın gündemi içinde barış giderek araçsallaştırılmaya başlanmıştır. Bu araçsallaştırma Kürt toplumunun yaşadığı travmanın ve barışın inşasına duyulan ihtiyacın kimi zaman unutulmasına, tüm sürecin, siyasi aktörlerin şu veya bu yöndeki stratejik hamleleri olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Daha net bir ifadeyle, Türkiye’nin siyasi gündemi süreci daha da kırılğan hale getirmektedir, sürecin kendisi Kürtlerle Türkleri yakınlaştırmak yerine daha çok uzaklaştırmaktadır. Böyle bir ortamda, sadece barışı savunmak, barış fikrini kampanyalaştırmak, aynı zamanda barış kelimesinin anlamını da boşaltmaktadır. Gerekli olan, barışın toplumsal temelde altını doldurmak ve barışı toplumsallaştırmaktır. Bu ise Türkiye’de şu anda hiçbir siyasi hareketin kendi başına gerçekleştirebileceği bir şey değildir. Elbette burada tam bir kayıtsızlıktan bahsetmemekteyiz.

Barışı konuşmaya çalışan gruplar, yüzleşme süreci için gerekli altyapıyı hazırlayanlar, çatışma çözümü içinde sivil toplumun rolünü tartışanlar, yerelde barış için örgütlenmeye çalışanlar vardır ve tüm bu çabalar çok kıymetlidir.

İlk olarak, rapor kapsamında yapılan çalışmalar sadece genel bir toplumsal müzakere çabasının acilen başlaması gerektiğine işaret etmemekte, aynı zamanda bu çabaların yerelleşmesi gerektiğini de ima etmektedir. Bu açıdan gerek Akil İnsan Heyetlerinin raporları, gerekse hYd'nin araştırmalarının çok genel kaldığını söylemek gerekir. İstanbul'un bile bir ilçesi diğerine benzemektedir; tek bir coğrafi bölge içinde farklı tarihi, etnik yapısı, ağırlıklı siyasi eğilimleri olan bölgeler mevcuttur. Kürt nüfusun ağırlıklı yaşadığı iller de tek tip değildir ve sivil toplum faaliyetleri şimdiye kadar bu illerin sınırlı sayıdaki bir grubunda yoğunlaşmıştır.

İkinci önemli nokta, toplumsal müzakerelerin, Kürt sorununu tartışmanın dışına çıkan farklı mekanizmalar olarak kurgulanması ve farklı sorular üzerinde yoğunlaşmasıdır. Birilerinin Kürt sorunu ve çözüm süreci hakkında konuştuğu, toplumun ise pasif dinleyici konumunda olduğu toplantı şekilleri, hele ki mevcut siyasi ortamda, daha çok konuşan kişinin siyasi kimliği ile alakalı tepkisel çıkışlara hizmet etmektedir. Toplumsal diyalogda asıl hedef, farklı grupların kendilerini ifade etmesine, içlerindeki öfkeyi boşaltmalarına, farklı sorular sayesinde barış hakkında kafa yormalarına imkan vermek olmalıdır. Batıda bu toplumsal diyalogun empati kurma, ortak sorunlar üzerinde yoğunlaşarak farklı gruplar arasında duygudaşlık ve dayanışmayı teşvik etme kapasiteleri üzerinde düşünülmelidir. Makro siyaset yerine bireysel deneyimlerin aktarıldığı, çatışmaya ve barışa dair gündelik hayatın gerçek sorunlarının konuşulabildiği alanlar yaratılmalıdır.

Üçüncü olarak, müzakerelerin kapsamıyla toplumun gündemi arasında oldukça ciddi bir farklılık vardır. Sürecin ilerlemesindeki iniş çıkışlardan etkilenmeyen, hatta süreç durma noktasına gelse bile süreci zorlama potansiyeli bulunan bir sivil izleme mekanizmasının kurulması da faydalı olacaktır. Bu mekanizma sadece siyasi aktörler arasındaki sürece değil, farklı toplumsal taleplere ve bu taleplerin ne ölçüde karşılanabildiğine, karşılanması için neler yapılması gerektiğine odaklanmalıdır.

hYd'nin yaptığı sorgulama aynı zamanda ekonomik güvensizliklerin süreçte ne kadar önemli rol oynayacağını da göstermektedir. Kürt sorunu hakkında uzun bir süre boyunca bunun aslında bir ekonomik sorun olduğu söylenerek, siyasal ve kültürel haklar meselelerinin azımsandığı bir devlet politikası ve söylemi izlenmiştir. Bu da konu ile ilgili çalışan hak örgütlerinin doğal olarak siyasal ve kültürel haklar alanında yoğunlaşmalarına yol açmıştır. Bunun önemli bir sonucu, çatışmanın ekonomik etkilerinin, yapısal şiddetin Batıda neredeyse hiç konuşulmamış ve anlaşılmamış olmasıdır. Bölgede yaptığımız görüşmeler çatışmanın yarattığı ekonomik sorunları belli alanlara indirgeyen, bölgedeki ağır yoksulluğu ve bunun yarattığı travmayı görmezden gelen Batı algısından duyulan rahatsızlığı göstermektedir. Türkler ise çatışma nedeniyle aslında silahlı mücadeleye aktarılan bütçenin kendileri üzerindeki etkisinden habersiz görünmektedir. Bu nedenle hem ekonomik sorunların anlatılması ve konuşulması, hem de barışın ekonomik açıdan tüm taraflara kazandıracaklarının anlaşılması, barışın Kürtlerin kazandığı, Türklerin kaybettiği bir şey olduğu önyargısını bir nebze kıracaktır.

Süreç içerisinde nadiren dile getirilen ancak hYd'nin her iki araştırmasın-

da da karşımıza en sık çıkan ihtiyaç, toplumsal rehabilitasyondur. Herkes toplumun rehabilite olması gerektiğine, sadece barışın inşasının toplumun psikolojisini değiştiremeyeceğine, aksine travmaların su yüzüne çıkacağı bir dönem yaşanacağına işaret etmektedir. Bu açıdan yaygın bir şekilde toplumsal rehabilitasyon nasıl sağlanır, belirli hedef gruplarla ilgili neler yapılabilir üzerinde düşünülmesi, sadece Kürt mağdurlar değil, Türk mağdurlar için de rehabilitasyon çalışmaları yürütülmelidir. Adaletin hukuksal zeminde tesisi ve yüzleşme toplumsal rehabilitasyonun elbette en önemli araçlarından biridir, ancak araştırmaların da gösterdiği gibi rehabilitasyona ihtiyaç duyulan konular sadece yüzleşme çerçevesinde ele alınacak hak ihlallerinden ibaret değildir. Yine toplumsal rehabilitasyon en ciddi kapasite sorununun olduğu alan olarak da ortaya çıkmaktadır.

Diğer bir ihtiyaç, genç nüfusun süreç içerisine katılmasıdır. Barışın kalıcılılaşması ancak gençlerin en az yetişkinler kadar sürecin aktörleri haline gelmeleri ile mümkün olacaktır. Bölgedeki genç nüfus ile Türkiye'nin geri kalanı arasında büyüdüğü şartlar, deneyimler açısından ciddi farklılıklar vardır. Türkiye'de farklı arkaplanları olan gençlerin bir araya gelmelerini sağlayan temel mekanlardan biri üniversitelerdir. Ne var ki giderek artan üniversite sayısı ve belirli sayıdaki üniversite dışında farklı bölgelerdeki üniversitelerde eğitimin kalitesi açısından ciddi farklılıklar bulunmaması, kişilerde olabildiğince kendi yaşadıkları yerlerdeki üniversiteleri tercih etme eğilimi yaratmaktadır. Bu eğilimin tamamen değişmesi imkansız görünmektedir, ancak iller arasındaki değişim programları gibi, AB tarafından uygulanmış kimi yöntemlerin ulusal düzeye uyarlanması ve benzeri farklı kaynaştırma yöntemleri düşünülebilir, geliştirilebilir ve politikalarda bu yönde bir değişim talep edilebilir.

Dikkat çeken başka bir nokta, farklı grupların demokratik taleplerini görünür kılmaya istekleri ve bu açıdan kendilerini "kaybeden" olarak görmeleridir. Halbuki farklı grupların taleplerinin ciddi bir kesişim alanı vardır. Örneğin kent politikalarının yarattığı insani güvensizlikler ve bu güvensizliklere ilişkin talepler büyük ölçüde ortaktır. Yine Akil İnsan heyetlerine yapılan önerilerde ima edilenler arasında farklılıklar olsa bile kesişen taleplerin sayısı oldukça fazladır. Bu taleplerin daha fazla öne çıkması, barışın inşasının herkes için bir kazanım yaratma süreci olduğunun dikkate alınması önemlidir. Makro siyasetteki tüm bölünmüşlüğüne rağmen, bireysel bazda iletişim kurma ihtiyacı hissedilmektedir. Bireysel olarak katılımı arzulayan, ama kendisini bir grup olarak dışlanmış ve bir grup olarak süreçten zarar göreceği gibi hisseden insanlara nasıl ulaşılacağı üzerinde kafa yorulmalıdır. Türkiye'de artık yaygın hale gelen kişileri etiketleyerek, onları tüm bireyselliklerini hiçe sayar şekilde bir grubun parçası olarak gören anlayışın sadece Kürtler üzerinde değil, Türklerin üzerinde de ciddi olumsuz etkileri olduğu, bir taraftan da barışın inşası önünde önemli bir engel yarattığı aşikardır.

KAYNAKÇA

- Akay, H.** (2013). Civilian Ownership of Firearms in Turkey. <http://cn4hs.org/civilian-ownership-of-firearms-in-turkey/> (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2015).
- Akay, H., Şarlak, Z.** (2014). Türkiye'de İnsani Güvenlik Perspektifinden Barış ve Uzlaşma. İstanbul: Friedrich Ebert Stiftung.
- Aksu, M., Turhan, F.** (2012). Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, 69-80.
- Aktan, H.** (2012). Kürt Vatandaş. İstanbul: İletişim.
- Aktan, İ.** (2014). Neler olmuştu. Heinrich Böll Stiftung Türkiye Temsilciliği, <http://tr.boell.org/tr/2014/11/13/neler-olmustu> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2015).
- Aktaş, M (Ed.).** (2014). Çatışma Çözümleri ve Barış. İstanbul, İletişim.
- Anderson, M. B., Olson, L.** (2003). Confronting War: Critical Lessons for Peace Practitioners. ABD: The Collaborative for Development Action, Inc.
- Bahar, H. İ.** (2013). Çözüm Süreci. Ankara Strateji Enstitüsü Rapor No: 2013-2.
- Barış İçin Kadın Girişimi. Çözüm Süreci Raporu.** (2014).http://www.barisicinkadindinlar.com/baris/haber_detay.asp?haberID=516 /Erişim Tarihi, 29 Aralık 2015).
- Barnes, C.** (2006). Agents for Change: Civil Society Roles in Preventing War & Building Peace. Global Partnership for the Prevention of Armed Conflict Issue Paper, Sayı 2.
- Başer, Z., Çelik, A. B.** (2014). Imagining peace in a conflict environment: Kurdish youths' framing of the Kurdish issue in Turkey. Patterns of Prejudice, Cilt:48, Sayı:3, 265-285.
- Bayramoğlu, A., Insel, A (Ed.).** (2009). Almanak Türkiye 2006-2008: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim. İstanbul: TESEV.
- Baysal, N.** (2014). O Gün. İstanbul: İletişim.
- Berghof Foundation.** (2012). Berghof Glossary on Conflict Transformation. Berlin: Berghof Foundation.
- Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu.** (2010). Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Bir Bakış, Açık Toplum Vakfı, http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/turkiyede_esitsizlikler.pdf (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2014).
- Bozkurt, N.** (2000). Denizi Kurutmak: Dünden Bugüne Zorunlu Göç ve İskan Politikası. İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık.
- Boztekin, N (Ed.).** (2013). Kürt Meselesinin Çözümüne İlişkin Algılar, Aktörler ve Süreç. İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Türkiye Temsilciliği.
- Can, B., Gök, F. Şimşek, S.** (2013). Toplumsal Barışın İnşasında Öğretmenlerin Rolü: Kürt Meselesi Okula Nasıl Yansıyor. İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği.

Çandar, C. (2011). Dağdan İniş - PKK Nasıl Silah Bırakır: Kürt Sorununun Şiddetten Arındırılması. İstanbul: TESEV.

Çavdar, A. (2015). The loss of trust/security in everyday life: rising walls, the disintegrating city, the gated community, the melting state. <http://cn4hs.org/chronicle-five-the-loss-of-trustsecurity-in-everyday-life-rising-walls-the-disintegrating-city-the-gated-community-the-melting-state/> (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2015).

Çavdar, A., Tan, P (Ed.). (2013). Müstesna Şehrin İstisna Hali. İstanbul: Sel.

Çelik, A. B. (2013). State, non-governmental and international organizations in the possible peace process in Turkey's conflict-induced displacement, *Journal of Refugee Studies*, Cilt.26, Sayı.1, 1-25.

Çelik, A. B., (2013). Kürt meselesine toplumsal mutabakat açısından bir bakış. Democratic Progress Institute. (2013). Neden Sivil Toplum ve Çatışma Çözümü?. İstanbul: DPI.

Dikmen, A. A. (2002). 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi: Kentleşme, Göç ve Yoksulluk. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Erbaş, M. (1996). Zorunlu Göç, Etniklik ve Kentlilik: Mersin'de HADEP'li Kurmançlar. Ankara: YAZGİT.

Ersanlı B., Özdoğan, G. G., Uçarlar, N (Ed.). (2012). Türkiye Siyasetinde Kürtler: Direniş, Hak Arayışı, Katılım. İstanbul: İletişim.

Eşiyok, B. A., Sekmen, F. (2012). Türkiye Ekonomisinde Bölgesel Gelişmişlik Farkları, Doğu Anadolu'nun Bölgesel Gelişmedeki Yeri ve Çözüm Önerileri. Türkiye Kalkınma Bankası, http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/ga/2012-GA/Dogu_Anadolunun_Bolgesel_Gelismedeki_Yeri_B.pdf (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2014).

Fischer, M. (2006). Civil Society in Conflict Transformation: Ambivalence, Potentials and Challenges. Bergh Foundation, http://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/fischer_cso_handbookII.pdf (Erişim Tarihi: 23 Ocak 2014).

Fischer, M. (2011). Transitional Justice and Reconciliation: Theory and Practice. http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT/4036~v~Transitional_Justice_and_Reconciliation__Theory_and_Practice.pdf (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2014).

Galtung J. (2004). Transcend and Transform An Introduction to Conflict Work. Londra: Pluto Press.

Galtung J., Jacobsen, C. G. (2000). Searching for Peace: The Road to TRANSCEND. Londra: Pluto Press.

Galtung, J. (1969). Violence, Peace and Peace Research. *Journal of Peace Research*, Cilt: 6, Sayı:3, 167-191.

Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, Vol: 27, Sayı:3, 291-305.

Gomez, O. A., Gasper, D. (2014). Human Security: A Thematic Guidance Note for

Regional and National Human Development Report Teams. UNDP. http://hdr.undp.org/sites/default/files/human_security_guidance_note_r-nhdrs.pdf (Erişim Tarihi: 13 Kasım 2014).

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2006). Türkiye'de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması. Ankara. <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TGYONA-Ana-Rapor.pdf> (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2013).

Helsinki Yurttaşlar Derneği. (2013). Bölgesel Barışa Doğru: Çatışmalara Karşı Sivil Yaklaşımlar. İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği.

International Crisis Group. (2014). Turkey and the PKK: Saving the Peace Process. Europe Report Sayı: 234, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/turkey-cyprus/turkey/234-turkey-and-the-pkk-saving-the-peace-process> (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2014).

Jacoby, T., Ozerdem, A. (2012). Peace in Turkey 2023. ABD: Lexington Books.

Karakoç, J. (2013a). Long Detention Terms in Turkey. <http://cn4hs.org/long-detention-terms-in-turkey/> (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2015).

Karakoç, J. (2013b). Forced Migration in Turkey. <http://cn4hs.org/forced-migration-in-turkey/> (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2015).

Kaya, İ. (Ed.). (2014). Akil İnsanlar Raporları. İstanbul: UKAM. [http://www.ukam.org/pdf/UKAM-Rapor4-Akil-Insanlar-Raporlari\(1\).pdf](http://www.ukam.org/pdf/UKAM-Rapor4-Akil-Insanlar-Raporlari(1).pdf) . (Erişim Tarihi: 15 Aralık, 2014).

Keser, İ. (2011). Göç ve Zor: Diyarbakır Örneğinde Göç ve Zorunlu Göç. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Keser, İ. (2012). Diyarbakır: Sosyolojik Bir İnceleme. Adana: Karahan Kitapevi.

Kreisberg, L. (2007). The State of the Art in Conflict Transformation. Berghof Foundation. http://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/kriesberg_handbook.pdf (Erişim Tarihi: 4 Ocak 2014).

Kurban, D., Yeğen, M. (2012). Adaletin Kıyısında: 'Zorunlu Göç' Sonrasında Devlet ve Kürtler. İstanbul: TESEV.

Kurban, D., Yolaçan, S. Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler. 2008. İstanbul: TESEV.

Kurds to Germany. New York: Edwin Mellen Press.

Large, J., Sisk, T.D., (2006). Democracy, Conflict and Human Security: Pursuing Peace in the 21st Century. IDEA Handbook Series. <http://www.idea.int/publications/dchs/loader.cfm?csmodule=security/getfile&pageid=16357> (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2014).

Leaning, J., Arie, S. (2000). Human Security: A Framework for Assessment In Conflict and Transition. USAID, http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnacm028.pdf (Erişim Tarihi: 3 Eylül 2013).

Lederach, J. P., (1995). *Preparing for Peace: Conflict Transformation Across Cultures*. ABD: Syracuse University Press.

Lederach, J. P., (1997). *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. ABD: United States Institute of Peace Press.

Lordoğlu K., Aslan M. (2012). Türkiye İşgücü Piyasalarında Etnik Bir Ayrımcılık Var Mıdır?. *Çalışma ve Toplum*, Sayı: 2012/2, 117-145.

Miall, H. (2004). *Conflict Transformation: A Multi-Dimensional Task*. Berghof Foundation. https://kar.kent.ac.uk/289/1/miall_handbook.pdf (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2014).

Mitchell, C. R. (2005). *Conflict, Social Change and Conflict Resolution. An Enquiry*. Burgh Foundation. www.berghof-handbook.net .

Oelsner, A. (2005). (De)Securitisation Theory and Regional Peace: Some Theoretical Reflections and a Case Study on the Way to Stable Peace. EUI Working Paper RSCAS, Sayı: 2005/27.

Oran, B. (2014). *Kürt Barışında Batı Cephesi: "Ben Ege'de Akil İken..."*. İstanbul: İletişim.

Ovalı, A. Ş. (2006). Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 3, Sayı: 10, 3-52.

Özar, Ş., Uçarlar, N., Aytar, O. (2013). Geçmişten Günümüze Paramiliter Bir Yapılanma: Köy Koruculuğu Sistemi. Diyarbakır: DİSA.

Raffaele, M., Tocci. N. (2009). *Conflict society: understanding the role of civil society in conflict*. *Global Change, Peace & Security*, Cilt: 21, Sayı: 2, 201-217.

SAMER (2014). *Çözüm Süreci, Kobane ve IŞİD Terörüne İlişkin Tutumlar*. <http://www.ssamer.com/Raporlar/254> (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2015).

SAMER. (2013). *Kürt Sorunu ve Demokrasi Paketine İlişkin Tutum ve Beklentiler*. <http://www.ssamer.com/Raporlar/201> (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2014).

Saraçoğlu, C. (2011). *Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler: İnkâr'dan "Tanıyarak Dışlama"ya*. İstanbul: İletişim.

Sarkees, M. R., Singer, J. D. (2001) *Armed Conflict Past and Future: A Master Typology?* European Union Conference on Armed Conflict Data Collection'da sunulan makale, Uppsala, İsveç.

Şarlak, Z. (2013). *Violence against Women in Turkey*. <http://cn4hs.org/turkey-chronicle-violence-against-women-in-turkey/> (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2015).

Şentürk, B. (2012). *İki Tarafta Evlat Acısı*. İstanbul: İletişim.

Sirkeci, İ. Cohen, J. H., Yazgan, P. (2012). Türk, göç kültürü: Türkiye ile Almanya arasında göç hareketleri, sosyo-ekonomik kalkınma ve çatışma *Migration Letters*, Cilt: 4, Sayı: 2, 373-38.

Sirkeci, İ. (2012) Transnasyonel Mobilite ve Çatışma. Migration Letters, Cilt: 4, Sayı: 2, .353-363.

Spies, C. F. J. (2006). Resolutionary Change: The Art of Awakening Dormant Faculties in Others. David Bloomfield, Martina Fischer ve Beatrix Schmelzle (Ed.), Social Change and Conflict Transformation içinde (49-61). Burgh Foundation.

Tangör, B. (2012). Kuramsal Tartışmalar Işığında İnsan Güvenliği ve Politikaları. Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 8, Sayı: 30, 59-92.

Themné, L., Wallenstein P. (2011). Armed Conflicts 1946-2010. Journal of Peace Research, Cilt: 48, Sayı: 4, 525-36.

Tocci, N. (2008). The European Union, Conflict Transformation and Civil Society: A Conceptual Framework. MICROCON Policy Working Paper 1, Brighton: MICROCON.

TÜİK, (2013). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16083> (Erişim Tarihi: 3 Aralık 2014).

United Nations Trust Fund for Human Security. (2009). Human Security in Theory and Practice. <https://docs.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf> (Erişim Tarihi: 13 Ekim 2013).

Van Kadın Derneği. (2013). Toplumsal Barışın Siyasi ve Toplumsal Patikaları. Van: VAKAD.

von Tongeren, P. (2005). People Building Peace: Key Messages and Essential Findings. Paul van Tongeren, Malin Brenk, Marte Hellema, Juliette Verhoeven (Ed.), People Building Peace II: Successful Stories of Civil Society içinde. Boulder: Lynne Rienner.

Yağız, Ö., Amca, D. Y., Uçak Erdoğan, E., Saydam, N. (2012). Malan Barkirin: Zorunlu Göç Anlatıları. İstanbul: TİMAŞ.